

25. évfolyam,
2023. 1

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

68.

Alapítva: 1993

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ

Értékek és kérdések **3**

TANULMÁNYOK

Veszprém Petőfije. Petőfi István honvédszázados,
a 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj századparancsnoka **8** Sashalmi István

A vármegye embere – egy hétszilvafás kismes
és „jó táblabíró” a Magyar Tudományos Akadémián.
Zsoldos Ignác jogtudós és gyakorlati jogművelő életpályája
és tudományos munkássága Pápától Veszprémig **55** Koi Gyula

KÖZLEMÉNYEK

Az Óperenciás-tengeren is túl...
Benkő Lajos magyar királyi kereskedelmi
tengerészeti kapitány utazásai **80** Nagy Balázs Vince

Hideg, havas telek Veszprémben.
Az 1928–1929-es tél krónikája **94** Kovács Győző Gyula

A modern táncok megjelenése Veszprémben **110** Vámos Eszter

ÉVFORDULÓ

70 éves az Eötvös Károly Megyei Könyvtár **125** Balogh Ferencné

Történelem a terepasztalon **133** Sashalmi Dávid

KÖNYVSZEMLE

Kovács Győző Gyula:
Veszprém időjárása és éghajlata I–III. **146** Dunkel Zoltán

„Ne sírj, édesanya, hazajön édesapa”.
Bruszniai Árpádné naplója. **148** Sebő József

NEKROLÓG

Varga Béla (1930. február 10. – 2022. december 24.) **151** Balogh Ferencné

25. évfolyam, 68. szám 2023. 1. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: BALOGH FERENCNÉ az EKMK nyugalmazott igazgatóhelyettese, Veszprém; Prof. DR. habil. DUNKEL ZOLTÁN, az OMSZ nyugalmazott, a Magyar Meteorológiai Társaság volt elnöke, Budapest; Prof. DR. KOI GYULA jogász, igazgatásszervező, bibliográfus, tudományos főmunkatárs, Budapest; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; NAGY BALÁZS VINCE közművelődési és levéltár-pedagógiai referens, főlevéltáros, Veszprém; SASHALMI DÁVID szoftverfejlesztő, Veszprém; SASHALMI ISTVÁN Pannon Egyetemi Könyvtár és Tudástár ügyvivő szakértő, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF, irodalmár, Veszprém; DR. VÁMOS ESZTER, MTA VEAB, titkár, Veszprém.

Illusztrációk: Földesi Ferenc, Kovács Győző Gyula, Sashalmi Dávid, Zachár Zsolt.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták Honoráriumról lemondtak:

Lásd a 7. oldalon.

A borító képei:

*Címlapon: Buda várának elfoglalása 1849. május 21-én. (Forrás: Vahot Imre: Honvédek könyve. I. kötet. 174–175. o.)
Illusztráció Sashalmi István publikációjához.*

2. oldalon: A debreceni csata – terepszaton. Illusztráció Sashalmi Dávid publikációjához.

3. oldalon: Az 1929 februári tél Veszprémben a Korona Szállónál. (Forrás: MNL VeML, XV.81.a. Veszprémi Kaleidoszkóp, VK_00871)

háttul: Téli középhőmérsékletek eltérése a sokévi (1991–2020 évek) átlagától, Veszprém. Készítette: Kovács Győző Gyula

AZ OLVASÓHOZ

Értékek és kérdések

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület szervezésében január utolsó hétfőjén, öt helytörténeti folyóirat szerkesztőjével beszélgetett az egyesület elnöke, Márkusné Vörös Hajnalka. Örvendetes volt, hogy – a nem éppen „szenzációs” téma dacára – az érdeklődők jelentős számban vettek részt a társalgáson. A diskurzus hasznos volt, mert megismerhettük a bemutatott öt lap – a *Füredi História*, az *Ajkai Századok*, a *Veszprémi Szemle*, a pápai *Szélesvíz* és a révfülöpi *Villa Filip* – szerkesztési elveit, e lapok készítésének olykor sok nehézséggel tarkított munkáját.

Különleges volt megismerni az *Ajkai Századok* folyóirat indításának eseményeit. Ajkát, ezt a kicsiny települést az országból, de az országon kívüli lakossági betelepítéssel is „felduzzasztották”. A betelepülők – említette a szerkesztő –, nem ismerték sem Ajkát, de a környező (később csatolt) településeket sem, mégis igyekeztek egy hasznos helytörténeti kiadványt szerkeszteni, megjelentetni.

A balatonfüredi *Füredi História* szerkesztőjének, Baán Beátának a mondatai viszont szeget ütöttek fejembe azokról a füredi eseményekről, amelyeket mindenki ismer és számon tart: például az Anna-bál, vagy a Törley-villa. *Nem úgy volt és akkora számú, nem akkor és nem az a személy és nem is volt!* – lenne az elmondottaknak a summázata. Ezzel eljutottunk ahhoz a kérdéshez: mi a haszna és egyben feladata is egy helytörténeti kiadványnak, milyen szempontoknak kell(ene) megfelelnie?

A beszélgetés során a szerkesztők elmondták az alapításkor lefektetett elveket, melyeket mind a mai napig betartanak. Ezek az elvek – az én megítélésem szerint – mind az öt felsorolt folyóirat esetében megegyezik: bemutatni a település helytörténeti (lehetne sorolni, mi minden tartozik e fogalomhoz) értékeit, ezáltal erősíteni a közösséghez való tartozást is. Nincs ez másként a *Veszprémi Szemle* esetében sem, hiszen céljaink a mai napig ugyanazok, mint anno, igaz kissé bővítve a mai kor kívánalmához is igazítva.

Visszatérve a „haszon és a feladat” kérdésköréhez: egy helytörténeti kiadványnak az is küldetése, hogy egy közösségben – például Veszprémben, vagy a példában is említett Balatonfüreden – helyreigazítson, esetenként rámutasson a hibás, meggyökeresedett és „tényként” elfogadott ismeretekre. Ezért is tartjuk/tartom fontosnak, hogy – a *Veszprémi Szemle* szerkesztésekor – a közölt íráso-

kat a téma szakértői is átnézzék (lektorálás), illetve a szerkesztéskor a felsorolt hivatkozásokat ellenőrizzem. Bizonyára így is bebecsúszik hiba, elírás, de így a tévedések talán többé-kevésbé elkerülhetőek. Példaként említtem Veszprém várkapitányainak személyét. Napjainkban több kiadványban is szerepelt, bemutatták, majd beszélgetésekkor többen említették azt, hogy ki volt 1579-ben a veszprémi vár kapitánya! Egy ilyen témájú publikációban leírt adatokat „kötelező” ellenőrizni, például Pálffy Géza könyvének felhasználásával. Pálffy a veszprémi főkapitányok archontológiáját eredeti, hiteles adatok felhasználásával készítette el.¹ Így, ha például egy ezzel kapcsolatos információ bárhol, félreértelmezhető módon előfordulna – lásd: Verancsics Faustus a veszprémi vár kapitánya –, egy várostörténeti folyóiratnak amennyiben van rá lehetősége, a tévedésekre, a meggyökeresedett hibás információkra is fel kell hívnia a figyelmet, javítania, pontosítania kell azokat.

A példánál maradva: Verancsics Faustus veszprémi várkapitányi kinevezését félreértésként/figyelmetlenségként kellene kezelni. Magyarázatot erre a következő idézet adhat: „1579. szeptember 27-én Sümeghen kelt oklevelével Fejérvövy István veszprémi püspököt öt kipróbált és általa is jól ismert erényei miatt várkapitánnyá és a püspökség Zala, Győr és Somogy megyék területén fekvő birtokainak kormányzójává kinevezte.” Majd a lábjegyzetben: „Fejérvövy István saját kezű levele a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, Verancsics Faustus iratai között. Az irat hátoldalán már Verancsics Faustus írásával: »Capitaneaius Arcis Sümegh Fausto Verancio 1579.«”² [A sümegi vár kapitánya, Verancsics Faustus 1579.] Vagyis 1579-ben sümegi és nem veszprémi várkapitánnyá nevezte ki püspöke. A tanulmány későbbi felhasználásakor a szerzők már nem vizsgálták, hogy melyik vár kapitányává nevezték ki. Megelégedtek azzal, hogy ha a veszprémi püspök kinevezte, akkor az minden

¹ Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (XVI–XVII. század). In: *Veszprém a török korban*. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk. Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. Példának okáért 1593-ig a következő személyek töltötték be a veszprémi vár főkapitányi posztját: 1566. júl. 1.–júl. 13. Thury György és Széchényi Mihály ideiglenesen megbízott főkapitányok, majd júl. 13.–szept. 4. már egyedül; 1566. szept. 4.–1567. jan. 14. után Széchényi Mihály; 1567. febr.–1568. júl. Gyulaffy László (rátóti); 1568. júl. 28. előtt–1574. jún. 22. után Thury Márton; 1574. jún. 22. után–1578. dec. 8. után Geszthy Ferenc; **1579. jan.–1593. okt. 6. Ferranto Samaria de Speciacasa**; 1581–1584 Istvánffy István, majd 1585–1589 Tharnóczy Farkas vicekapitányok ideiglenesen, gyakorta ellátták a túlnyomórészt Érsekújvározt tartózkodó Samaria főkapitány feladatait.

² Forrás: Tóth László: *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*. A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Budapest, 1933., 169. o. Verancsics Faustus magániratait ma lásd: MNL OL R 302-12.-1.: Verancsics Faustus tudós, író, csanádi püspök magán iratai.

bizonyial csak a veszprémi vár lehetett.³ Véleményem szerint ez a tévedés vonul végig a későbbi tanulmányokon is. Megjegyzem: kérdésessé vált számomra Verancsics Faustus tartós veszprémi jelenléte is, mivel az idézett életrajzokban egyáltalán nincs róla szó.

A folyóiratok értékét, hasznát nem lehet anyagiakban (lásd: pénz) mérni. Haszna eszmei: a kulturális, történelmi ismeretek gyarapodása, ezeken keresztül a közösségi érzés erősítése. Például a *Veszprémi Szemle* foglalkozott először dr. Komjáthy László személyével, akinek életútja kutatását Csizsár Miklós kezdeményezte. Hogy sikeres volt-e a kutatás? Egyértelműen igen, hiszen a város megismerhette a leghosszabb ideig hivatalban lévő polgármesterét, ismereteket szerzett – elsősorban – az I. világháború alatti tevékenységéről, érdemeiről, eredményeiről. Családi kriptáját napjainkra Veszprém Önkormányzata felújította, sőt – bármilyen meglepő is – a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság Komjáthy-díjat alapított. De említhetném Veszprém háziezredeinek a közösségi tudatba való beemelését is: a város érdeklődő lakossága ugyan hallott a veszprémi 31. honvéd gyalogezredről, de nem hallott a tüzérezredéről. Szintén hasznosult a kutatás, hiszen ma már a Vörösmarty tér obeliszkjén emlékjei őrzik a veszprémi 7. honvéd táborigádó emléket.

Értékként kell tekintenünk egy, a maga nemében egyedülálló várostörténeti adatsorra is: nincs ismeretem arról, hogy van az országban olyan település, amelynek éghajlati, meteorológiai viszonyainak feldolgozottsága megközelítené Veszprémét. Mindezt Kovács Győző Gyulának köszönhetjük, aki a *Veszprémi Szemle* 1. számától kezdve a mai napig hűséges szerzőnk. Ugyancsak értéknek kell tartanunk a lassan már Veszprém egyik jelképévé is váló kavicsfogú östeknőst, a „mi kis bestiánkat”. Bontó László levéltáros hosszú és fáradtságos kutatások után leírta az őslény felfedezésének körülményeit – közben több új adattal is gazdagította az östeknőshöz kapcsolódó ismereteinket –, majd ponto-

³ Juhász Kálmán: *A Csanádi Püspökség története (1552–1608)*. Makó, 1935. 135–152. o. Verancsics Faustus csanádi püspökről szóló részben már hibásan szerepel várkapitányi kinevezése. Juhász átvette ugyan Tóth László életrajzi adatát, de már nem fordított figyelmet a lábjegyzetre. Ismertetőjében olvasható: „Néhány év múlva Fejérvöy István veszprémi püspök veszprémi várkapitánnyá és a püspöki javak kormányzójává, majd 1582-ben Rudolf király udvari titkárrá nevezte ki.” 139. o. Sajnálatos, hogy a későbbi tanulmányok már csak ezt az életrajzi adatsort idézték. Korábban Ponori Thewrewk József Pozsonyban 1834-ben kiadta Verancsics ötnyelvű szótárát, benne a Gyurikovics György által készített Verancsics életrajzzal. Ebben olvasható: „Collatum a Steph. Fejérvöy episcopo et supremo Comite Veszprimien et Szalad die 27. Sept. 1579. duplex accepit officium seculare: capitaneatum arcia Veszprimien, et administrationem bonorum Episcopaliū.” *Dictionarium pentaglottum. Biographia Fausti Verantii, secretarii et consilarii regii, Episcopi Chanadiensis. Recudi curavit Josephus Thewrewk de Ponus Posonii, 1834. IX–XX. o.*

san beazonosította a megtalálásának helyszínét. Az ő odaadó és lelkiismeretes – több éves – munkája nélkül ma talán nem lenne szobra a „bestiának”.⁴

Biztos vagyok abban, hogy ebbe a sorba illeszkedik a Veszprémi Szemle 2023/1. számában közölt írások többsége is. Most csak három publikációt említek. Petőfi Sándor öccséről, Petőfi Istvánról Sashalmi István írt egy alapos, részletes tanulmányt. Ennek bevezetőjében olvashatjuk: *Miért is járt 1848 márciusában Petőfi Sándor és felesége Szendrei Júlia Veszprémben? A kérdésre a válasz egy név, amely összekapcsolja Veszprémet a családdal. Petőfi István a testvér, a hazafi, a katona, a mezőgazda, a nagybácsi és még sorolhatnánk a jelzőket. Sok irodalomtörténész Petőfi István életét szürkének mondja, ezért kevés figyelmet kapott a Petőfi család történetében.* Ebben az írásban a szerző bizonyítja, hogy nem ez az igazság.

Hasonló gondolatokkal adjuk közre Zsoldos Ignácról szóló tanulmányt is, amit a Nemzeti Közszerzői Egyetem oktatója, Koi Gyula írt. Bizonyára ismert, hogy hol volt és van ma is a Szabadság téren a Zsoldos-ház. De Veszprémben bizonyára nem sokan ismerik életútját, bár Pápán több írás is foglalkozott a Zsoldos családdal.⁵ Még kevesebben ismerik azt a tényt, hogy Zsoldos Ignác nyugdíjazásától haláláig Veszprémben élt, majd itt temették el az Alsóvárosi temetőben. Sajnos idővel sírját felszámolták. Talán ezzel elindítunk egy folyamatot, amivel méltó emléket állíthatunk Veszprém egyik első MTA tagjának, a magyar jogász nyelv megújítójának és számtalan, évtizedekig használt jogi szakkönyvek szerzőjének. Nem mellesleg műve, *A szolgabírói hivatal* inspirálta Eötvös Józsefet *A falu jegyzője* című könyv megírására.

Említettem Veszprém éghajlati viszonyainak feldolgozottságát. A Veszprémi Szemle 30. évfordulója jegyében, idei első számunkban – mint 30 évvel ezelőtt is⁶ – ismét közreadunk egy meteorológiai eseménysort – és egy összegezett recenziót is –, mellyel a 70. életévet betöltött szerzőnket, Kovács Győző Gyula meteorológust, meteorológia-történészt is köszöntjük.

2023. november 24-én lesz a *Veszprémi Szemle* várostörténeti folyóirat alapításának 30. évfordulója. Indulásakor a folyóirat szerkesztősége – a megfogalmazott célkitűzést ismertetve – Veszprém ezeréves történetét tervezte bemutatni olvasóinak, aminek ma is igyekszik eleget tenni. Ezt a célkitűzést a negyedszázados évforduló után kiegészítettük azzal, hogy nem csak Veszprém történetét kell bemutatnunk, de vonzáskörzetét sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen a

⁴ Bontó László: A mi kavicsfogúnk. Placochelys placodonta, a Veszprémben felfedezett kavicsfogú álteknős. *Veszprémi Szemle*, 2019/2. 6–64. o.

⁵ *Lapok Pápa történetéből*, 2021/3–6. szám. Bauer Marcell: Az „elfelejtett” pápai Zsoldosok. Zsoldos János (1767–1832) és Zsoldos Ignác (1803–1885). 1247–1264. o.

⁶ *Veszprémi Szemle*, 1993. november. Kovács Győző–Virág József: Veszprém meteorológiai viszonyai 1991-ben. 55–60. o.

történelem eseményei kölcsönösen nyomokat hagytak városunkon és a környező településeken is.

Meggyőződésem, hogy joggal írhatom le: a *Veszprémi Szemle* megtartotta értékeit, igyekezett maradéktalanul eleget tenni az alapítói akaratnak – és ebben sem tévedek –: olvasóink meglelégedésére.

A jubileumi év első és a korábbi lapszámok olvasásához is további örömteli elmélyülést, a helytörténeti kutatásokhoz hasznos és eredményes bűvárlást kíván

a Főszerkesztő.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Dr. Benedek és Társa Bt.	Veszprém
Debreczeni János György	Veszprém
Kiss Klára	Veszprém
Dr. Kovács Gyula	Székesfehérvár
Kovács János	Balatonalmádi
Kovács Tibor	Veszprém
Pákozdi Éva Szilvia	Veszprém
Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár	Pétfürdő
Dr. Próder József	Veszprém
Solymosi Klára	Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár	Székesfehérvár

Honoráriumról lemondottak:

Lázár Péterné Lechner Ágnes
Dr. Tölgyesi József

TANULMÁNYOK

Veszprém Petőfije

Petőfi István honvédszázados,
a 6. „Veszprémi” honvédszázalaj századparancsnoka

SASHALMI ISTVÁN

Hermann Róbert kiváló hadtörténészünk megállapításával élve Petőfi Sándorról már abból is látszik mekkora ember volt, hogy legalább három helyen született és legalább hat helyen halt meg. Az idei év megemlékezései róla szólnak, emlékezve születésének 200. évfordulójára. Minden magyarországi város szeretne róla saját emléket, ami csak az övé. Nem kivétel ez alól Veszprém sem. Minden év március 6-án a valamikori „Stingli” Fogadó falán (Veszprém, Megyeház tér 2.) elhelyezett emléktáblánál emlékeznek meg 1848. március 5–6-ai látogatására. Miért is járt 1848 márciusában Petőfi Sándor és felesége Szendrei Júlia Veszprémben? A kérdésre a válasz egy név, amely összekapcsolja Veszprémet a családdal. Petőfi István a testvér, a hazafi, a katona, a mezőgazda, a

*Petőfi István (1825–1880.) Forrás:
Vasárnapi Ujság, 1880. máj. 9. 305. o.*

nagybácsi és még sorolhatnánk a jelzőket. Sok irodalomtörténész Petőfi István életét szürkének mondja, ezért kevés figyelmet kapott a Petőfi család történetében. Szeretném az írással bizonyítani, hogy nem ez az igazság.

A szülőföldön – honnan táplálkozik a hazaszeretet

A Petőfi fiúk édesapa Petrovics István 1791. augusztus 15-én született Kartalon, a Pest-Pilis-Solt megyei magyar községben. Arany János szerint – aki jól ismerte a családot – jól beszélt magyarul, igaz felvidéki kiejtéssel. Beszédén érezhető volt szlovák

származása. Alacsony, köpcös, pirosposztag, szőkésbarna, sötétkék szemű, jó kedélyű, de kissé hirtelen haragú emberként emlékeznek rá, akik ismerték. Sass István, Petőfinek kedves iskolatársa, alacsony helyett középtermetűnek mondja az apát. Az általa említett széles vállú, egy kissé elhízott termet lényegében a köpcös alkatnak felel meg. Hatvanas létére is egyenes tartású – írta Sass az 1847-ben egyébként csak 56 esztendő apáról. – „*Bátor tekintete mellett arcán szelíd kifejezés ült.*” A szelíd arca ellenére ki lehetett hozni az öreget a béketúrésból, ennek legegyszerűbb módja az volt, ha megkérdőjelezték magyarságát.

Így 1828-ban Bagó Kis István szabadszállási asztalos, aki „gyütt-ment” tót-nak nevezte és gyalázatosan káromolta, pórul járt, mert nagy költőnk atyja többszöri figyelmeztetést követően a sértésre egy elemi erejű pofonnal válaszolt. A magyar nemzethez történő tartozás abban az időben sokkal inkább identitás és nem genetika kérdése volt. Széchenyi István húszéves korában még nem tudott tisztességesen magyarul, de eszünkbe nem jutna magyarságát megkérdőjelezni. Széchenyi magyar nyelvű írásai ráadásul az egyszerű nép számára túlságosan magasaróptú és nehezen befogadható volt. Kossuth egyszerűbb nyelvezetű írásai, beszédei könnyebben befogadhatóak, olyan hatású, mintha a két embert egy emberöltő választaná el. Petőfi ennél is egyszerűbb, érthetőbb nyelvezetet használt verseiben, hiszen nagyon jól ráérezett neveltetésének környezete miatt, mi az, ami könnyen befogadható. Petrovics István nemesi származása minimum erősen vitatható elképzelés, igaz a társadalom legalsó rétegéhez sem tartozott. Legény korában munkavállalóként kezdte, majd önálló kisvállalkozó lett, később ennél is többre vitte. Munkát kereső vándorlásai során találkozott Hruz Máriával. 1815-ben ismerkedtek meg Maglódon. Petrovics István ekkor székálló legény, jövődöbelije pedig házvezetőnő, a helybeli papnál, Martiny Mihálynál.

A fiúk édesanya Hruz Mária 1791. augusztus 26-án született a Turóc megyei Nécspálon, szlovák környezetben, csak felnőtt korában tanult meg magyarul. Arany János szerint, folyamatosan beszélt a magyart, de a szavakat nem mindig ejtette tisztán. A visszaemlékezések magas, fekete hajú, csendes, visszahúzó-dó asszonyként írják le. A közhiedelemmel ellentétben, nem szegény családból származott. Hruz János, Mária apja a suszter mesterség mellett kocsmabérléssel is foglalkozott, fuvarozott, később gazdálkodott, szolgálót és szolgálólányt tartott. A szomszéd faluban élő nemes Kosztolányi családnak ugyanannyi lova, tehene volt, mint Hruz Jánosnak, csak birkanyájuk volt nagyobb létszámú. Amikor a lelkeszt Kiskőrösre hívják, mivel Hruz Mária további szolgálatára nem volt szüksége, hogy dolgos alkalmazottja ne maradjon munka nélkül, Pesten szerez neki állást.

Petrovics István pedig tovább folytatta vándorlását jobb munkalehetőséget keresve. Maglódon már megvolt a szerelem első látásra, nemsokára 1818 szept-

temberében végleg egybefonódott az életük. Az aszódi anyakönyv tanúsága szerint a hónap 15-ik napján kötöttek házasságot. Ez év végén ismét Szabadszálláson találjuk a házaspárt. Petrovics ekkor a község hússzékének még csak albérlője, vagyis a legényből már vállalkozó lett, ha még nem is önálló. A következő évben pedig concivilitast, vagyis lakos jogot szerzett a kiskun városban, ami a társadalmi emelkedésnek újabb szerény, de határozott jele. 1821. év végén úgy dönt, hogy elhagyja Szabadszállást, előre lépésre nyílt reménye. 1822. január elsejei kezdettel elvállalta a kiskőrösi mézszárszék haszonbérletét. Már az előző év „Minden Szentek Napjára” a kiskőrösi tanács által biztosított „mintegy hat kotsik”-kal átköltözött új munkahelyére, ahol lakást is kapott.

Abba a vitába, hogy Petőfi Sándor mikor és hol született nem bonyolódni bele, mivel szerintem a vita kifogástalan módon, időgép hiányában nem dönthető el. Véleményem szerint ugyanez áll a halálára is. Csupán annyit tudunk biztosan, hogy a két bizonytalan hely és idő közt élt, alkotott egy zseniális költő. A Petőfi család fiatalabb fia István, 1825. augusztus 18-án született Szabadszálláson. Itt is keresztelik meg a református templomban. Keresztszülei Ziger Imre és felesége Debretzeni Zsófia. A helyszínválasztás nem véletlen, 1818-ban itt hirdették ki szülei házasságkötési szándékát. Mivel a keresztelőre augusztus 31-én került sor, késői keresztelésnek az lehetett az oka, hogy az édesanya is részt akart venni a keresztelőn. 1826. és 1830. között Petrovics István 5210 forint értékben, kertet, szőlőt, tanyát vásárol. A tanyán ház, istálló, kút, szérű van. A városi mézszárszék bérletéhez 85 hold kaszáló, 25 hold szántó tartozik. A bérlő a ferencszállási csordában 120 ökröt tarthatott és annyi juhot és bányát amennyire szüksége volt. Ez a növekvő jólét biztosítja majd Sándor és István taníttatását.

A két fiú fizikumra és természetre tökéletes ellentéte egymásnak. Sándor gyerekkorában visszahúzódó. Szeret ugyan a többiekkel bóklászni, de inkább a tudásvágy hajtja, egyre jobban visszahúzódik. Motiváló jó tanárok mellett a tanulás iránt nagy fogékonyságot mutat. Tanárai eleven, gyors észjárású gyerekek jellemezték, akiben azért némi különtség is szorult. Öccse, István komoly természetűnek látta és így emlékszik róla: „*Sándor bátyám csendes, szelíd, magányt kereső gyermek volt; számtalanszor megpirongatták szüleim, ha rokonaink hozzánk jöttek, mert társaságukat mindig kikerülte, bezárta magát a szobába s könyvei közt lelte mulatságát.*”¹ István mintegy tükörképe bátyjának. Erős jókötésű, egészséges legény, ehhez ráadásul higgadt, megfontolt alaptermészet társul. Jó kedélyű, később mulató kedvű legénynek írják le. Éles eszű, de az iskolai feladatokat inkább kötelességszerűen sajátítja el. Jól tanul, eredményei néha jobbakké bányájánál, de az biztos, hogy kiegyensúlyozottabb. Az állatokkal való foglalatosság

¹ PETŐFI 1857. 42. o.

már kiskorától vonzza. Feljegyezték róla, hogy még csak hatéves, de már megüli apja Szabadszállás szerte ismert nagy erejű és természetű lovát, a Lengyelt. A lovakhoz egész életében erősen kötődik, több versében is megemlékezik róluk. Legényként igazi „ördög lovas” válik belőle, József nádor félévészázados jubileumakor, 1846-ban, a Jászberényben rendezett lóversenyen ezüstérmét nyert. Bátyja nagyon büszke volt rá, elkéri tőle az érmet, hogy aztán Pesten több barátjának öccsét dicsérve megmutassa. Szereti a kutyákat, van rá módja, a ház körül él apja öt híresen kemény bikafogó szelindekje. Velük, a gyermek István kitűnő viszonyban van. A kutyákkal később is szeretettel foglalkozik, csákoói élete során majd agarakat tenyészt, aktívan agarászik. Apja mestersége érdekli, készséggel sajátítja el a szakma fogásait, ahol tud, segíti apja munkáját. Ha módja van rá, barátaival a környéket járja.

Mind két fiú elkötelezetten magyarnak vallja magát, fő oka az atyai iránymutatás, amelyet a kiskunsági környezet erős magyar identitás kisugárzása még intenzívebbé tesz. 1834–35-ben a Pesti Evangélikus Gimnáziumban tanul, majd 1836 szeptemberétől ő is Aszódra kerül a bátyja mellé. 1837-ig gyarapodott a család anyagiakban, tanulhattak a fiúk, ekkor azonban elkezdődtek a gondok. 1838. januárjának elején, a Duna vízgyűjtő területén rengeteg csapadék hullott. A márciusban hirtelen megkezdődött olvadás nyomán hatalmas árhullám indult el a folyón. A Dunán zajlani kezdett a jég, s mivel a szabályozatlan folyón a jégtáblák csak lassan tudtak levonulni, a zezugos kanyarulatok között feltorlódtak, és visszaduzzasztották a folyót. Március 13-án a jégtorlasz először megnyílt, aztán újra bezárult – másnap kiöntött a Duna, és a folyó bal partján fekvő Pestet elárasztotta. Báró Wesselényi Miklós, aki maga is hősiessen részt vett a mentésben, így írt erről a napról: *„Már ekkor kezdetek a házak omlani s düledezni. Ezeknek ropogása, rohanása, a vízt közt emelkedő porfellegek, a rémítő sikoltás, sírás, ordítás borzasztó képét mutatta a duló enyészetnek.”* A tetőzés idején a Józsefváros, Erzsébetváros és Ferencváros legnagyobb részét több mint két méter mély víz borította. Az 1838-as árvíz összesen 153 halálos áldozata közül 151 pesti volt. A 4254 lakóházból 2281 omlott össze. A Petrovics család is sokat veszített, de szerencsére csak anyagiakban.

Még ez a veszteség sem lett volna elég a család teljes elszegényedéséhez, ehhez kellett egy felelőtlen rokon is. Édesapa Salkovich Mihálynak székesfehérvári székbérlőnek 5000 váltóforint kezességet vállalt. Ekkor a szülők legnagyobb támasza a kisebbik fiú. Sokkal jobb tanuló, mint a bátyja, most mégis ő marad otthon szüleit segíteni. Sándor ekkor írja *„István öcsémhez”* című versét. Azt azonban kevesen tudják, létezik erre egy verses válasz² Petőfi István tollából:

² A versek forrása: Petőfi István versei: BAJZA 1910., Petőfi Sándor versei: PETŐFI é. n.

Sándor Bátyámhoz

Ígérsz nekem paripát,
Mégpedig párjával,
Legyenek bármily drágák,
Nem gondolsz árával,

Csak hogy Pisti öcsédnek
Nagyobb kedve legyen,
Mert ezután vásárookra
Majd lóháton megyen.

Jól meggondold bátyám,
Amit ajánlottál,
Tudod, hogy az ígéret
Adomány után vár.

Igyekezz hát, hogy gazdag
Minél előbb legyél,
Istók öcséd számára
Paripákat vegyél.

Attól tartok, hogyha majd
Gazdagságod várom,
A vásárra holtomig
Gyalog kell sétálnom.

(Kunszentmiklós, 1844.)

Veszprém megyében

Petrovics István kisebbik fia számára még a „bölcsőben” megkérte Fábri József várpalotai mészáros mester Erzsébet lánya kezét. Valamikor 1846. tavaszán költözött Petőfi István Várpalotára és lett reménybéli jövendő apósának székálló legénye.

Erre az időszakra esik nevének megváltoztatása. A Petrovics helyett ettől az időponttól kezdődően használja a Petőfi nevet. 1845–48. között munkával eltöltött évek követik egymást, amelyek nem könnyűek, de Petőfi István úgy érzi, révbe ért, megtalálta a boldogságot Fábri Erzsébet mellett. Ennek a rövid boldog időszaknak emlékét őrzi 1989-től Várpalotán Petőfi István lakóháza helyén terméskötömbre helyezett, fehér márványtábla.

1848. február 1-én Szendrey Júlia szemrehányó hangú levelet ír sógorának.

Különösen tisztelt sógor Uram Pista!

Csak kisült végre is, hogy gonoszabb fiú vagy te, mint millyennek az ember első látás után gondolni merne? igen! gonosz vagy mert nem általlod a te kedves, tulajdon édes bátyádat és szeretetre méltó ángyodat rászedni és hamisan hitegetni. Azt mondtad, sőt még meg is irtad, hogy a múlt hónapnak ez és ezen napján valami alkalmatosság jön tőletek, mely nekünk gyönyörűséges füstölt nyelvet hoz, és ime! elmúlt a nagy nap réges-régen

s eddig se alkalom, se nyelv, se semmi. De magas haragomat leginkább az ingerelte föl, hogy én ama bizonyos napra a legszigorúbb sietséggel elkészítettem, az általam ígért sapkát, és annak most itt kell heverni, annélkül, hogy csak álmodhattál volna felőle, milyen boldogság vár reád, kiválasztott halandó a siralom völgyében. De minthogy ezt, e soraim vétele után tudni fogod, tehát küldj minél előbb nyelveket, és akkor aztán meg lesz a te örömed is, mert akkor... kapsz sipkát. De igazán mondom ám! -

S ha lehet még igazabban és komolyabban mondom most meg, mit Sándor izen. Egy héttel ezelőtt kinn volt Sándor Sas Pistával szüleit meglátogatni, Váczon, kik akkor panaszkodtak, hogy mióta elmentél innen, még nem írtál haza. Azért szívedre köti Sándor velem együtt, hogy minél előbb írv szüleinknek, hogy ne aggódjanak tovább szegények miattad. Ha már istentől elrugaszkodott sógor vagy, legalább jó gyermek légy. Különbön gyengélkedett egy kissé atyánk, ezért ment ki Sas Pista hozzá, ki rendelt neki köpölyözéseket és egyéb orvosságot. Azóta nem tudjuk, hogyan van, mert nem írtak, de úgy hiszem jobban, különben tudósítottak volna.

Mi egészségesek vagyunk és megemlegetünk téged, mondván: vajon mit csinál most Pista? De azért ne bízd el magad, a világért sem.

Tisztelünk, csókolunk ezek után, és maradok én pedig
szerető rokonod
Júlia

Petőfi Istvánnak
Városlődön³

Petőfi István válaszából kitűnik, hogy a késelem oka a betegsége, ezért Petőfi Sándor és felesége Városlődre utazik, hogy meglátogassák a beteget. Petőfi és Júlia március 5-én indul haza, megállnak Veszprémben, ahol találkoznak Szuper Károllyal, egykori színész társával. Este megtekintik a társulat előadását, ahol a megjelenésük nagy szenzációt kelt. Az éjszakát a Veszprémi „Stingli” fogadóban töltik. Itt értesül Petőfi a *Pesti Hírlap* előző számából, hogy Párizsban február 24-én kitört a forradalom. A hírre azonnal Pestre indul. Nélküle nem kezdődhet a magyar forradalom, és 9 nap múlva lezajlanak március 15-e eseményei, amire úgy is emlékezhetünk, mint „Petőfi napja”.

A 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj kötelékében

Sokan szürkének mondják Petőfi István életét, ennek az lehet az oka, hogy nem ismerik az alakulata történetét és szerepét zászlóaljában. Pedig Petőfi Ist-

³ SZENDREY 2018. 261–262. o.

ván és több tízezer társa életében a következő 15 hónap egy életre meghatározó lett. Tanúbizonytságot adtak hazafiságukról, és elsajátítanak egy hivatást, a honvédő katonáét. Többségük életében először fog fegyvert a kezébe, ráadásul a rátermetteknek emellett fel kellett vállalniuk a parancsnoki feladat felelősségét is. Az osztrák hadseregben ehhez többéves képzésre volt szükség, a honvédségnek időből állt rendelkezésre a legkevesebb. A magyar honvéd mindezt „menetből” sajátította el. Azt, hogy milyen szinten, nem mutatja semmi jobban mint az, hogy a '48-as honvédség legyőzéséhez Európa két legerősebb hadseregére volt szükség. Óriási volt az ismeretanyag, amelyet egy honvédszázad parancsnokának ismernie kellett, amit Petőfi István 10 rövid hónap alatt a kiképzés és a harcok során sajátított el. Hogy fogalmat tudjunk alkotni, mit jelentett '48-as honvédnek lenni, röviden ismerkedjünk meg 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj történetével. Természetesen nem a teljes történettel hiszen arra a jelen írás terjedelme nem elegendő. Most csak a jelentősebb eseményeket van mód bemutatni.⁴

A romantikus elképzelések szerint a '48-as honvédség tisztikarát a „márciusi ifjak”, illetve a forradalmi ifjúság alkotta. A valóság nagyon más volt. A 6. honvédszászlóalj esetében a 32 fős első tisztikarból 11 fő volt aktív állományú, 2 fő nyugalmazott, 14 fő kilépett császári-királyi tiszt. Ők alkották a tisztikar 84 %-át. A zászlóalj tisztikarára nagyon nagy felelősség hárult, katonai ismereteit a lehető legpontosabban kellett átadnia, mégpedig gyorsan. Ezen alakulatok Batthyány terveiben, mint kiképző, harci, vezetési tapasztalatot jelentő egységek szerepeltek. Ezek jelentették, a '49. nyarára robbanásszerűen 170 zászlóaljnyira növekvő fiatal honvéd gyalogság gerincét. A megalakuláskor századokat vezető tisztek ősszel zászlóalj-, tavasszal dandár-, hadosztály-parancsnokok lettek. A 6. honvédszászlóalj felállítását a 19. Schwarzenberg sorgyalozezred toborzóirodái, tisztjei segítették, innen került ki az altiszti állomány. Nekik kellett átadniuk a katonai szaktudást a toborzott legénységi állomány részére. A katonai előképzettséggel nem rendelkező, de rátermett, a katonai pályához minden képességgel megáldott önkéntesek ősszel szakasparancsnokok, tavasszal századparancsnokok lettek. Ugyanezen katonai karrier eléréséhez az osztrák hadseregben hosszú évtizedekre volt szükség. A fiatal honvédségnek gyorsan fel kellett nőnie az elvégzendő feladathoz. Petőfi István is a lelkes önkéntesek közé tartozott, több versével is a honvédséghez történő belépésre buzdított.

⁴ Részletes leírás lásd: SASHALMI 2009.

Önkéntes Dala

Katona vagyok én, önkéntes katona,
Nem kell már szerető, se szőke se barna!
Nem oszthatom én meg senkivel szerelmem,
Szerelmet, hűséget hazámnak esküdtem.

De meg is tartom, szentül fogadom,
Hazámat, ameddig kívánja, szolgálom,
Míg bírom erőmet, s kardot a jobb karom,
Ellenségünk ellen örömmel forgatom

Dicső a halál ott kinn a csatatéren,
Hogyha meg kell halnom, ott múljon el éltem!
Ott porladjak én el, habár sírom felett,
Nem lesz is nevemet hirdető sírkereszt,

(Veszprém, 1848.)

Petőfi István első századbeosztását is ismerjük Petőfi Sándor Bankos Károlyhoz írt 1848. augusztus 18-ai leveléből: *„Pista öcsémmel nem találkoztál még? A VI-ik önkénytes zászlóalj negyedik századában van.”*

A 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj legénységi állományának toborzási körzete Veszprém és Fejér vármegyék területe. Az elsőként szervezett zászlóaljok személyi állományát szigorúan megválogatták.

A zászlóalji létszám összesen 1094 fő lett, nem számítva a később a zászlóaljokhoz kerülő hadbíró. 1848 novemberében a közhonvédek létszámemelését követően a zászlóalji (mint alap szervezési egység) létszám 1227 fő lett, ezáltal közelebb került a Sztankó Soma⁵ eredeti tervben szereplő 1374 főhöz. A legtöbb zászlóalj azonban ezt a létszámot soha nem érte el, így a 6. „Veszprémi” sem.

Az ellátás hiányosságai miatt Petőfi István levélben mesél bátyjának.⁶ Szabó Zsigmond zászlóaljparancsnok is kénytelen panaszlevéllel fordulni a megyéhez, melyben az elhelyezés körülményein túl főleg a kenyér gyenge minőségét kifogásolja. A katonát a civiltől ránézésre a ruházata különbözteti meg. A ruházat feladata nem csak az volt, hogy időjárás viszontagságai ellen védje a katonát, de egyben hivatva volt jelezni az alakulati hovatartozást is. Ma ez talán kissé furcsának tűnik, mivel ma az egyenruha elsősorban rejtő szerepet tölt be.

⁵ A „Mobilis Nemzeti Őrsereg” tervezési és szervezési feladatával Sztankó Somát, a 62. „Thurszky” sorgealozezred hadnagyát bízták meg.

⁶ PETŐFI 1974. 516–517. o.

A szabadságharcban azonban éppen ellenkezőleg, a harc közben egyértelművé kellett tenni, ki a barát és ki az ellenség. A '48-as honvédre általában úgy gondoltak, mint aki fekete csákót, piros zsinóros kávébarna atillát, magyaros szabású világoskék nadrágot oldalán piros csikkal, fekete bakancsot viselt.

Az előírás szerinti ruházattal, az első zászlóaljakat felállításukkor kellett ellátni. Az időközben fellépett – egyes feljegyzések szerint szándékosan, az osztrák barátkereskedők által előidézett – anyaghiány miatt nem lehetett. Ezért átmenetileg a következő elvárást határozták meg ruházatként: bakancs, kék nadrág (az oldalon végig futó piros csík elmaradhat), az osztrák gyalogság nyári felsőjének az úgynevezett „kitlinek” a mintájára készült magyaros foszlány, fejfedőként a kék tábori sapka. Az alakulatok kiindításának időpontjára, még ezt a minimális elvárást is csak négy zászlóalj tudta teljesíteni az 1. és 2. „Pesti”, a 6. „Veszprémi”, és a 10. „Debreceni”.

Az elhelyezési gondokat még kérésre kellett orvosoltatni Veszprém városával, de amikor a Ruházati Bizottmány által kiadott nyersanyagok megérkeztek, a veszprémi céhek teljes mértékben a zászlóalj mellé álltak. Azonnal felajánlották, hogy a szükséges felszerelést ellentételezés nélkül elkészítik, így aztán két hét alatt kiváló minőségben elkészültek a zászlóalj részére a szükséges bakancsok, nadrágok, foszlányok, tábori sapkák. Szükség is volt a jó minőségű munkára, mivel a zászlóalj még késő ősszel is ezt a ruházatot viselte. Petőfi István jóvoltából talán az egyetlen honvédségi alakulat a 6. „Veszprémi” honvédzászlóalj, melynek ruházatát versbe szedve ismerjük.

Töprenkedés

Későn bár, de észre csak most veszem,
Hogy mennyire büntet engem az Isten!
Hej, ez már nem jól van, mert sok, ami sok:
Káromkodjam? Sírjak? nem, csak búsulok!

Végig nézek magamon és megállok,
Sűrűn fűzött bakancsomra bámulok,
Csizma volna, hogyha szára is volna...
A sarkantyú hát hová is lett róla?!...

Kótyagtollas kalpag helyett fejemen,
Kopáron kis „miczi” sapkám viselem,
Zsinórozott mellényem és dolmányom
Fölcseréltem egy belföldi foszlányon.

Köpenyem is van eső s hideg ellen,
Húvös éjjel ezt sóhajjal bélelem
Sóhajtogatok, de nem szenvedésimért,
Hanem kedves szabad magyar hazámért.

Van még nekem egy keserves bánatom:
Gyalog járok, nem pediglen lóháton,
Ha ezt nekem mondta volna valaki,
A világból űztem volna én tán ki.

Sok a bajom, el sem tudom sorolni,
Jobb volna már talán nekem meghalni.
Oh nem, addig én csak meg nem hallhatok,
Mig ellenünk vérében nem mosdhatok.

Legjobban az keseríti szívemet,
Kedves hazám, mit akarnak már veled?...
Ide jöttünk ezeren, hogy megvédjünk,
S ennyi hosszú időn át csak henyelünk.

Sejtelveim titkon nekem azt súgják:
Rabigába döntik újra a hazát,
Aggodalom epeszti a szívemet.
Káromkodjam? Búsuljak? nem, könnyezem!...

(Ókér, 1848. október)

Az előírás szerinti ruházatot csak novemberben kapta meg az alakulat.

A császári és királyi csapatok az úgynevezett 1842. M. Augustin-féle sima csövű, elöltöltős, gyutacsos puskával rendelkeztek, mely korszerű fegyvernek számított és egyre inkább kiszorította a bizonytalan működésű, kovás gyújtású régi puskákat. A 6. honvédszászlóalj számára a szállított fegyverek eredetét nem lehet pontosan megállapítani, A rendelkezésre álló adatok alapján az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy a temesvári raktárból kapott az alakulat fegyvert. Az azonban szinte teljes bizonyossággal állítható, hogy azok vagy új rendszerű gyutacsos, vagy csappantyús fegyverek voltak.

A puska önmagában, mint tűzfegyver a gyalogság számára nem elég, hogy vízfegyverként is használható legyen, szuronyra van szükség. A szuronyból meglehetősen sok féle állt rendelkezésre. Volt három és négy élű változat, és ezeken belül több típus. A legnagyobb számban Laukart-rendszerű szuronyo-

kat használták, mégpedig az 1838. M. négy élű döfőszuronyt, így vélhetően a zászlóalj is ezzel a szurony típussal került felszerelésre.

A puska elméleti tűztávolsága 700 méter volt. A gyakorlat azonban ennél lényegesen rosszabb adatokat mutatott, 250 méter fölött már nemcsak ölöhatását veszítette el, de igazán komoly sérülést sem okozott. Hatásosan 100 méter távolságon belül volt érdemes alkalmazni, akkor is csak csapat erőben volt eredményes. Beszédesebb a kis versike, amely képességeit hivatott minősíteni. *„Mind den tizedik lövés talál, minden századik lövés halál.”* A 6. zászlóalj lögyakorlatot a nemzetőrségi lőtérén tartott, ha ennek ma valaki a helyét keresi, a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadasparkban a kispanda jelenlegi lakhelyénél találja meg.

A tisztek alapvető fegyvere az 1837. M. gyalogos tiszti szablya lett. A fegyver nemcsak kitűnő felszerelési tárgy volt, egyben a szabadságharc egyik jelképévé vált. Mindenki a saját ízlésének és vérmérsékletének megfelelően készítette el, kötelező szabvány, ha volt is, csak iránymutatásként vették figyelembe.

Létre kellett hozni a zászlóaljak ellátó rendszerét. A katonák egészségi állapotának állandó ellenőrzése, a járványveszélyek leküzdése, a sebesültek szakszerű ellátása érdekében az orvosi kar létrehozása is szükségessé vált.

A kiképzés során a katonák megtanulták a felszerelést, fegyverzetet karbantartani. Parancsra tizedekbe, szakaszokba, századokba rendeződni. Elsajátították a század alakzatokat, mit jelent jobbra, balra felsorakozni, kialakítani az osztály harcrendet. Megtanulták a támadó oszlop, zárkózott oszlop harcrendet, a tömeg és a négyszög védelmi alakzatokat. Mikor és hogyan kell csatárokat alkalmazniuk. Elsajátították, milyen nehéz teljes felszereléssel fél- vagy egész napot menetgyakorlattal tölteni.

Úton a harctérre

Elérkezett a búcsú időpontja. A zászlóalj létszáma ugyan nem teljes, hiányzik még közel 300 fő, de a déli határon olyan súlyossá vált a helyzet, hogy nagyon kell a honvéd. Így aztán az eddig táborba szállt 1. és 2. „Pesti”, a 3. „Szegedi” zászlóaljak után újabb két zászlóalj kezdi meg tábori szolgálatát 1848. július 28-án, a 6. „Veszprémi”, valamint a 10. „Debreceni” zászlóalj. Alig telt el két hónap a toborzás megkezdése után, az alakulat kb. 800⁷ fős létszámmal készen állt, hogy megkezdje a harctéri szolgálatát.

⁷ A levéltári 696 fős adat a kiindulás időpontjára vonatkozóan téves. Hárman is egymástól függetlenül 800 fős létszámot adnak meg: SZALKAY 1998. 17. o., FRANCSICS 2001. 179. o., BERSTEIN 1906. 23. o. A könyvben Klapka György személyes közlésére hivatkozva adja meg a 800 fős létszámot. A zászlóalj 29 fő beteget Veszprémben hátrahagy, ők később csatlakoznak az alakulathoz.

A kivonulás reggelén a zászlóalj felsorakozott a búcsúhoz, de ott volt szinte Veszprém város egész lakossága is. Szabó Zsigmond egy szép beszéddel búcsúzott a várostól és a katonák rokonaitól. A zászlóalj katonái a beszéd elhangzása után búcsút vettek a családtagoktól, szerelmektől, ismerősöktől, majd szekerekre szállt és útnak indultak.

A zászlóavatásra augusztus 4-én került sor Szegeden. A csapatzászló a katonai becsület, a haza védelmének feltétlen elkötelezettségét megtestesítő és egyben az alakulati összetartozás jelképe. Talán egyetlen olyan más hadi zászló sem volt a magyar történelemben, ami ezt ennyire egyértelműen megtestesítette volna, mint a '48-as hadi zászló. A zászlónak a csatarendben az arcvonal közepén, rohamnál a rohamoszlop élén, védelemben a zászlóalj négyszög belsejében a vezénylő parancsnok mellett volt a helye. A csapatzászlót zászlószalagok díszítették, ezek közül az elsőt a zászlóanya adományozta, így volt ez a 6. zászlóalj esetében is. A zászlóanya tisztét betöltő Inkey Antónia úrhölgy, háromszínű selyem zászlószalagot adományozott a zászlóavatás során az általa pártfogolt alakulatnak. A zászlószalag vörös szelvényen „Éljünk, haljunk bár, de győzzünk”, a fehér szelvényen a zászlóanya „Inkey Antónia” neve, a zöld szelvényen „Honvéd VI. Zászlóalj” felírat volt arany hímzéssel olvasható. A zászlószentelést a krónikás visszaemlékezése szerint Lonovics József csanádi püspök végezte.

A korabeli visszaemlékezés Szegedről a zászlóalj létszámát 900 főre teszi az itt toborzott újonccokkal együtt. Arra, hogy a zászlóalj Szegeden toborzott, illetve, hogy a debreceni újonc kiegészítésen felül további újoncokat kapott volna, sem a hivatalos okmányokban, sem a zászlóalj életéről Szalkay Gergely által írt krónikában nincs nyoma.

Augusztus 5-én indultak el Szegedről, vízi úton a Mészáros hadi gőzös által vontatott két uszályon, korabeli elnevezés szerint „rakhajón”, és még aznap megérkeztek Óbecsére. Augusztus 7-én egy nap pihenő után az eredeti Törökbecsei állomáshely helyett Verbászra indítják őket.

A zászlóaljparancsnok jelentkezése után Brechold tábornok kijelölte az alakulat táborhelyét, Verbászon túl a Kiskéri út jobb felén elterülő réten. Itt aztán gyakorlatozással telt az idő, csupán 12-én okozott kisebb izgalmat egy támadni készülő szerb csapat. Akik azonban látva a magyar zászlóalj gyors reagálását feltűnésükre, jobbnak látták elkerülni az általuk provokált összecsapást. Augusztus 13-án 200 újoncot kapott a zászlóalj a 10. „Debreceni” zászlóaljtól, ezzel a kiegészítéssel gyakorlatilag elérte a teljes létszámot. Szalkay szerint: „*zsíros szájú debreceni fiúkat, kikkel – miután kissé nyersebbek voltak – csakugyan több bajunk is volt, mint a többivel minnyájával, míg őket is katonai rendre szoktathattuk*”⁸

⁸ SZALKAY 1998. 23. o.

A szoktatás nem lehetett azonban annyira nehéz, mivel az augusztus 17-én szemlét tartó Aulich alezredes, teljes meglepedését fejezte ki a zászlóalj tisztikarának az alakulat felkészültségét illetően. Az egység tehát Ókér, Kiskér és Sziregpuszta helyőrségébe kerül besorolásra.

A tűzkeresztség és a délvidéki kis háború

A Szenttamás elleni második támadás során esett át a 6. „Veszprémi” zászlóalj a tűzkeresztségen. Az alakulat Wolnhoffer vezérőrnagy vezette hadoszlopba került besorolásra, ez az egység a Kiskér felől a hídfőt támadta 4 gyalogos zászlóalj, 1 huszárszázad, 2 ütegni erejével. Szalkay már az ütközet kezdetével nincs meglepedve, aminek visszaemlékezésében kellően hangot is ad. Az értelmetlenül kiállt tűzérési tűz komoly veszteségeket okoz nem csak a hatodik zászlóaljnál, de a vele együtt felsorakozott magyar csapatoknál is.

Így jár a példamutató hazaszeretetéről híressé vált 6. „Württemberg” huszárezred 4. százada, az úgynevezett Lenkey század is, a „Veszprémi” zászlóalj előtt. A „Kis háborúba” érkező alakulatok egyenesen a földi pokolba kerültek, a harc egyetlen pillanatra sem szünetelt, és minden eszközzel folyt. A 6. zászlóalj ennek a pokolnak a hetedik bugyrába került, nemcsak a harctéren kellett helytállni, az egész terület ellenséges volt. Tulajdonképpen fogalmazhatunk úgy, a Bánát és Bácska minden pontja maga volt a csatatér.

Az itt élő, főleg szerb nemzetiség minden eszközt megengedhetőnek tartott, dúlt a partizánháború, ami nélkülözött minden lovagiasságot. Egy szerb kocsmáros mérgezett ételt szolgáltat fel a hozzá betérő honvédeknek. A mérgezés következtében mintegy 80 fő betegedett le a zászlóalj kötelékéből.

Szeptember elejéig már három nagyobb és számtalan kisebb járőr szintű összecsapásban van része az alakulatnak. A megélt harctéri élményeiről a zászlóalj katonái levélben számolnak be Kossuth Hírlapjának. A levél részletekbe menően tartalmazza a „Veszprémi” zászlóalj II. osztályához tartozó 268 katona küzdelmét egy minimálisan is 2000 fősre becsült szerb felkelő csoport ellen, akiket ráadásul öt löveg is támogatott a küzdelem során. A létszámbéli aránytalanság ellenére a honvédek kitűnően helyt állnak, már most sokan, akik részben a zászlóalj, részben a honvédsereg életében fontos szerepet játszanak, kitűnnek bátorságukkal. *„Csikány Ferencz hadnagyunk buzdító szavaira harmadfél óráig álltunk ellen segítség nélkül. Háromszor vonultunk vissza a ráczok által készített kisszerű sánczokba, s ugyanannyiszor vontánk ki, testeinkkel felfogni a golyók záporát. [...] Innen láthatjátok, honunk fiai, mit tehet a kicsiny bár, de bátor had, mert ha 268 egyén harmadfél óráig tartóztathatott fel 2-3000 ellenséget, akkor nincs mit félned, hazám. Az*

említett Csikány Ferencz hadnagyon kívül kitüntették magukat, Sárfi, Poppel Gyula, Limbek Dénes, Horváth Gábor, Körösi Imre, Petőfi István, Taubler József, Kelecsényi János, Tilling Antal, Szőke István, Kún János, Schlaifer Miklós, Sípos György. A jelen volt kecskeméti nemzetőrök dicsőségét, kíméletből nem írjuk le. Több honvéd.”⁹

A levél megírásának másnapján, szeptember 9-én a szerbek elkeseredett kísérletet tesznek Temerin mezőváros bevételeire, ami azonban kudarcba fullad. Szeptember 11-én ismét próbálkoznak, ekkor már sikerrel, a „Veszprémi” zászlóalj tehetetlen dühhel nézi végig a pusztítást, parancs nélkül nem mozdulhatnak.

Szenttamás szerb erőssége, mint a körömalatti tüske, úgy zavarja a magyar hadvezetést. Szeretnék végre, ha ez a megerősített tábor felszámolható lenne, ezért aztán szeptember 21-én ismét nekiveselkednek, hogy véglegesen megoldják a problémát. A támadás komolyságát jelzi, hogy most Mészáros Lázár hadügyminiszter személyesen vezeti küzdelembe a csapatokat. Sajnos ekkor sem jártak eredménnyel.

Október folyamán tovább folytatódnak a szeptemberi kisebb összecsapások a termény, a termés védelmében. A betegségekkel való küzdelem már kezdettől fogva komoly problémát okozott a honvédség soraiban. Többféle fertőző betegséggel kellett megküzdeni a zászlóalj orvosainak, ami nem kímélte a tiszteket sem. Megbetegszik a zászlóaljparancsnok, és maga a krónikása, az ekkor főhadnagyi rangot viselő Szalkay is orbáncban. Petőfi István hangulata, akárcsak katonatársaié hullámzó. Elkeserítik a magasabb parancsnokok által szánt-szándékkal elkövetett hibák. Ekkor versei komorak, elkeseredett hangulatot árasztanak, de ugyanakkor kétségbeesett dühöt sugallanak, mint a ruházat leírásánál bemutatott „Töprenkedés” című vers. Ugyanakkor kisebb katonai sikerek hatására felcsillanó reményre, válaszként verseiben megjelenik a bizakodás, ezek a versek egyértelműen lelkesítő hatásúak [NOS BARÁTIM ...].

A harc és a betegségek, elvezénylések következtében előállott veszteségek pótlására Tolna megyéből kap a zászlóalj 300 fő újoncot, hogy ők is minél előbb elérjék a hadrafoghatóságot. A napi feladatok mellé újra kezdődik az alapképzés, alaki mozgások, fegyver ismeret, lőkiképzés. Az alakulat eléri a legmagasabb létszámát, közel 1200 főt. Az időjárás azonban egyre mostohább, megérkeztek az őszi esős és hideg napok. Honvédek még mindig a vékony nyári foszlányokat használták, „melyek szinte igyekeztek már neveiket megérdemelni az az foszladozni kezdettek testeikről”.¹⁰ A hiányos ellátás, a gyenge elhelyezés mellett újabb igen súlyos akadály jelentkezik, felüti szörnyű fejét a kolera, egyre több

⁹ Kossuth Hírlapja, 1848. szept. 21. Ókéri tábor. 325. o. A levél teljes terjedelmében olvasható CHIKÁNY 1998. 17–18. o.

¹⁰ SZALKAY 1998. 34. o.

a beteg. A honvéd csapatok legsúlyosabb veszteségeit nem harcokban, hanem a betegségek, járványok következtében szenvedik el. A fiatalság tehát igyekszik magát túltenni az átélt szörnyűségeken, megőrizni a jókedvét. Az egyszerű emberek, akikből a csapat verbuválódott, már régóta tudja, a jókedv orvosság a testi és a lelki bajok ellen. Ez az embereket minden probléma megoldásában segítő jókedv sejlik át Petőfi István versén is [BORDAL], amivel társait igyekszik jobb kedvre deríteni.

„A zászlóaljban pedig, az előbbieik feljebb léptetése után következők neveztettek ki újonnan: Hadnagyokul: Petőfi István, később százados – Sándornak a költőnek testvére.”¹¹

A katonák a kenyér kivételével kapott illetményükből fedezték élelmezésüket, és amennyiben tisztí kinevezést kaptak, az ehhez szükséges ruházat előteremtése anyagi oldalról szintén az ő feladatuk volt. Petőfi Istvánt 1848. október 3-án hadnaggyá léptetik elő. Azért, hogy elő tudja teremteni a felruházkodáshoz szükséges költségeket, édesapjához fordul segítségért. Erről id. Petőfi István (ekkor már ezt a nevet használja, de nem „magyarosít” Petrovics István) fiához, Petőfi Sándorhoz és feleségéhez 1848. december 10–13. közt írt levele mesél nekünk. A levél nemcsak a 6. zászlóaljnál szolgáló Petőfi István gondjaiba enged bepillantást, de tudósít a főváros állapotáról is. Az árak komoly mérvű emelkedése, a főváros körüli védművek jelzik, a harcok súlypontja egyre inkább más harcterekre helyeződik át a déli hadszíntérről. Ekkor jelentkezik Petőfi Sándor Nyári Pálnál katonai szolgálatra. Az id. Petőfi a Jelacič csapatait üldöző seregben van.

December elején a Windisch-Grätz vezette osztrák főszereg csapást, csapás után mér a Görgei vezette Feldunai sereg, a főváros felé szorítva a magyar erőket. A bácskai harcok utolsó felvonásaként részt vesz a „Veszprémi” zászlóalj Kamenitz elfoglalásában. A 6. honvédzászlóalj rövid másfél hétre helyőrségi szolgálatot lát el Péterváradon. Eljött az idő, véglegesen búcsút kell mondani a Bácskának. Az alakulat egyetlen katonája sem tudja, de nagyon közel álltak ahhoz, hogy magasabb parancsnokaik ármánykodásának következtében a másik táborban találják magukat. A „Veszprémi” alakulatot és a bácskai hadtest többi csapatait itt a délvídeken éri a '48/49. évforduló. Azonban a háború súlypontja egyre inkább más helyszínekre toródik, az egységet a 6. hadosztály (Vécsey vezérőrnagy) részeként kivonják a Bácskából, csak igen csekély erőt rendfenntartásként hátrahagyva.

¹¹ SZALKAY 1998. 33. o.

A dicsőséges tavaszi hadjárat

Szolnok 1849. 03. 05.

2009-ben került nyilvánosságra Petőfi István levele, amelyet 1849. március 28-án írt Tiszafüreden sógornőjének, Szendrey Júliának Pestre, Vörösmartyék címére. A levél három témát érint:

– Válasz bátyjának 1849. február 20-án kelt ismeretlen tartalmú levelére.

– Érdeklődés szülei sorsa felől, melyből kiderül, a levél megírásának idején Petőfi István nem tudott édesapja betegségéről (tífusz), illetve március 21-én bekövetkezett haláláról.

– A szolnoki összecsapás rövid leírása. A levélből a 6. zászlóalj tevékenységéről a Szalkaynál már leírtaknál többet nem tudunk meg. A felsorolt ellenséges veszteségek túlzottak. A Karger dandár vesztesége a megjelölt 1600 fővel szemben „csak” 678 fő, az elfoglalt ágyúk darabszáma a jelzett 11-gyel szemben 5 darab, a zsákmányul esett lovak száma a levélben jelzett 200 darab helyett a valóságban 92.

Pokol Tápióbicskénél 1849. 04. 04.

„Délnek tőlünk a 6. zászlóalj romja hátrál ép úgy, mint mi küzdve a sarkon követő ellenséggel.”¹²

Az osztrák fél nem csak vereséget szenvedett Hatvannál, de nem jutott továbbra sem értékelhető információhoz a magyar főserег helyzetére vonatkozóan. „Itt most minden a legjobb kerékvágásban van” írja Kossuth Lajos a főhadiszállásról április 3-án este a Honvédelmi Bizottmánynak. Sajnos azonban a kerék nagyot döccent, mert következett Tápióbicske.

Az I. honvéd hadtest a kapott parancsnak megfelelően, de némi késéssel reggel 6 óra körül Jászberényből Nagykátán keresztül Tápióbicske irányába indult. Az alakulat 11 óra előtt nem sokkal Nagykátára érkezett, itt kapta a felderítést végző huszároktól azt a hírt, hogy Tápióbicskén van az I. osztrák hadtest trénje. A trént csak csekély gyalogsági erő biztosítja, könnyűszerrel megszerezhető. Az utánpótlás rendkívüli fontossággal bírt az osztrák és a magyar sereg számára is, hiszen a sereg léte függött az utánpótlástól. Az I. hadtest parancsnoka a könnyűnek hit siker reményében, utasította elővéd feladatot ellátó könnyű dandárát, hogy támadja meg a faluban tartózkodó csekély létszámú erőt és szerezze meg az ellenség málháját. A Dipold dandár erőltetett menetben átvágott a Nagykátára és Tápióbicske közt elterülő, facsoportokkal meghintett futóhomok buckák közt. Itt találkozott egy helybeli házaló kereskedővel „Büdös Samuval”, aki meg-

¹² KARSA 1993. 157. o.

erősítette a huszárok felderítési adatait, a faluban nincs jelentős ellenséges erő. A dandár áthaladt a Tápió patakon átnyúló „rossz keskeny és korhadt” fahídon.

Az I. honvéd hadtest elővédje valamikor dél-fél egy körül érhetett el a község szélét. Tápióbicskét homokdombok, buckák szegélyezik Nagykáta irányából, a Zerdahelyi százados parancsnoksága alatt álló VI-os számú lovasüteg az egyik ilyen homokbucka lapos tetejét kihasználva tüzelőállást alakított ki. Az elővéd dandár parancsnoka egy rövid, az ellenség soraiban pánikot keltő tüzési előkészítés után gyors gyalogsági lerohanással akarta elérni célját. Ennek megfelelően, a VI-os számú lovasüteg által leadott néhány sortüzet követően, Dipold alezredes rohamra küldi a gyalogságot, 26. zászlóalját a falu jobb oldalról történő megkerülésére utasította. Az 52. zászlóaljnak a centrumban a fő utca irányában, míg a 6. „Veszprémi” zászlóaljnak a balszárnyon kellett támadnia. A dandárparancsnok nem látta szükségesnek saját egységéből tartalékot képezni, hiszen alig negyedóránnyira mögötte volt a Bobich dandár. Ezt az alakulatot alig lemaradva az I. honvéd hadtest másik, Kazinczy Lajos alezredes vezette gyaloghadosztálya, majd azt rövid távközzel a lovasdandár követte. Dipold alezredes tehát joggal feltételezte, ha támogatásra van szüksége, azt gyorsan megkapja.

A 6. zászlóalj, a támadás előtt osztályokra bontakozott szét, a Chikány százados vezette III. osztály rohamvonala a katolikus templom előtti téren vezet keresztül. A terecske tanúja volt búcsúnak, esküvőnek egyéb, többnyire kedves eseménynek, néha, szerencsére a többenél ritkábban temetésnek is. Valószínűleg egy évszázad alatt sem búcsúztatott el a község annyi utolsó útjára induló lakóját, mint ahányan a következő percekben itt meghaltak. A „Veszprémi” zászlóalj III. osztályát villámcsapásként éri a támadás, a kedves falusi tér átváltozik a földi pokollá. Chikány Ferenc százados több erős ütést érzett a mellkasán, előntötte a forróság, épp csak tudatosulhatott benne itt a vég. Gondolatai még ekkor is katonái körül jártak, akiket – igaz, legtöbbször csak néhány évvel idősebb – fiaiként szeretett. A 6. zászlóalj mindig harcra kész, bátor osztályparancsnoka a szemtanúk szerint térdre esve, utolsó parancsával rohamra küldi katonáit, de egyben üzen is nekik, „*Fiúk! Előre!*”. Ilyen parancsot a zászlóaljnál, Szabó Zsigmond iránymutatása szerint, csak haldokló tiszt adhat ki, minden más esetben a parancs „*Utánam! Fiúk!*” lenne. Katonák ezek után pontosan tudják, mi történt parancsnokukkal. Az egymás után dördülő sortüzek iszonyú pusztítást végeznek a honvédek közt, ekkor kap halálos sebet Pázmándy Károly szakasparancsnok is. A sortüzek következtében a III. osztály támadását vezető 6. század szinte valamennyi tisztje, altisztje meghal vagy súlyosan megsebesül. Az emiatt kialakult zavarodottságot növeli, hogy golyózápor után szuronytámadást intéző ellenség a megtévesztésig hasonló egyenruhában van, mint a magyarok.

A III. osztály csak a faluban 86 fő legénységi állományú katonát veszít, nagyobb részük halott, kisebb részük súlyos sebesülten fogságba esik. Velük együtt fogják el a sebesült Szabó Sándor főhadnagyot is, aki húsz nappal később több katonájával együtt visszaszökik a honvédsereghez. A III. osztály oroszánként küzd, a kitörés vezetését az ötödik század tisztjei veszik át, Magyar Erneszt százados, Petőfi István főhadnagy és Dittmayer Antal hadnagy. A zászlóalj többi része nem tud segíteni, az ő helyzetük sem sokkal jobb. Bár őket a horvátok nem tudták teljesen meglepni, de érvényesül a túlerő, ha nem akarnak meghalni vagy fogságba esni, vissza kell vonulni, kedvezőbb helyzetből folytatni a küzdelmet. Gyulai Pál több évtizeddel az eseményt követően egy március 15-én megemléltette egyetemi hallgatóinak, hogy írt egy verset 1848-49-es harcról. Ekkor száz torokból hangzott fel egyszerre az alábbi vers:

Gyulai Pál: Hadnagy uram

Hadnagy uram, hadnagy uram!
Mi bajod van, édes fiam?
Piros vér folyt a mentére.
Ne bánd, csak orrom vére.

Hadnagy uram, hadnagy uram!
El ne essék itt az útban.
Bele botlám egy nagy kőbe,
Szegez szuronyt s csak előre!

Megy a honvéd, áll a hadnagy,
Mély sebében összeroskad,
Hadnagy uram, hadnagy uram!
Csak előre, Édes fiam!¹³

Gyulai elérzékenyülve, könnyes szemmel hallgatta tanítványait. Nem csoda, hogy több alakulat szerette volna magáénak tudni ezt a híres költeményt. Hegeyi Márton történész, a harmadik honvédszászlóalj történetéről írott művében Wüsthof bárót jelöli meg valószínűsítve, hogy Gyulai Pál róla vette a „*Hadnagy uram*” eszméjét. Márki Sándor, aki a művet a Gyulai szerkesztett *Budapesti Szemle* 1898. évi folyamában ismertette, majd megjegyezte: „*hogy Gyulai Pál csakugyan az itt halálra sebesült Wüsthof báróról vette-e a hadnagy uram eszméjét, csak Gyulai Pál döntheti el.*” Gyulai nem késlekedik választ ad a kérdésre: „*E költemény 1849. jú-*

¹³ MAKKAI 2002. 411. o.

niusában írtam. Az Arany Sasban ebédelve egy pár honvédtiszt barátommal, szóba jött a Tápióbszkei csata. Egyikük elbeszélte Chikány főhadnagy hősi halálát, aki megsebesülve roskadt össze csapatja élén és meghalt. Ez elbeszélés hatása alatt még aznap megírtam a költeményt.”¹⁴

Gyulai Pál nem jelöli meg név szerint a forrását, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha valószínűsítjük, kettejük ismeretségére és jó barátságára, hogy Petőfi István volt e néhány honvédtiszt egyike. Petőfi István maga is szenvedő részese volt a tápióbszkei csatának, így kitűnő, szinte képszerű leírást adhatott Gyulai Pálnak Chikány haláláról. Ráadásul, a Gyulai Pál által a vers születése-ként említett időpontban, betegség miatt távol volt alakulatától. Petőfi Istvánt Pesten gyógykezelték, betegségéről bátyjának június 26-án írt levelében is megemlékezik.

Az erősítésként, késve bár, de megérkezik a Bobich dandár. Gyalogsági alakulatai rohamhoz fejlődnek fel, tüzérsége a falu bejáratának bal oldalán elterülő nyárfásban megy tüzelőállásba. Ugyanekkor a támadó hadosztály parancsnoka Desseffy ezredes, aki egyben a lovasdandár parancsnoka is, hogy mentse a helyzetet, harcba dobja az I. számú lovasüteget is. Az üteg parancsnoka Tóth Adolf százados a falu bejáratánál a házak között állítja fel lövegeit. A Bobich dandár gyalogságát is erősen megzavarja, hogy a szemben álló ellenség ruházata nagyon hasonlít a sajátjukra. Tüzérségüket, melyet a II. gyalog üteg alkot ez a hasonlóság teljesen, megtéveszti. Lövegkezelők a közeledő horvát határőröket saját erőnek vélték, és csak akkor látják, hogy itt az ellenség, amikor már közvetlenül az üteghoz érnek a támadók. Hét löveget és húsz tüzért vesztenek ily módon. Az ágyúk elvesztéséhez a gyalogság soraiban kitört pánik is hozzájárul. A Bobich dandár a faluban elszennvedett vereség után visszavonulásba kezd a híd irányába. A hídon időközben ájtott a Kazinczy hadosztály Sulcz alezredes vezette dandára. Feljeldni azonban a szűkös hely és a visszaözlő Bobich dandár miatt nem tud.

A faluból kitörő horvát zászlóaljok hathatós tüzérségi támogatással, a híd felé szorítják a magyar csapatokat, az üldözésbe osztrák részről bekapcsolódik Báni Banderiális huszárezred 6 százada Herman Riedesel zu Eisenbeck őrnagy vezetésével. Desseffy ezredes a lovasdandár parancsnoka, hogy a visszavonulást fedezze, a „Császár” huszárezred mindkét őrnagyi osztályát rohamra küldi Sebő Alajos őrnagy parancsnoksága alatt. Ekkor zajlik le a híres lovas párbaj a két huszártiszt közt, amit sokak szerint Jókai Mór „A kőszívű ember fiai”-ban örökített meg, Pallwitz Ottó (Riedesel) és Baradlay Richárd (Sebő) párbajaként. Az események elképesztő sebességgel követik egymást. Az I. számú lovasüteg

¹⁴ *Budapesti Szemle*, 1898. 94. kötet, 257. szám. Értesítő (Könyvszemle). Hegyesi Márton: Az 1848–49-iki harmadik zászlóalj története. Buda-Pest, Franklin-társulat. 20–21. o.

ebben a zűrzavarban is igyekszik megfelelni feladatának. Látva a reménytelen helyzetet, illetve figyelemmel a kapott parancsra, visszavonulásba kezd. Azonban ellentétben a legtöbb magyar egységgel, ezt rendezetten teszi. Hét lövege szabályosan felmozdonyozva, a nyolcadik, a hármas számú kötélén vonul vissza tüzével fedezve az üteg visszavonulását. A gyalogságot újabb csapásként most, a horvát határőrgyalogság és az osztrák tüzérség által visszavetett saját huszárai gázolták meg. Az általánossá váló zűrzavart kihasználva a horvát gyalogság a Tápió mocsarába szorítja a magyar I. hadtestet. A hadtest csapatai rendezetlen tömegben özönlenek vissza Nagykáta irányába.

Görgei tábornok megpróbálja az I. hadtest csapatait visszafordítani kevés sikerrel, csak a két Dipold dandárbeli zászlóaljat a 6. „Veszprémi” és az 52. „Bocskai” tudta a hídnál lévő két üteg biztosítására vinni. Görgei tábornok futár útján utasította Damjanich tábornokot, hogy a Wysocki hadosztályt küldje az I. hadtest még a harctéren álló egységeinek megsegítésére, míg a Knezich hadosztály segítségével rendezze a menekülő csapatokat.

Nagysalló, 1849. április 19.

Klapka elővédje betört Nagysallóra, de azonnal érzékelte, hogy szemben nagyon erős ellenfél áll. El akarta kerülni, hogy újra egy Tápióbicskénél, vagy Isaszegnél bekövetkezett tragikus helyzetbe kerüljön, és segítséget kért a III. hadtesttől. Damjanich rögtön megindította csapatait Nagysallóra. De nemcsak a magyarok, hanem az osztrákok is egyre újabb és újabb csapatokat dobnak a küzdelembe. A csatazajt halva az osztrák Herzinger dandár a csatatérre érkezik, és váratlanul lerohanja magyar hadrend jobb szárnyán álló Dipold dandár zászlóaljait. A túlerejű ellenség által kifejtett nyomás elől az egység egészen a tartalékban álló Bobich dandár vonaláig hátrál. Újra rendeződik, majd a teljes Desseffy hadosztály támadásba lendül. A hadosztály elszánt rohama legázolja Herzinger dandárt, a vezénylő Wohlgemuth tábornok ezután kénytelen általános visszavonulást elrendelni. Későn! Most a magyar csapatok kapnak segítséget. Az osztrák hadállás jobb oldalán váratlanul megjelenik a VII. honvédhadtest lovassága Poeltenberg ezredes vezetésével. A 4. huszárezred két lovasüteg támogatásával szétzúzza az osztrák hadrend jobbszárnyát a Jablonnowski hadosztályt, majd egyesül a Nagysándor vezérőrnagy vezette III. hadtest lovasságával. A pánikszerűen Nagymásig visszavonuló osztrák erőket, a két hadtest lovassága folyamatosan üldözte, pusztította. Az ütközetbe beérkező VII. hadtesthez tartozó gyalogság Zámibelly Lajos alezredes vezetésével a községből is kiszorította az osztrákokat a tüzérség támogatásával. A menekülő osztrákok közül a gyalogság és a huszárok több mint 1000 foglyot ejtettek. A Nagysallói összecsapás teljes osztrák vesztesége meghaladta a 2000 főt. A tavaszi hadjárat nem kímélte a zász-

lőaljakat. Hullottak az ellenség tüzeiben, szuronyaik által, tizedelte őket a kolera. Azt hihetnénk, hogy az átélt megpróbáltatások megviselték, fásulttá tették a katonákat, de nem, hogy mennyire nem, azt jól mutatja a 6. „Veszprémi” zászlóalj történet írójának a nagysallói csata során tett alábbi feljegyzése:

„Nem hallgathatom el mellőzéssel itt, még egy fiatal honvédnek tettét, noha, sajnálom, hogy nevére nem emlékezhetem: Ez Petőfi főhadnagynál magány szolgálatban lévén hátul volt a podgyász szekerekénél, és midőn meghallotta az ágyúzást. elindult: hogy felkeresse a zászlóaljat, de azt nem találhatóan olly könnyen, a sok között, a csatárokkal együtt fegyver nélkül bement a városba, s onnan egy fegyverrel vállán és egy golyóval jobb czombjában jött hozzánk, melyet fennállova ott a csatahelyen vágott ki orvosunk a hús közül, s miután bekötötte ismét beállt a csatározók sorába, és csak a harc végével küldhettük hátra a kocsikhoz.”¹⁵

Komárom, 1849. április 26.

A nagysallói csata után a következő feladat Komárom felmentése volt, ezért az I. és III. magyar hadtestek erre vették az irányt. Komáromot azonban nem csak az osztrák sereg, de maga a természet is ostromolta. Az április 22-én Komáromba bevonuló magyar főszereg feladata az volt, hogy a jobb parton is felmentse az ostrom alól az erődöt. Ehhez szilárd átkelési pont azonban nem volt a folyón, mert Simunich altábornagy ostromtüzérsége szétlőtte a két partot összekötő hajóhidat. A csapatokat ugyan át lehetett volna csónakokon és tutajokon is szállítani, de egy ilyen dunai átkelés során az egységek nagy veszteségeket szenvedtek volna az osztrák tüzérség tüzétől. Görgei tábornok egy talphíd létesítésében látta a megoldást, kemény feladatot róva ezzel az utászokra.

A feladat, tutajhidat létesíteni 48 óra alatt a Nagy-Dunán Óvár és a Csillagsánc közt. Az I. és a III. hadtest utászhajói Thaly Zsigmond alezredes parancsnoksága alatt megerősítve komáromi utászokkal, mesteremberekkel a feladatot határidőre teljesítették. Mindezt annak ellenére, hogy a megbízott parancsnok a feladat végrehajthatóságában egyáltalán nem bízott. Eközben a főszereg zászlóaljai az átmeneti pihenőt „élvezték”. A kitörést megelőzően a tábori nehéz tüzérség és a komáromi lövegek alaposan „megdolgozták” az osztrák csapatokkal túlsúfolt Ószőny mezővárost. Tüzüket elsősorban a katolikus templomra összpontosították, mert annak tornyából adta jelentéseit az osztrákok megfigyelője.

A támadás sikere érdekében a hídfő közelében lévő megerősített állásokat el kellett foglalni. A feladat végrehajtására Knezich ezredes vezetésével az I. és a III. hadtest legjobb alakulataiból egy elit hadosztályt hoztak létre. Görgei Artúr altábornagy *„Életem és működésem”* című könyvének II. kötetében így

¹⁵ SZALKAY 1998. 47. o.

emlékezik ezekre a csapatokra: „Az április 25-ről 26-ra virradó éjjel legelőször Damjanich és Klapka hadtesteinek legjavából¹⁶ összeválogatott 4000 főnyi gyalogság lépte át Knezich ezredes vezérlete alatt az éppen elkészült tutajhidat. Az oszlop egyik felének a Duna-hídfőtől keletre eső Ószöny mezőváros volt a támadás célja, a másik felének a Dunahídfőtől délre eső üteg.”

A Dipold Antal alezredes vezette dandár gyalogságát képező három zászlóalj dereglyéken átkel az Öreg-Dunán és elfoglalta a megerősített állássá alakított Ószönyt. Támadásukat az alakulatoknak még az éjjeli órákban kellett megkezdniük, s napfelkeltére valamennyi ellenséges állást birtokba kellett venniük. Majd ezt követően a talphídon keresztül érkező csapaterősítések felhasználásával, az ellenség valamennyi állását el kell foglalni, ahogy a parancs fogalmaz „az ellenség állásait tovább törve felsodritja”.

A Dipold alezredes vezette dandár, benne a 6. „Veszprémi” zászlóalj 25-én este 10 órakor az Óvár mögötti kikötőből indulva kompokon, dereglyéken kelt át a folyón. A Dipold dandár támadásának időzítése nagy precizitást igényelt, hiszen a gyalogság dereglyéken, míg a tüzérség és a fedezetét ellátó huszár osztály a talphídon kell át. A támadás során nemcsak a dandár egységeit kellett időpontilag összehangolni, de igazodni kellett a Kiss dandár támadásához is, csak ez biztosíthatta az osztrák csapatokkal szemben a meglepetés erejét és ezáltal a teljes sikert. Az átkelést a lehető legnagyobb csendben és észrevétlenül kellett végrehajtani, nehogy az ellenség megsejtse, mi is készül ellene.

Az átkelés után a zászlóaljak egy-egy századot felderítőként előre küldve a lehető legnagyobb csendben nyomulnak előre Ószönyig. A falunál azonban Dipold alezredest kellemetlen meglepetés érte. Hiba csúszott a precízen kidolgozott támadási terv végrehajtásba. Az 52. zászlóalj nincs az előre megbeszélthelyén. Ami történt, nem volt igazán meglepő, hiszen a koromsötét éjszakában valóban nagyon nehéz volt tájékozódni. Az akcióban résztvevő valamennyi zászlóalj számára a pontos támadási irány tartása jelentette a legnagyobb feladatot. A „Monostor” ellen támadást intéző Kiss dandár tehát már harcban áll, amikor az 52. zászlóalj eltűnése miatt a Dipold dandár is egy zászlóaljjal kevesebb erővel, késve bár, kénytelen volt harcba indulni. A megmaradt két zászlóalj és a 8. „Coburg” huszárezred egy osztálya azonban eredményesen teljesítette feladatát.

A késve megérkező 52. zászlóalj is küzdelembe avatkozott, de már nem a saját támadási övezetében, csak a 26. zászlóalj rohamát tudta támogatni. Görgei Artúr vezérőrnagy jelentése a sáncok bevételéről Országos Honvédelmi Bizott-

¹⁶ Ma ezt nevezzük alkalmi harci köteléknek. Egy konkrét harci feladat megoldása érdekében ideiglenesen létrehozott katonai alakulat, melyet különlegesen képzett katonákból állítanak össze.

mánynak: „Éjjél utáni 2 órakor a megrohanás Knezic ezredes osztálya és Dipold alezredes dandárja által oly vitézséggel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat. A sáncok első rohamra bevették, dacára az élénk ágyútűznek, s az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szurony szegezve részint leszúrtak, részint foglyokká tettek.”¹⁷ Az ütközet első szakasza a magyarok számára eredményesen lezárult, de az éppen csak eszmélő osztrákok egyre nagyobb és nagyobb erőket dobnak a küzdelembe. Görgei igyekszik minél előbb döntést kicsikarni, mert észleli, hogy az előzetes felderítési adatokkal ellentétben az osztrák erő jelentősen meghaladja a magyar csapatok számát, illetve, hogy a tábori tüzérség lőszere az I. és a III. hadtest esetében sem tart ki egész napra.

A támadáshoz egymást követve kelnek át az I. és a III. hadtest csapatai a talphídon. Az I. hadtest Kazinczy-hadosztályának egyes zászlóaljai visszamaradtak a megszerzett ostromsáncok védelmére, míg a Dessewffy-hadosztály és Mesterházy lovashadosztálya a balszárnyon foglalt állást Klapka személyes vezetése alatt. Klapka vezérőrnagy a parancsnak megfelelően a Dipold dandár zászlóaljaival és a lovassdandár négy századával előrenyomul, a császári jobbszárnny azonban háromszoros erőfölényét kihasználva visszaveti a magyar erőket. Klapka látja az erők egyenlőtlenségét, lassan visszavonulva maga után húzza az osztrák csapatokat. A dunai hídfőnél a vigyázatlanul előre nyomuló osztrákok a Komáromi Csillagsánc várvédő nehéz ágyúinak tűzébe kerülnek, jelentős veszteségeket szenvedve véres fejjel kénytelenek meghátrálni.

A magyar csapatok jelentős része, köztük a 6. „Veszprémi” zászlóalj is, már 14 órája küzd, kimerültek. Nem lehet jobb a helyzet az osztrák oldalon sem, mert a harc, ami nem sokkal előbb hevesen tombolt, most elcsendesedik. Az osztrákok kisebb egységek fedezete mellett visszavonulnak, a magyar gyalogság kimerült, lőszere elfogyott, a további támadásra komoly lehetőség nincs. Az egyetlen esély az lenne, ha a lovasság üldözné a visszavonuló ellenséget. Ez azonban a huszárlovak fáradsága miatt reménytelen. Az ütközet utolsó szakaszában ugyanis kifogyott a tábori tüzérség lőszere. A huszárlovak abban merültek ki, hogy a lovasság a sógorok által kilőtt tömör ágyúgolyókat üldözze, és gyűjtötte össze, hogy legyen mivel visszalőni.

Buda ostroma 1849. május 4–21.

A magyar főszereg megkezdí a Budai vár ostromát. A Kmetty hadosztály Vízivárosban, a III. hadtest a Kálvária hegy és Kis-Svábhegy, az I. hadtest a Kis-Svábhegy és a Kis-Gellérthegy, míg a II. hadtest a Kis-Gellérthegy és a Duna közti szakaszt szállta meg. A II. hadtesthez tartozó Szekulits hadosztály a Pesti

¹⁷ GÖRGEY 1988. II. kötet, 44–45. o.

oldalán helyezkedett el. A hadvezetés arra számított, hogy a rossz állapotban lévő, elavult vár néhány napnál nem tudja tovább tartani magát.

A magyar főparancsnok a május 4-i tapasztalatok alapján, ostromtüzérség alkalmazását látja szükségesnek. A haditanács dönt, egy a Naphegyen felállítandó réstörő és egy a védelmét ellátó leszerelő üteg felállításáról. Parancs megy Komáromba Guyon Richárd vezérőrnagynak. A parancs értelmében a Komáromi ostromzár feltörésekor zsákmányolt 4 db huszonnegy fontos és 1 db tizennyolc fontos ostromágyút, 4 db hatvanfontos mozsárral és két napra elegendő lőszerkészlettel azonnal indítsa útnak. A Naphegyen Psotta Móric ezredes tüzérparancsnok tervei alapján, Kleinheincz őrnagy irányításával az I. hadtest utászai és honvédei megkezdik a két ütegállás kiépítését.

Válaszul a magyar ostromra Heinrich Hentzi von Arthurm vezérőrnagy május 4-étől folyamatosan löveti Pestet. Az osztrákok támadása a védtelen város ellen különösen 9-én és 14-én nagyon heves, ekkor pusztul el az Al-Dunai sor klasszicista épület együttese.

Petőfi Sándor május 6-án Debrecenbe Bem tábornok parancsára egészségügyi pihenőre érkezik. Ekkor értesül édesapja haláláról. Jelentkezik Kossuth Lajosnál, aki ridegen fogadja és Klapkához, mint helyettes honvédelmi miniszterhez utasítja. Klapka nem a nemzet nagy költőjét, hanem a fegyelmezetlen katonát látja benne. Rázúdítja minden vélt vagy valós bűnét. A jogosulatlan őrnagyi rendfokozat viselését, a betegséget bizonyító orvosi igazolás hiányát, Bem levél szerzőségét, a „nyakravalós” verset. Az egy órás kihallgatás végén, egészségügyi állapotára hivatkozva, Petőfi lemond őrnagyi rendfokozatáról, bejelenti távozását a honvédség kötelékéből. Petőfi aggódva édesanyjáért Pestre indul.

Május 8-án Petőfi Sándor Szolnokról levelet ír Klapkának, amelyben megfenyegeti: a sajtó nyilvánossága elé viszi ügyét, ha nem kap elégtételt. Megírja „Egy goromba tábornokhoz” című versét, de nem adja ki. A verset 25 évvel később 1874-ben Petőfi István jelentette meg. Május 9-én a orosz Cár kiáltványt intéz a magyar néphez: „Az osztrák császár azon kéressel járult hozzánk, hogy közös ellenségünk ellen Őtet segítenénk. Mi nem tagadjuk meg ezt a kérelmet”.¹⁸ Klapka levelet fogalmaz Görgeinek, amelyben részletesen leírja a történeteket, de valószínűleg nem küldi el, mert csak a levél piszkozata ismert Klapka hagyatékából.

Május 14-én Bem parancsának megfelelően Petőfi Sándor jelentkezik Görgeinél. A tábornok a nemzet nagy költőjét látja, nem a fegyelmezetlen katonát, a félórás beszélgetés eredményével mind ketten elégedettek. Május 15-én Klapka megérkezését követően bezáratja Petőfit. Görgei, amint tudomást szerez róla, azonnal szabadon engedi, a költő átmenetileg az I. hadtest parancsnokánál

¹⁸ OSZTIVITS 2022. 129. o.

Nagysándor József tábornoknál lel menedékre. A máskor kőkemény Görgei megértő a költő irányába, tudja a költő édesanyja halálos beteg. Görgei még gyerekként vesztette el az édesanyját, akire imádattal tekintett. Május 17-én hajnali 4 órakeresztében elhalálozott a Petőfi fiúk édesanyja Hruz Mária.

15-ről 16-ra virradó éjszaka bevontatják a helyükre az ostrom lövegeket, illetve a hatvanfontos mozsarakat. Május 16-án Görgei két I. hadtesthez tartozó tisztet küld Klapkához, Petőfi Sándor nevében kérjenek bocsánatot katonához méltatlan viselkedése miatt. A „Pardon” kérés még a Petőfi által elkövetettnél nagyobb súlyú kihágásra is felmentést ad. Görgei ezzel tábornok társát is kimenteti a kellemetlen helyzetből.

A réstörő üteg folytatja az előző napon megkezdett, romboló munkáját 141 sortűzzel 705 lövedéket kilőve. A leszerelő üteg hathatós támogatást nyújtott. A rés mérete az üteg működésének következményeként akkora lett, hogy a főparancsnok döntése alapján, meg lehetett kísérelni a rohamot. A résnél a törmelék halom nehezen járható, lazának bizonyult, az ostromlétrák pedig rövidnek. Az I. hadtest veszteségei súlyosak, a rohamban részt vevő zászlóalj összesen kb. 100 főt vesztenek. A visszavonulás során halálos puska- és puskalövés éri Kleinhencz Oszkár őrnagyot az I. hadtest vezérkari főnökét. A kémszemle során kellemetlen helyzetbe kerül a 9. honvédszászlóalj, Ők eddig csatártűzzel segítették a III. hadtest katonáinak támadását, de nem kezdték meg időben a visszavonulásukat. A hajnal még az Attila utcai állásaikban találta az egységet, a horvát mesterlövészek folyamatosan tűz alatt tartották a zászlóaljat, ha egy „vörös sapkás” tiszta célpontot mutatott, azonnal végeztek vele.

Figyelemmel a kémszemle során tapasztaltakra, 1849. május 18-án napközben a réstörő üteg folytatja romboló munkáját 152 sortűzzel, 760 lövedéket kilőve. A Józsefvárosi temetőben ezen a napon temetik el férje mellé Hruz Máriát. A temetésen a búcsúztatót, akárcsak a férj esetében Székács József a pesti evangélikus gyülekezet lelkésze tartotta. Petőfi Sándor és Júlia mellett a Revesz család van jelen. István nem tud jelen lenni, a százada nem maradhat parancsnok nélkül, csak az ostrom után tudja felkeresni szülei sírját. Ettől a naptól kezdve éjszakánként pedig hadtestenként négy század, illetve a 15. hadosztályból két század nyugtalanítja a védőket, kevés lehetőséget hagyva a pihenésre.

Az este folyamán Hentczy megkísérli a rést eltorlaszolni, egy felhőszakadás azonban elmosza a félig kész torlaszt. Az időjárás azonban pártatlan, a magyarokat sem kíméli. A 6. „Veszprémi” zászlóalj parancsnoka él az időjárás által nyújtott kétes értékű lehetőséggel, és fedezékül használja az esőfüggönyt.

Ezen a napon a főszerep a tüzérségé, réstörő üteg tovább támadja a réstörés helyét 803 lövedéket kilőve. Mindezt annak ellenére, hogy Hentczy a Fehérvári rondellán munkába állít, egy 4 löveges, huszonnégy fontos ágyukból álló le-

szerező üteget. A réstörő tizenhét fontos és egy huszonnégy fontos lövegét ideiglenesen el is hallgattatja. Réstörő üteg, mint egy jól működő üzem dolgozik tovább, de ezen a napon nem csak falat rombolta, egy huszonnégy fontos lövedéke darabokra tépte a védelem műszaki munkáját irányító Pollini századost is. A 6. „Veszprémi” zászlóalj a réstörő üteg fedezetén felváltja a 17. zászlóaljat, így tehát az első hadtest 10 zászlóaljából egyedül ők nem vesznek részt a 21-én hajnali 3 órakor induló rohamban.

„Tűzérék lőjete!” – hangzott az utasítás abban a pillanatban, amikor a Nagy-Svábhegyi Óra-villa homlokzati órája elütötte a hajnali három órát. A kapott vezényszó után az eligazításnak megfelelően elsőként a Kis-Svábhegyen álló I. számú tizenkét fontos üteg 1. számú lövege dördült el, megadva a jelet a tüzérségi előkészítésre. A tüzet átvette a réstörő, majd többi ütegek is, három sortűz dördült el gyorsan egymás után. A hegyek még a sortűzek hangját visszhangzották, amikor háromszáznál is több pergődob kezdte verni a rohamot, a támadásra kijelölt zászlóaljoknak.

„Előre! Éljen a magyar!” – Visszhangzották most a hegyek a rohamra induló zászlóalj honvédeinek csatakiáltását. A négy támadási körzetből háromban, amíg az I. honvéd hadtest csapatai a résnél teret nem nyernek, csak tüntetésre szorítkoztak, lekötve így a védelem erejének jelentős részét. A rés elleni támadás első hullámát egy elit rohamegység képezte, melyet Ghyczy István a 34. zászlóalj 23 éves századosa vezetett. A rohamosztag mögött fejlődött fel a Driquet dandár, melynek élen a 47. „Zalai” zászlóalj haladt, mögötte a 44. „Vasi” zászlóalj, majd utánuk az „Egér” zászlóalj¹⁹ következett. A védőket váratlanul érte a támadás hevessége, a résig szinte akadálytalanul jutottak el a honvédek, itt azonban kemény fogadtatásban részesültek. A védelem két támadást szorított vissza. Nagysándor tábornok, aki az Attila utcai 407-es számú ház udvaráról figyelte az eseményeket, a réshez rendelte a 39. Dom Miguel sorgyalogezred 3. zászlóalját, a 17. zászlóalj tartalékát, valamint az 52. zászlóaljat. A résnél történő rohamot támogatandó a Fehérvári rondella felé eső oldalon a 34., a 17., a 19. zászlóalj és az 52. zászlóalj tartalékának katonái létrákon próbálják megmászni a falakat. A réstől balra a 26. zászlóalj Andrassy Jenő főhadnagy vezette rohamosztaga kísérli meg a támadást, de a létráik rövidek, ezért a fal réseibe tűzött szuronyaikon másznak fel az elszánt honvédek. Átjutnak a falon, támadásuk a Nádor istálló mellett azonban elakad. A tomboló harcban elesik a megújuló rohamot vezető

¹⁹ 28. honvéd „Szabolcs Megyei”, közismertebb neve „Egér” zászlóalj. Ezt az elnevezést azért kapta, mert az egység katonái nem a szabványos kék, hanem szürke nadrággal lettek felszerelve anyaghiány miatt. A zászlóalj másik érdekessége, hogy 2. századának parancsnoki tisztét Petőfi Sándor töltötte be 1849. január végéig.

Alois Burdina őrnagy a Dom Miguelek parancsnoka, de az áldozata nem hiábavaló. A rohamnak sikerül teret nyernie, öt zászlóalj mintegy 400 honvédje és két zászlaja betör a várba. Az első zászlót Püspöki Gracián a 47. zászlóalj zászlótartó őrmestere tűzi ki. A roham ekkor elakad, a résen benyomulni akaró csapatok heves ágyú és puskatűzbe kerülnek, valóságos „danse mecabre” kezdődik, arat a halál, a honvédek meghátrálnak. Hiába buzdítja katonáit személyesen Nagysándor hadtestparancsnok és Máriaassy János alezredes hadosztályparancsnok, a visszavonulás megállíthatatlannak látszik.

Ekkor azonban az Attila utca 407. számú ház mögül újabb roham bontakozik ki, a megújuló támadás erőt önt a már visszavonulásban lévő zászlóaljak katonáiba. A támadást a 6. „Veszprémi” zászlóalj rohamoszlopa vezeti.

*„Szemmeredve néztük, a mind inkább derülő hajnal fényében, mint nyomulnak feljebb feljebb, és mint nyomatnak ismét vissza, tűz forrott ereinkben és bosszú: hogy miért kell nekünk tétlen vesztegelniünk?! Végre látván néhány csapatokat egészen visszavonulni, nem nézhetém tovább nyugodtan. Fiúk! – mondám – látjátok-e mi történik ott? Akartok-e ti is ott lenni, akartok-e engem követni? A halálba is! – kiálták mindnyájan. – Jó, tehát én magamra vállalom a felelősséget ezen ágyúkért. – Feljebb! Indulj! – vezénylém – és zászlóaljam ujjongva követett, tüzéink pedig bámulva néztek utánunk, hogy őket ott hagytuk faképnél.”*²⁰

A becsületes halál tudatával robban le a hegyről a kis magyar csapat. Ezzel szinte egyidőben a réstörő és a leszerelő üteg ismételt tűzmegnyitásra kapott parancsot Görgei tábornoktól. A kapott parancs értelmében a tüzet a rés irányában annak tetejétől éppen csak fejmagasság fölé kellett irányozni, ezzel is inkább csak lélektanilag akarták megtörni a védőket. A 6. zászlóalj az Attila utcában a réstől visszavonuló csapatokkal találkozik. A „Veszprémi” zászlóalj fő ereje a 26. zászlóalj rohamosztágának támadási vonalát követte, a zászlóaljtaglék Eöry Károly főhadnagy vezetésével – a más zászlóaljakból visszafordított honvédekkel – a rés ellen indult. Az így megújult roham végre meghozza a várva várt eredményt. A támadást ugyanolyan heves ágyú és puskatűz fogadta, mint az előző rohamnál, de a rohamozók most nem hátráltak meg. Az I. hadtest teljes gyalogsága, 10 zászlóaljnyi erő támad.

Szalokay a várba történt bejutás után gyülekeztet, majd kellő létszám beérkezése után előrenyomul katonáival. A Nádor istállónál az előre nyomulok felveszik a 26. zászlóalj rohamosztágának még harcképes katonáit. A Fegyvertár elfoglalása, a benne lévő ellenséges katonaság lefegyverzése után katonáival a Szent György tér túloldalán álló Sándor palotát rohanja meg. Fogságba ejtik a „Ceccoperri” zászlóalj törzsét és 120 katonáját. A Sándor palota épületéből löve-

²⁰ SZALKAY 1998. 52. o.

ti a Pest felőli bástyákon elhelyezett lövegeket, melyek a Vízivárost, illetve azt az ütegállást, ami a Szent György teret, és a rés előtti szabad területet tartotta tűz alatt. Vélhetően ez a 6. „Veszprémi” zászlóalj zászlaja volt az első zászló, amit a pestiek is láthattak. Szalkay százados miután a Szent György teret az osztrák csapatok feladják, a Víziváros ellen indult honvédeivel. A Főőrség és a Vízi-kapu akadálya mögött két újabb tüzérségi telepet számol fel. Ezután a Vízi védmű ellen indul a zászlóalj egy kisebb rohamegységével. Az eddig hevesen tomboló harc elcsendesedik, a minden irányból betörő honvéd csapatok az utolsó ellenállási pontokat is felszámolták.

A harcok elültével a 6. zászlóalj helyőrségi szolgálatot adott, a szükséges őrséget biztosította, foglyokat kísért. Az ostrom után rögtön a tüzérek azt terjesztették a 6. zászlóaljról, hogy ok nélkül hagyták el az ágyú fedezetet. Nem a rohamban vettek részt, hanem egyszerűen gyávák voltak, elfutottak. A híresztelés rettenetesen felbőszítette Petőfi István főhadnagyot, aki szülei halála és a bátyjával történetek miatt nincs a legjobb hangulatban, ingerülten válaszol a vádakra.

Budavára bevétele után

Még mit nem beszélnek az irigyek,
Jobban mondva a szemtelen nyelvek,
Hogy zászlóaljunk, mely oly hősiezen
S elszántan rohant a vár falára,
Cseppet sem gondolt a halálra,
Mégfutamult!...Dühödnöm kén és nevetnem.

Ez hazugság, szemtelen hazugság,
Nyilvánítom, hadd tudja a világ,
Nem hírünket, nem melyet, hogy csodálja
S vitézségünket dicsón hirdesse,
S az utókor nevünket emlegesse...
De a rágalmat ne higgye ha hallja.

Minket a várba nem dicsvágy vezetett,
Kötelesség s szent hazaszeretet,
Büszkén hordja némely az érdem jelet,
Ki a vár vészes ostrománál
Elbújva – félve, hát ha golyó talál?
Tudom e nevet, ismerem a helyet.

De hagyján, az nem tartozik ide,
Az érdem jelet ő csak viselje:
Ti pedig lelkesült, hű bajtársaim,
Csak így viseljétek mindig magatokat,
Szeressétek holtig hazátokat,
S nevessetek a rágalom szavain!

(Buda, 1849. május 21.)

A testvérével itt találkozik utoljára, erről egy későbbi levelében így ír: „Május 21-én, a budai vár bevételének reggelén találkoztam utoljára bátyámmal, a vár alatt, a Duna partján öleltük, egymást utoljára.”

Veszteségek: A magyar csapatok vesztesége a május 4-től 21-ig tartó ostrom során 370 halott és 670 sebesült. A legsúlyosabb veszteségeket az I. honvéd hadtest csapatai szenvedték el. A zászlóaljparancsnok visszaemlékezésében 6–7 halottról és 20 sebesültről beszél, név szerint említi Eőry főhadnagyot a sebesültek közt. Ez azonban csak a május 21-i veszteségekre vonatkozik. Itt kell megemlékeznünk Gatso (Gacsó) Sándor sebesüléséről és haláláról. 1904. november 24-én kelt levelében Kerekes Lajosné felajánlást tesz a Nemzeti Múzeum igazgatójának. A felajánlás Petőfi István főhadnagy, a 3. század parancsnokának egy 1849. május 28-án kelt jelentését, valamint annak mellékletét tartalmazza. A jelentés tájékoztatja a zászlóalj parancsnokságot Gacsó Sándor a zászlóalj közvitézének sebesüléséről és haláláról. Az alakulat nagy létszámú eltűntje miatt a tisztek egy része valószínűleg végigjárta a kórházakat és így bukkanhatott Gacsó Sándorra Petőfi. A katona századbeosztását a jelentésből, illetve a mellékletként csatolt, a férfi édesapjának Gacsó Istvánnak címzett levélből sem ismerhetjük meg. Megtudjuk viszont, hogy jobb karját lőtték el a 1849. május 21-i gyalogsági roham során, és valószínűleg csonkulásos sebesülést szenvedett. A levélben kéri apját, látogassa meg, és értesítse a szintén szabadszállási Horváth Sándor pajtása édesanyját is, aki vele együtt fekszik a Ferencvárosi Új kaszárnyában lévő kórház 1. emeleti 52-es szobában. Mivel Gacsó Sándor neve a sebesültek jegyzékében nem szerepel, így valószínűsíthető, hogy a levél nem másolat, a századparancsnok Budán hagyott málhájában maradt. Petőfi főhadnagy jelentéséből tudjuk, hogy a fiatal katona 1849. május 26-án halálozott el. Petőfi Sándor verse [TISZTELJÉTEK A KÖZKATONÁKAT!] róluk, a hazájukért mindent feláldozó közkatonáról szól.

A tavaszt hadjárat és a budai ostrom során mutatott bátorságáért Petőfi István főhadnagyot, megbízott századparancsnokot, 1849. július 1-én léptették elő századossá, és egyben kinevezték századparancsnokká.

A 1849-es nyári hadjárat

A nyári hadjárat során szembesül a honvédség, hogy már nemcsak az osztrák, de az orosz cári sereg is felsorakozott ellenük. A harcok súlyosbodásáról Petőfi István beszámol testvérének.²¹ A Feldunai hadsereg csapatai a július 11-i csata másnapján, a haditanácson elhatározottaknak megfelelően kezdték meg az elvonulást a komáromi haditáborból. Július 12-én este Görgey Ármin dandára és az I. hadtest, majd 13-án hajnalban a III. és a VII. hadtest. Élen a súlyosan sebesült Görgei Artúr vezérrel. A végtelig kimerült éhező hadsereg egy kalandregénybe illő hadműveletbe kezd. A kitűzött célnak megfelelően nemcsak le akarnak jutni a szegedi összpontosítás helyére, de közben megkísérlik magukra vonni az orosz fősereget figyelmét is. A stratégiai célt, a sorozatos vereségek ellenére sikerül megvalósítani. Időt nyernek a magyar csapatok összehívására, lehetőséget adva egy sikeres összecsapásra az osztrák fősereg ellen, hogy ez nem sikerült, nem rajtuk múlt.

A haldokló oroszlán és az orosz medve

Debrecen 1849. augusztus 2.

Következett hát az egyik legnagyobb megmérettetés, amiben a 6. „Veszprémi” honvédszászlóaljnak fennállása során része volt. A zászlóalj tisztikara 84%-ban már az alakulat saját nevelése. A századparancsnokok fele már olyan katona, akinek kizárólag honvédségi katonai tapasztalata van. A 6. század parancsnoka Petőfi István.

A szemben álló erő az orosz fősereg: 62427 fő, 298 löveg + 3 röppentyű állvány, ez hatszoros létszámfölényt és hét és félszeres tüzérségi fölényt jelent. Csak az orosz lovasság nagyobb létszámú, mint az I. hadtest. Az I. hadtest hivatalos jelentése szerinti létszáma ekkor 8838 fő. Ehhez erősítésként csatlakozott a Korponay János ezredes parancsnoksága alatt álló, többnyire gyenge fegyverzetű népfelkelőkből és hiányos felszereltségű újonc honvédszászlóaljból álló hadosztály. A hadosztály létszáma ekkor 3000 főt (egyek források szerint az egység létszáma nem érte el a 2500 főt) számlált, fegyverzetük gyenge, a csapatoknak csak alig harmada rendelkezett lőfegyverrel. Tüzérségét csupán négy különböző méretű löveg alkotta.

Nagysándor vezérőrnagy Korponay János hadosztályparancsnok jelentése alapján úgy tudta, hogy egy 15000 fős orosz sereg közeledik feléje. A felderítőként kiküldött Mesterházi István ezredes vezette lovasság is 30000 fősre becsül-

²¹ PETŐFI 1974. 536–537. o.

te a közeledő ellenséges csapatokat. Nagysándor tábornoknak Görgei parancsa alapján késleltetni kellett az orosz előnyomulást. Abban az esetben azonban, ha az ellenség ereje lényegesen felülmúlja az övét, ki kellett térnie az összecsapástól. Az I. hadtest parancsnoka az első hibát azzal követte el, hogy csapatait úgy állította fel, mintha Debrecen védené. Valójában a védelmi vonalra merőlegesen kellett volna elhelyezni csapatait.

Az elővéd csatározásokat az I. hadtest csapatai nyerik, komoly veszteségeket okozva a felfejlődő, előre nyomuló orosz egységeknek. A hadosztályparancsnokok kérik Nagysándor tábornokot, amíg lehet, vonuljanak vissza a nagy túlerő miatt. A tábornok azonban úgy érzi, nyertes helyzetben van, ezért a visszavonulás helyett támadást rendel el a Bobich és a Máriássy hadosztályoknak. 14 órára felfejlődött az orosz haderő, tüzérsége alaposan megdolgozta az addig kiválóan teljesítő magyar hadtest arcvonalát. Különösen kemény csapást szenvedett a gyenge, főleg népfelkelőkből álló magyar jobbszárnyat alkotó Korponay hadosztály. Majd őket a Bebutov herceg vezette irreguláris (muzulmán és cserkesz) lovasság legázolta, maradványait Debrecen utcáin üldözte. A centrumban eddig bátran és a túlerő ellenére eredményesen harcoló Bobich hadosztály kénytelen meghátrálni. Szemből két orosz gyalogoshadosztály támadta, jobbról az orosz ulánusok fenyegették átkarolással.

Tüzérségi támogatása már nem volt, az 1. huszárezred keresztültörve az orosz lovasságon kimenekítette a megtépázott ütegeket, de ezzel sorsára hagyta a gyalogságot. Szerencséjükre a balszárnyat alkotó Máriássy hadosztály csak lassan hátrált, megakadályozva ezzel teljes bekerítésüket. A Bobich hadosztály zászlóaljai a szőlőskertek felé vonultak vissza. A 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj négyeszőgét végig tartva hátrált egy bejutást biztosító kiskapu felé. Az elsőként beérkező két század lövészei jobbra-balra nyitódva a sövény mögött felfejlődve, fedező tüzet biztosítottak az alakulat számára. Az elsőként rohamozó ulánus ezredet meglepetésként érte a kemény ellenállás, meghátráltak. Az alig lélegzetvételnél szünetet követően egy kozák ezred²² támadt, de ők is kénytelenek voltak visszavonulni. Otthagyták ezt a mérges társaságot, könnyebb ellenfelet kerestek. Ezt követően újra az elsőként támadó ulánusok kíséreltek meg egy rohamot. Parancsnokuk, egy tábornok²³ gyávának nevezte őket, és ezt nem tudták elviselni. Annyira, hogy az egyik század lóról szállva gyalog próbált betörni a

²² A 15. Doni kozákezredről lehet szó. A három itt bevetett ezredből a 32-es Bebutov egységét támogatta, a 46-os pedig tartalékban állt. Az ezred parancsnoka Bogajevszkij ezredes, a hat szotnyában összesen 713-an teljesítenek szolgálatot. A szotnya a kozák lovaszszázad. Létszámban hasonló, harcértékben gyengébb a huszárszázadnál.

²³ Valószínűleg a 6. Volhíniai Konstantin nagyherceg ezredéről van szó. Ez az egyetlen ezred, amelynek tábornok a parancsnoka, Kupfer vezérőrnagy. Az ezred létszáma 1060 fő.

szőlőskertbe. Ahogy egy orosz szemtanú írta, csak néhányan jutottak be, velük a védők szuronya végzett, a többiek a honvédpuskák tűzében estek el.²⁴ Ezt követően Gorcsakov herceg az orosz főszereg vezérkari főnöke a további veszteségek elkerülése érdekében tüzéséget vetett be. A tarthatatlanná vált védelmi vonalat a 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj feladta és a többi alakulatot követve zászlóalj kötelékben visszavonult.

A tavaszi hadjárat során Tápióbicskétől a Budai ostrommal bezárólag szenvedett a 6. honvédszászlóalj ugyanilyen mértékű veszteséget, mint ebben az ütközetben. Ez mutatja, hogy milyen heves volt ez az összecsapás. Viszont, ha összehasonlítjuk az alakulat veszteségét a hadosztály többi egységének veszteségével, azt látjuk, hogy a „hatosoké” a legkisebb mértékű. Ezt a rátermett tisztikar és a begyakorolt személyi állomány példaértékű együttműködésével tudták elérni ebben a hihetetlenül embert próbáló megmérettetésben.

A fegyverletétel

A katonai fegyelemhez szokott és harcedzett csapatra még most is komoly erőként lehet számítani. Az I. hadtestet megrendítő csapásként ért debreceni vereség ellenére a legtöbb alakulata erősen megfogyatkozva bár, de újra hadrafogható állapotba kerül. Igaz a hadtest hadrafoghatósága csak halványan emlékeztet a III. és a VII. hadtestére, de még így is komoly ellenfele tud lenni az osztrák seregeknek. A valóságos főszereg már régen nem az I., a III. és a VII. honvédhadtestek alkotta Feldunai sereg, de az osztrák-orosz szövetségesek számára továbbra is az.

Görgei kapitulációja jelentette azt is, hogy a mozgó seregek harci szelleme megtört. Közeleg a tél, soraikban tombol a kolera, egy elhúzódó háborút el kell kerülni. De Görgeinek nincs igazán választása, a tények borzasztóan makacs dolgok, még akkor is, ha a megadás gondolata elfogadhatatlan a katonák nagy része számára. Mivel a szegedi lőszerraktár felrobbant, utánpótlásra remény sincs, pedig szinte mindent pótolni kellene. A „Querlonde” tartalék hadosztály 6000 újonca gyakorlatilag fegyvertelen. A Feldunai hadsereg 23494 katonájának gyalogsági fegyveréhez másfél lövésnyi lőszer van, a tüzéségi lőszer csövenként 200 lövedék. Ez csak egy utolsó kétségbeesett öngyilkos támadásra elegendő. Egy ilyen harc, bár a könnyebb megoldás lenne, gondolatilag elfogadhatatlan a vezénylő tábornok részéről. Az ellenség nyomasztó túlerőben van, kitűnően felszerelve, bőséges utánpótlással.

1849. augusztus 13-án 10 óra körül indult el az I. honvédhadtest és benne a 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj Világosról, és kora délután, egy óra körül érkeztek

²⁴ FATYEJEV 2011. 69. o., 120–121. o.

meg a Szőlősi síkra. Megkezdődött hát a fegyverek és a felszerelés átadása. Görgei még egyszer, utoljára megszemlélte hadseregét, ellovagolt a csapatok előtt, fogadta azok tisztelgését. A Feldunai hadsereg katonái most fogják fel, hogy mi is történt velük, az elkeseredés viharként söpör végig a csapatokon. A forradalmi érzületű tisztek számára már a megadás gondolata is taszító, hát még a ténye. Ez az elkeseredett hang süt át Petőfi István százados versén is.

Gúlában fegyvered

Gúlában fegyvered
Te dicső, hős sereg,
Nincs, ki segítene,
Elvesztél örökre.

Nem látod lobogni
S alatta meghalni
Nem lehet már neked
Te dicső, hős sereg

Megcsalt, kiben hittél,
Kit istenítettél,
Eladott tégedet,
Hazádat s nemzeted.

Rabbá lettél hazám!
S mely annyit áldozál,
Óh! Te drága nemzet,
Isten legyen veled!

Hittünk, hogy meghalunk,
Míg érted harczolunk,
Szent szabadság, érted!
Mégis ez lón véged.

Te pedig nagy Isten
Segíts hű népeden,
Míg hordja rablancát,
Enyhítsd a fájdalmát!

Gyászos borítékba
Van zászlónk behúzva,
Fegyverek közt úgy áll,
Mint fejfa a sírnál.

Ti pedig vitézek
Bár mennyit szenvedtek,
Jusson eszetekbe:
Szabadság Istene!

(Világos, 1849. augusztus 13.)

Sajnálatos módon Petőfi István az utókornak megmaradt naplója, mely a „*Versek és hadjárati s úti jegyzetek*” címet viseli, nagyon hiányos. A hadjárati s úti jegyzetek rész teljesen hiányzik, ennek valószínűleg az az oka, hogy igyekezett eltüntetni azokat az írásos nyomokat, amelyek bajtársaira, illetve saját magára nézve terhelők lehettek volna.

Kényszerkatona, Fegyenc, Sorsüldözött

A Hajnau „igazságtétele” így is az elsők közt éri utol, fegyverletétel után büntetésből kényszer-sorozzák. Osztrák katonaként hosszú utat jár be Zimony, Diakovár, Ober-Dranburg, Lienz, Mötzt, Tirol, Schleswig-Holstein. Bár katonatársai Gaylhoffer János, Szathmáry Vendel, Brokken Lajos, és jószívű mötzi házigazdája enyhíteni igyekszik, keserősége erősen érződik versein. Jól mutatja elkéseregését az 1850. MÁRCIUS 15-ÉN című verse is.

A kényszerű katonaság alatt is elismerik rátermettségét, katonai képességeit. Az osztrák sereg altisztje lesz a volt honvédszázados. Ez nem kis elismerés, főleg ha figyelembe vesszük, hogy az osztrákok számára milyen gyűlöletes a Petőfi név. Sajnos éppen erre az időpontra esik a „Bakony Rózsájának” elvesztése is. A katonai szolgálat ekkor 8-10 év távollétet jelentett, néha többet is. Nem lehetett tudni, mikor és milyen állapotban kerül haza a katona, ha hazakerül egyáltalán. A bizonytalanság miatt, hogy Petőfi Istvánt nem látja többé, szülei rábeszélésére Fábri Erzsébet hozzámegy egy várpalotai mészáros mesterhez. A keserű hír hallatán írta Petőfi István búcsúként a VÉGBÚCSÚM F. E-TŐL című versét: *Jól tudom, hogy volt idő, amelyben / Örömmel olvasád soraim, / Fogadd el hát még ez egyszer-egyszer / Hozzád nyújtott búcsúszóvaim. [...] Hogy feledni tudj, ne nézz a Holdra, / Mert fájdalommat látod benne; / Pedig óhajtom, hogy te ne tudnád, / Mily nagy érted szívem keserve. (Mözt, 1850. ápr. 12.)*

Az Aradon a 13 főtiszt kivégzése miatt kibontakozó nemzetközi tiltakozás hatására a császári hatalom megváltoztatja álláspontját az általa lázadónak tekintett honvédekkel szemben. Enyhít az addig meghozott ítéleteken, így a kényszersorozott katonákat sorban mentik fel a szolgálatból, Petőfi Istvánt 1851. november 2-án elbocsátják. Hazatérése után Péterváradon hentes és mészáros, bár úgy tűnik élete rendeződik. Ő is tudja, hogy hasonlóan volt honvéd tisztársaihoz, minden lépését vizslató tekintetek követik.

1853. év január elején meglátogatja Horváth Árpádekat Pesten, itt fogja el az osztrák rendőrség összeesküvés, szervezkedés vádjával. Még katonai szolgálata alatt Schleswig-Holsteinben megismerkedett egy Pataky nevű emigráns ügynökkel. Petőfi tudta nélkül az ügynök egy olyan listán szerepeltette, ahol azok nevét gyűjtötte össze, akikre szerinte számítani lehet egy fegyveres felkelés során. Miután Patakyt elfogják, sorban állítják elő a mit sem sejtő volt katonákat, így Petőfit is. 1853. február 3-án rögtönítélő bíróság elé kerül társaival együtt. Távolról megkísérelt felségárulásért három év sáncmunkára ítélik, könnyű vasban a csehországi Theresienstadtban. Egy alkalommal úgy fogalmazott, minden érdeme bátyja nevének viselésében áll, ebben az esetben azonban ez súlyosbította ítéletét is. Itt ismerkedett meg Bóm János mérnökkel, akivel szoros barátságot

kötött. Bóm elbeszélése alapján tudjuk, hogy Petőfi István a fogházban minden idejét az önművelésre fordította. Folyvást írt és olvasott, tökéletesítette német tudását, megtanult franciául. Társai ítéletén enyhítenek, neki Szendrey Júlia könyörgő levelei ellenére is ki kell töltenie mind a három évet. 1856-ban szabadul, de még egy év utólagos katonai szolgálatot kell teljesítenie Brünbnben.

1857 májusában véglegesen visszanyeri szabadságát, munkát azonban nehezen talál, családja Szendrey Ignác és Horváth Árpád örömmel segítene, de Petőfi önérzete nem engedi, hogy a terhükre legyen. Másolásból él, majd Czimmerman Samu ügyvédi irodájában kap munkát három hónapra. Ez idő alatt megkísérel udvarolni sógornője húgának, Szendrey Máriának. A bátor honvédszázados nő ügyekben bizonytalan,²⁵ ezért kéri Szendrey Júliát járjon közben az érdekében.

Időközben Mária rokonszenvét Gyulai Pál már elnyerte, így Petőfinek ismét csalódnia kellett. Gyulai Pál és Szendrey Mária 1858. július 31-én házasodtak össze, a lány húsz éves ekkor. Az ifjú pár egyenesen Kolozsvárra ment, ahol Gyulai a református kollégiumban magyar és latin irodalom tanára lett. Nyolc boldog év adatott nekik, Máriát 1866. szeptember 10-én elragadta a kolera. Petőfi István szomorúan búcsúzik a fiatalasszonytól [GYULAI PÁLNÉ HALÁLÁRA]

Petőfi Böm Jánossal folytatott levelezése során többször említi, nincs kilátása stabil megélhetésre, ezért kérte volt kenyeres pajtását, ha tud, segítsen. 1857-ben Gaylhoffer János dánosi (Pest megyei) földbirtokos, Bóm mérnök apósa, nevelőt keresett két kisebb fia mellé. Bómnak első gondolata az volt, hogy Petőfi Istvánt ajánlja a két kisfiú Gaylhoffer Mihály és Gaylhoffer Gyula oktatójának. Petőfi örömmel fogadta el a meghívást, s még abban az évben szeptember hónap elején Dánosra érkezett. A jó kiállású volt honvédszázados elnyeri a család tetszését. Ért a gyerekek nyelvén, szereti a természetet, verseket ír. Ellingerné a kiváló opera-énekesnő látogatásakor a művésznő társalgás közben azt az óhaját fejezte ki, hogy rendkívül szeretné Petőfi Sándor költeményeit német nyelven ismerni. Petőfi István elhozta bátyjának piros kötésű költeménykötetét, s átnyújtva a művésznőnek, így szólt: „*Parancsoljon, Nagyságod, bármelyiket kívánja, készséggel azonnal lefordítom*”. Valóban bármely költemény is került kiválasztásra, azt azonnal gördülékenyen és művészien fordította.

Petőfi tudása, jó kiállása nemcsak az énekesnő csodálatát vívta ki, de Gaylhoffer Antóniáét is. Tonika, ahogy a család becézte, beleszeretett a jóképű volt honvédtisztbe. A leányzónak számtalan kérője akadt, akik közt több is akadt, akít a család jó partinak tartott volna, de a lány már döntött: neki Petőfi kell.

²⁵ Petőfi István bejegyzése Szendrei Mária emlékkönyvébe: SZ. M. *kisasszony emlékkönyvébe. Ha olyan boldog léssz, mint én kívánom: Legboldogabb te vagy a nagyvilágon.* (Pest, 1856. nov. 22.)

Őt nem lehetett a komoly kérők sorába sorolni, mivelhogy nem volt biztos állása. Gaylhoffer pedig, aki józan, bölcs ember volt, legkedveltebb leányának biztos és gondtalan megélhetést akart biztosítani. Petőfinek olyan állást kellett találnia, amely szándékának komolyságát egyértelművé teszi jövőendő apósa számára.

1858. december 29-től ő lett a gyámja unokaöcsének, Petőfi Zoltánnak. Petőfi Zoltán váratlan örökséghez jutott. A Magyar Tudományos Akadémia ugyanis, amelynek megengedték, hogy nyilvános működését újra megkezdje, az 1000 forintos nagydíjat Petőfi Sándor összes költeményeinek ítélte oda. Az örvendetes esemény kellemes meglepetést keltett a családban. A pénzt az árvaszék kezelésébe adták és Horváth Árpád illőnek találta, hogy most már a gyermeknek gondnokot rendeljenek, aki a vagyona felügyeljen. A törvényszék 1858. november 30-án Petőfi Istvánt nevezte ki Petőfi Zoltán gyámgondnokává, ki ezt a tiszteletet 1869. március 2-áig viselte.

Szendrey Ignác közvetítésnek hála, munkát talál, ami biztosította saját és jövőben családjá megélhetését, Csákóra kerül a Geist családhoz kezdetben, mint tanyagazda.

Az utolsó Dánoson töltött napon bátyja költeménykötetét ajándékozta szerelmének, keserves ajánlással: „*Emlékiül a boldogtalan költő még boldogtalanabb öcsésztől.*”

A gazdatiszt

A csákói birtok több tekintetben is híres volt. A szabadságharcot követően a lovas agarászat és a kampózás népszerűsége ugrásszerűen megnőtt. Az ok nagyon egyszerű, a fegyveres küzdelem esetleges újraéledésének veszélye miatt fegyver és lőszer csak engedéllyel volt tartható. Ezért a fegyveres vadászatokhoz a területileg illetékes osztrák katonai parancsnok engedélyére volt szükség, hogy lőporhoz és golyóhoz lehessen jutni. Márpedig az elnyomó hatalomhoz senki nem akart kéréssel fordulni, ha már a jogát elvették. A csákói vadászatok nemcsak népszerű sport és társadalmi események voltak, de biztonságos találkozási lehetőséget adtak nemzeti ellenállás kulcsfiguráinak. Andrássy Gyula és Manó, Wenckheim Béla, Esterházy Miklós, Tisza Kálmán, Szapáry Gyula és báró Eötvös József is ellátogatott Geistékhez. Bach osztrák belügyminiszter emberei persze felfigyeltek a sok ideérkező előkelő személyre, és folyamatosan szemmel tartották a jelenlevők minden lépését. A megfigyelés alapját az alföldi betyárvilág elleni fellépéssel magyarázták. Jelenlétüket, azzal indokolták, hogy védik az idelátogatók biztonságát. Utóbbiakat persze nem fogták el. A bach

huszárok folyamatosan tájékoztatták bécsi megbízójukat a Geist uradalomba látogató rebellisekről. Batthyány Lászlót a birtok eredeti tulajdonosát 150 katonára eltartására kötelezték. Ő az ellenállás egy eredeti módját választotta, amikor 150 tarka agarat tartott a vadászatokhoz. Még arra is ügyelt, hogy fekete vagy sárga tarkák legyenek. A tarka kutya ekkor átvitt értelmű jelentést hordozott, szinonimája volt a császári katonának, a tarka, utalás a fekete-sárga császári zászlóra.

Ki is volt az uradalom gazdája ahová Petőfi István került? A gyulai származású Geist Gáspár (1817–1872) édesapjától kádármesterséget tanult, majd ahogy azt hozzá hasonlóan a kor iparostanoncai tették, vándorútra ment, hogy elsajátítsa a mesterség külföldi fortéját. Vándorlásai során Bécsben Milly gyertyagyárában elleste a sztearingyertya-gyártás technológiáját. A negyvenes évek elején egy hasonló elven működő üzem vezetője lett Pesten. 1844-ben megszerezte a pesti polgár címet, majd a következő évben feleségül vette Molnár József (1792–1882) mészárosmester lányát. Ekkor keresi meg őt a Gyulán élő nagybátyja, Geist Ádám, akinek kérésére kezd foglalkozni a sertés értékesítéssel Pesten. Egy ideig párhuzamosan látta el gyertyagyárosi és sertéskereskedői feladatait. Mivel azt tapasztalta, hogy a sertéskereskedelem jövedelmezőbb foglalatosság, mint a gyertyagyártás, ezért a mezőgazdaság felé fordult. Folyamatos önképzéssel tökéletesítette magát, amiben apósától komoly segítséget kapott.

1859-ben bérbe vette, majd 1864-ben megvásárolta a Kondoros melletti kb. 1500 holdas Nagycsákó pusztát, illetve az ugyancsak kb. 1500 holdas kondorosi pusztát, amelyhez 1871-ben Kiscsákó puszta egy részét csatolta, így összesen már 3400 holdon gazdálkodott. Nagycsákót gróf Batthyány Lászlótól vásárolta meg. Batthyány László Geist sokadik ajánlatára is kitérő választ adott, de egy közös pesti vendégeskedésből hazatérés közben újabb kérdés érkezett. *„Mégis mennyiért adnád el?”* Batthyány, hogy szabaduljon, egy szemérmetlenül hatalmas összeget mondott. Geist azonnal lecsapott, *„Kezet rá!”*. Batthyány László már nem visszakozhatott, a kézadás ekkor komolyabb dolog volt bármely írott szerződésnél. A megszerzett birtokok egy nagyon komoly vállalkozás alapját képezték. A már alapnak tekinthető sertésenyésztés mellé, kiváló juh állomány is társult. A Geist féle juh fogalom volt a maga korában. A család ekkor kezdi meg egy ménes kialakítását, amely a későbbiek során a meghatározó ágazattá válik. Petőfi István 17 éven keresztül (1863–1880) vezette a Geist-uradalmat, sikeresen. Keze alatt a 65 fő állandó személyzettel működő gazdaság felvirágzott, és jó megélhetést nyújtott a tulajdonosnak, valamint az itt dolgozóknak.

Egy zátonyra futott házasság

Geiszt-család 1863 tavaszán tisztartóvá nevezi ki Petőfi Istvánt, akinek ezzel évi jövedelme is jelentékenyen megnövekedett. Úgy gondolja, megkérheti Antónia kezét. Kinevezéséről azonnal értesíti Bóm Jánost és Antónia bátyját Jánost, mindkettőt arra kérve, hogy együttesen támogassák ügyüket a szülőknél, hogy adják beleegyezésüket a házassághoz. Tudomása szerint Antóniának iránta való rokonszenve nem változott, szívesen írna neki, de szülei eddig nem engedték. Sok huzavona és rábeszélés után végre Antónia szülei is beleegyeznek, hogy férjhez mehet a csáki tisztartóhoz, annál is inkább, mivel a leány más kőről hallani sem akar. A családfő beleegyezett a házasságba, „kénytelen kellelten” – írja Bajza dr. az akkor már igencsak beteges öregúrról. A beteg – és leánya sorsán aggódó – Gaylhoffer János maga szólította fel levélben Petőfi Istvánt, hogy „amennyiben úri ember, és szavát állja”, vegye feleségül Antóniát. Örömmel értesíti erről Petőfit Bóm János, akinek levele után csakhamar megérkezik Antónia levele is, jelentve, hogy hosszú és kínos öt évi várakozás után, immár semmi sem áll boldogságuk útjában. Erre a levélre Petőfi még aznap megírja válaszát a következőkben:

Édes Tónikám!

...Alig várom, hogy időt szakíthassak, s hozzád repülhessek szerelmem megújult szárnyain. Nagy a te vétked édesem, hogy öt évig tudtad szívemet magára hagyni. Most érzem csak, mit teszen az kedvesüinktől egy pár biztató, szeretetre mutató szót olvasni a távolban. De én megbocsátok, szeretlek, áldalak...

hived

Petőfi István. Csáki, Szept. 20. 863.

A levél elküldését követően Petőfi személyesen is elmegy jövendőbelije családjához, ahol ünnepiesen eljegyezi Antóniát, s egyúttal kitűzik az esküvő napját. Gaylhofferék már Alsó-Nyáregyházán laktak, az öreg úr dánosi birtokát eladta. Az esküvő 1863. december hónapra lett kitűzve.

Néhány nappal az esküvő előtt a helybéli pap Vághelyi János meglátogatja Gaylhoffer Jánost és aggodalmának ad hangot a házasság boldogságára vonatkozóan. Szerinte nem ad-

*Petőfi Istvánné Gaylhoffer Antónia
†1918. Forrás: Vasárnapi Ujság,
1918. aug. 11. 467. o.*

hatja össze a párt. Mivel Antónia kisasszony katolikus, Petőfi István református, Gayelhoffer János az örömapa pedig lutheránus. Így a házasság – a pap véleménye szerint – nem lehet boldog! A családot Sárkány Sámuel, Petőfi Sándor gyermekkori pajtása mentette ki a kellemetlen helyzetből és adta össze az ifjú párt a családi birtokon 1863. december 26-án. A házasulandó pár a pilisi evangélikus egyház anyakönyve szerint: A vőlegény Petőfi István 30 éves (valójában 38 éves), nőtlen, tisztartó, vallása ágostai evangélikus, lakóhelye Csákópuszta. A menyasszony Gaylhoffer Antónia 20 éves, hajadon kisasszony, vallása római katolikus, lakhelye Alsó-Nyáregyháza. A násznagyok Gerenday Ambrus és Hoitsy Sándor. Megjelentek a teljes rokonság, köztük Szendrey Julianna is.

Az esküvő után a fiatalok Csákóra utaztak, az új otthonba. A fiatal menyecske-ről csakhamar kiderült, talpraesett gazdasszony. A boldogság hat hétig tartott. Petőfi István vacsoránál bejelenti, hogy másnap hajnali 4 órakor hivatalos ügyben Szarvasra kell utaznia. Antónia asszony ennek megfelelően intézkedik, összekészíti István holmiját, s még este gondoskodott, hogy reggelre minden rendben menjen. Másnap a kocsinál történő búcsúzkodásnál furcsa dolog történik. A kocsin egy ismeretlen nő ült, aki meglátva a feleségétől búcsúzót Petőfit, sürgette, hogy igyekezzen, mert elkésnek.

Antóniában ébredezni kezdett a zöldszemű szörny, ki lehetett ez az asszony? Rövid kutatás során megkapta a kellemetlen választ. Az ismeretlen asszony Schneider Erzsébet volt, aki kulcsárnő volt Geisték csákói birtokán. A róla fennmaradt képek alapján még idős korában is csinos volt, olyan, akin könnyen megakad a férfiszem. Nyilvánvalóan neki is megakadt a szeme a jó kiállítású Petőfi Istvánon. Vigasztalhatta is, amikor az éppen el volt keseredve. Hogy ez szerelem volt e ebben az időben, azt nehéz lenne ennyi év távlatából megmondani. Két dolgot biztosan kijelenthetünk. Az első, az öt év várakozás nagyon hosszú idő, főleg, ha a remény szikrája is alig látszik. A második, hogy Petőfi István életerős férfi, aki nem volt közömbös a másik nem irányába. Minden esetre az bizonyosnak látszik, hogy ekkor még közte és Schneider Erzsébet között élet-társi kapcsolatról nem beszélhetünk.

Antóniának azonban már a kapcsolat ténye is elég, 1864. februárban házasságuk nyolcadik hetében hagyta el a csákói tisztartói lakot.²⁶ Soha nem vált el férjétől, de többé nem találkoztak. Antónia hazaérkezése után két napra meghalt az édesapja, aki nem is sejtette, hogy leánya elhagyta az urát. Azt hitte, hogy őt jött meglátogatni. Petőfi István a történetek után is gyakran fölkereste a feleségét, leveleivel hangoztatta, hogy őt szereti legjobban a világon. Bocsánatot a botlásáért

²⁶ Halálakor írt megemlékezést, fotójával lásd: *Vasárnapi Ujság*, 1918. aug. 11. Petőfi Istváné, Gaylhoffer Antónia + 1918. 467. o.

nem nyert. Petőfi István sógorai sokat foglalkoztak a gondolattal, hogy párbajra hívják. Ezzel kapcsolatosan több ismerősük és rokonuk véleményét is kikérték. Senki nem akadt köztük, aki az ötletet pártolta volna, mindenki lebeszélte őket erről az örült tervről. Egyöntetű vélemény szerint, ha Petőfi István komolyan veszi a kihívást, nekik semmi esélyük sincs.

A dolgos hétköznapiak és egy nehezen kezelhető unokaöcs

A mindennapok eseményeihez tartozik, hogy részt vett a környező települések közéletében is. Az 1850-es évek végén 1860-as évek elején több ilyen esettel is találkozhatunk. A Békés vármegyei Gazdasági Egylet munkájában is részt vesz. Így lesz írnok (tollvezető) egy szántó versenyen. 1858. október 9-én kezdődött tehát Petőfi Sándor fiának, Zoltánnak gimnáziumi, tanulói pályája. Viszontagságos és válságokkal teljes volt ez is, mint az apáé. Abban különösen egyeznek, hogy az alsóbb osztályokat még csak kijárták minden nagyobb baj és hiba nélkül, de már a felsőbb osztályokban a fiúnál éppen úgy beálltak a kedvezőtlen fordulatok, mint Petőfi Sándornál. Petőfi Zoltán 1863/64. iskolai évben tizenöt éves volt és a VI. osztályt járta. A '48-as nemzedék fiainak nagy súly nehezedett a vállára, meg kellett felelni a nagy hírű apák emlékének. Sokan nem bírták ezt a nyomást, közéjük tartozott Zoltán is.

A VI. osztály végére elfogyott körülötte a levegő, elvesztette tanárai jóindulatát, megbukott, családját kellemetlen helyzetbe hozta kicsapongó életével. Tizenöt évesen „jó pajtásaival” rendszeresen italoztak, kerülték a tanulást. A család úgy döntött, nagybátyja Petőfi István védőszárnyai alá helyezik. A nagyszüneteket azelőtt is rendszeren Csákon töltötte. Így lett Zoltánból 1864. augusztus hónapban gazdasági gyakornok, népies nyelven „praxi”. Anyjának 1864. április 18-án kelt leveléből tudjuk, hogy Zoltán ebben a sorban csak 1-2 évig maradt volna, s azután a magyaróvári gazdasági akadémiába akarták beadni. Zoltánnak kezdetben tetszett az új pálya. Augusztus 21-én Csákoról kelt levelében már dicsekedve írja az anyjának, milyen szorgalmasan dolgozik. Felügyeli a birkanyírást. Cédulát oszt a megnyírt birkák után, ami alapján a fizetség jár. A nyírásnál sérült birkák sebét ő kezeli. Irányítja a gyerekeket, akik a lehullott gyapjút szedik össze. A munka mellett Kelemennel görögül tanul. Segédkezik nagybátyjának a járandóságok kifizetésénél.

Zoltánt Csákoói tartózkodása alatt nagybátyja megismertette az agarászattal. Azt nem tudjuk, hogy Petőfi István milyen agarakat tenyésztett, csak azt, hogy elsőosztályú agarász volt és kitűnő kutyákat nevelt.

Akárcsak a versenypályán az angol telivér, a vadászatnál angol agár hódít egyre nagyobb teret. A versenypályán egyértelmű az angol agár fölénye, a vidéki agarászok többsége azt vallja, az agár törzskönyve az a nyúl, amivel beszámol. Az angol agarak hiába gyorsak, egy legfeljebb két hajszánál nem bírnak többet. A magyar agár ezzel szemben kitartó, akár több napos vadászatot is bírta. A korabeli vadászok, nem is mint angol és magyar, hanem sebes és győzősként hivatkoznak rájuk. Persze a győzősbe is kerül megfelelő sebes vér, hogy javuljon a vadúzó sebesség. Az agár képességeit nemcsak az mutatja a vadász számára, hogy megfogja-e a nyulat, hanem az, hogy milyen nyulat fog meg. Egy rafinált, sokat forduló, hosszú hajszát kívánó nyúl elfogása az igazi trófea kutyá és gazdája számára. Az elfogás körülményei is szigorúan szabályozottak. Az agárnak végig a nyulat kell követnie, nem helyezkedhet, olyan elfogó pályára, amely a nyúl és rejtekhelye közt van. Ezt kertelésnek²⁷ hívták és kizárással büntették, az ilyen kutyától a gazda rövid úton megszabadult. Persze ez nem csak szórakozás volt, néha nagyon komoly dolgok dőltek el vadászat közben. Petőfi István nem egyszer a Geist uradalomban rendezett vadászatokon bíraskodott, amikor az ország nagyjainak kutyái futottak egymás ellen. Döntéseit elfogadták, előtte bizalmas ügyeikről nyugodtan beszéltek, tudták Petőfitől az nem jut tovább. A Csákon a helyi agarász egyesületnél állandó versenybíró Petőfi István. Így ő volt az egylet tagjai közül az egyik olyan személy, aki a legjobban tisztában volt a szabályokkal. Mégis 1867. november 25-én lezajlott versenyt követően parázs vita alakul ki közte és az egylet elnöke közt. A hét induló kutyából három Petőfié. Igaz, mivel egy személy csak két kutyát indíthat, Daru nevű kutyáját Dérczi József barátja nevezte be a versenyre. A versenyt eldöntő utolsó futás Ive és Daru két Petőfi tulajdonú kutya közt kellett volna lezajlania, erre elnöki döntés alapján nem került sor. Petőfi és az egylet elnöke Ursziny Béla közt közel fél éven keresztül zajlott a vita, amelyet a *Vadász és Versenylap* 1867-68-as számaiban a nyilvánossággal is megosztottak. Végül is a mindenki számára kínos vitát alábbi hír zárta le.

„A csáki agarász-egylet által mult évben tartott díj agarászat alkalmával fölmerült kérdés, a bírák és Petőfy István úr között, barátságos uton kiegyenlítődt: minthogy mindkét fél beismerte az az alkalommal ejtett formaszertű hibákat.

²⁷ Kertelés – A nyílt alföldi területen, ahol az agarászat a legnépszerűbb volt, a nyúl számára kevés búvóhely kínálkozott. A falvakat kertek vették körül, itt talált menedéket a tapsifüles az időjárás viszontagságai ellen, és a ragadozók elől. Ezért amikor az agár úzóbe vette zezugos futással az irányba igyekezett. Ha az agár nem a nyúl nyomában járt, hanem úgy helyezkedett, hogy elállja a menekülést útját, azt kertelésnek nevezték és szigorúan büntették. Talán a fogalom akkor válik érthetővé, ha a futball leszállásához hasonlítjuk.

Az 1868. évi június 8-án tartott közülés megbízásából Simay Ede, egyleti alelnök.²⁸

Petőfi Zoltán kedvét a gazdatiszti pálya iránt nagybátyja minden fáradozása ellenére nem sikerül meghozni. Egy hónappal utóbb, szeptember 19-én ugyanis azt írja az anyjának, hogy tovább szeretne tanulni. A gazdálkodással járó durvább munkák, a parasztokkal való érintkezésből éppen elég volt neki, amennyiben addig része volt. Szendrey Júlia megrémül a lehetőségtől, hogy Zoltán ismét Pestre kerül, és ott folytatja ahol abbahagyta a kicsapongó életet cimboráival. Nagybátyja ezután a Szarvasi Gimnáziumba íratja be, ahol eleinte kiválóan teljesít, azonban itt is megtalálja azoknak a fiatalembereknek a társaságát, amelyek miatt pesti otthonát el kellett hagynia. A tanulás itt is kudarcba fullad, Zoltán úgy dönt, hogy azon az egyetlen pályán bizonyít, amelyen nagy hírű apja nem volt sikeres. Ez a vándorszínészet. Azonban minden igyekezete ellenére, ez sem hozza meg a várt sikert részére. Később híressé váló kolléganője Blaha Lujza²⁹ így emlékezik rá: „Rokonszenves, kedves, derék fiú volt, de nem az, aminek mi fantáziánkban megálmodtuk, színésznek pedig éppen nagyon gyengécske volt az eszemadta, de azért becézó szeretettel rajongtuk körül valamennyien, és úgy hiszem, hogy jól is érezte magát, amíg nyugtalan lelke körülből el nem szólította.”

Zoltánt hajlja nyugtalan természete, sehol sem tud megmaradni, fáradhatatlanul újra és újra próbálkozik a színészi pályával sikertelenül. 1869. nyarán kitör a rettegett tüdővész, nagyapja és nagybátyja mindent megtesz a gyógyulásáért, de sajnos minden erőfeszítés hiábavaló. Petőfi 1870. november 5-én ezt a táviratot kapja „Zoltánunk ma reggel 6 órakor elhunyt. Temetése holnap délután 4 órakor. Szendrey.” Ez a hír nagyon megviseli, ezentúl csak a munkájának él.

A lovak mindig is nagyon közel álltak hozzá, rendszeresen lovagol, illetve versenyez. A *Vadász és Versenylap* 1870. évi száma alapján a békésmegyei agarász-egylet tagjai részére félvér lovakon kiírt versenyen vesz részt, ekkor egy Büszke nevű lovat lovagol. A lap tanulsága szerint a verseny eredménytelenül zárul, mivel több ló is kitör a pályáról, viszont a lovasok „homéri” jókedvvel zárják a megmérettést.

A mai Kondoros község megalakítására 1875. december 23-án megtartott képviselő-testületi ülésen került sor. Az alapítók Dérczy Ferenc nagybérő, Zilinszky István, Geiszt Gáspár (ezen a néven a harmadik), s az ő nagybirtokának intézője Petőfi István, valamint „erdőtársai” Fejér Imre voltak. Petőfi István javaslatára ezen az ülésen fogadták el a község első pecsétjét. A címerbe Petőfi István javaslatára kerül a kondorsas. A község csekély anyagi lehetősége mi-

²⁸ *Vadász és Versenylap*, 1868. okt. 31. 488. o.

²⁹ Az idézet szerepel a Blaha Lujza emlékalumban és a *Vasárnapi Ujság* több számában is, de csak hivatkozásként, eredetije nem fellelhető.

att egy főállású alkalmazottat foglalkoztat, a jegyzőt. Így Petőfi István havi 80 forint pénztárnoki tiszteletdíj ellenében látja el munkáját. A községnek ekkor még nem volt rendes székháza. Komolyabb tárgyalásokra a régi Nagy-kondorososi kocsmá helyiségeit használták. István pénztárosi feladatait Csákóról látta el, s csak esetenként utazott be Kondorosra. Hivatalos ügyeit is éppen ezért legtöbbször írásban bonyolította le az előljáróság egyetlen hivatásos képviselőjével, a jegyzővel.

A Geiszt család tagjának tekinti Petőfit, Geiszt lánya, amikor hozzámegy Szeniczey Ödönhöz, addig nem indul el nászútjára, amíg a szeretett „Pista bácsitól” el nem búcsúzott. Geiszt Gáspár halálát követően ő lesz gyerekei gyámja. Pestre már nem jár fel, de azt nem tudja így sem elkerülni, hogy a megalakuló Petőfi Társaság rögtön tagjai közé ne válassza. Petőfi, mint gazdatiszt buzgón és kitűnő eredménnyel működött, s példás becsületességével megnyerte a Geiszt-család és a környék urainak szeretetét.

Az acél ember megpihen

Az „Acél ember” ahogy katonái nevezték elfáradt, 1880. év elején egészsége megrendült, mellgörcsökre panaszkodott, de munkáját töretlen lendülettel végezte. Úgy érzi, nem soká itt a vég. Ezért két jó barátja Zlinszky István és Dérczy Ferenc jelenlétében 1880. április 28-án végrendeletet készít, 400 holdas birtokát feleségére, bátyja iratait a Nemzeti Múzeumra hagyja. Petőfi István egész életében büszke volt zseniális bátyjára. Szendrey Júlia és Petőfi Zoltán halálát követően rá hárul Petőfi Sándor emlékének őrzése, kultuszának ápolása. Ez a 79 tételből álló hagyatékrész alapozta meg a Petőfi Ereklyetár gyűjteményt. A Petőfi István által átadott hagyatékrészben jelentősek a kéziratok: a testvérének, Sándornak 1847-ben és 1848-ban keletkezett verseit tartalmazó kéziratot füzete, Shakespeare-fordításai, az *Úti levelek*, valamint Arany Jánosnak, Egressy Gábornak, Kemény Zsigmondnak és Szemere Pálnak Petőfi Sándorhoz írt levelei. Az adomány része volt Petőfi Sándornak Bem tábornok által aláírt őrnagyi kinevezése, az 1847-ben Emich Gusztávval kötött kiadói szerződés a költő aláírásával, valamint 1848. március 15-én kinyomtatott *Nemzeti dal* első példánya a költő kézjeggyével. Kisebb ingóságait barátai közt osztotta szét. Schneider Erzsébetre hagyott 15000 forint készpénzt és több szobányi bútort. A végrendelet elkészítése után feltűnően jókedvű, beszélgetésbe kezd barátaival, de váratlanul rosszul lesz és csak nehezen, percekkel később tér magához. 1880. április 30-án hal meg szívroham következtében.

Schneider Erzsébet a temetést követően Gyomára költözik, megélhetését a ráhagyott 15000 forint kamatra történő kölcsönzéséből biztosítja. Élettársi kapcsolatukat bizonyítja az alábbi idézet:

„Együttélésük dokumentuma két aranyrámás olajfestmény ugyanolyan keretben, ugyanannak a művésznek a kezétől: ilyeneket a múlt században szinte minden módosabb házaspár festetett. A művész jelzése: »Gyulai László, Csákon, 1874.« Az egyik Petőfi István igen kifejező portréja, a másik Schneider Erzsébeté, akinek ruházatán és ékszerében vitathatatlan jómód, szürkés-zöld szemén, fekete haján, arcvonásain a fiatalabb kori szépség nyomai láthatók.»³⁰

Az említett festmény alapján tudjuk, hogy Petőfi Istvánnak világos barna haja, és élénk kék szeme volt.

Petőfi Istvánra többen is megemlékeztek. Köztük Gunda Béla *„Rózsa Sándor nyomában”* című írásában, amely Az Alföld című lapban jelent meg 1956-ban.

„Két napja voltam már akkor együtt Plesóczky Györggyel. Anyai részről távoli atyafiság is fűzött hozzá. Együtt legénykedtek nagyapámmal, Lada Mihállyal a kondorosi Nagymajorban (Csákópuszta) Petőfi István mellett. Nagyapám öltöztette fel a hidegágyra Petőfi Istvánt. Gyakran mesélgette, hogy hátul a dolmányát fel kellett hasítani, mert másképpen nem tudta feladni. A költő testvérét mindketten elkísérték utolsó útjára. Ott álltak a temetési menetben, amikor a szekér elé fogott, cifra bojtos ökrök megindultak a koporsóval. Nagyapám emlékezete szerint Petőfi István sokat gondolt a költőre. Ha búskomoran járt-kelt a majorban, a cselédek tudták, hogy Sándorra emlékezik.»³¹

Temetésén, a csákoói uradalmi temetőben a környékről mindenki ott van, aki egy kicsit is számított. A temetésre érkező felesége megtörtén, zokogva vesz búcsút a haláláig szeretett férjétől, akinek botlását, míg élt megbocsátani nem tudta. A gyászbeszédet Áchim Ádám békési esperes tartotta. Az „Acél Ember” végül is örök nyugalomra, 1908-ban a Petőfi család többi tagjával együtt a Kerepesi temetőbe került. Sírja ma a Kerepesi temető 17/1-1-1-es parcellájában található. Petőfi István emlékét Kondoroson az iskolaudvaron fehér márvány sírköve őrzi.

A csákoói néphagyomány szerint, Petőfi István házassága ugyan gyermekeken volt, de gyermeke született, az 1873-ban elhalálozott Bartl Ferenc ispán özvegyétől Varga Máriaától. A kisiút azonban házassága miatt nem vállalhatta, így azt születésekor 1876-ban Bartl Istvánként anyakönyvezték. Ha a történet igaz, ő volt az utolsó Petőfi, de az első világháború utáni sorsa már neki is ismeretlen.

Ez volt egy „szürke” eseménytelen élet története.

Vagy valami másé...?

³⁰ IMRE 1963.

³¹ GUNDA 1956. 49–50. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- AGGHÁZY Kamil (2001): *Budavár Bevétele 1849-ben*. I–II. kötet. A kéziratot szerkesztette és sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Budapest Főváros Levéltára, Budapest.
- Dr. BAJZA József (1910): *Petőfi István versei*. Petőfi Könyvtár. Szerkesztik: Endródi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán. XVII. füzet. Budapest, Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása.
- Dr. BERNSTEIN Béla (1906): *1848 és a magyar zsidók*. Magyar Zsidó Könyvtár Kiadóváltalat, Budapest.
- BONA Gábor (1983): *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–1849*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. (Bővített kiadása: 1988.)
- BONA Gábor (1984): *Kossuth Lajos kapitányai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- BONA Gábor (szerkesztő) (1998): *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- BONA Gábor (1998a): A tavaszi hadjárat (1849. március–május). In.: *A szabadságharc katonai története*. Budapest.
- BONA Gábor (1999): *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. kötet. Heraldika Kiadó, Budapest.
- CHIKÁNY Tamás (1998): Chikány Ferenc, a gyöngyösi nemzetőrség parancsnokának segéd tisztje, honvédszázados. In.: *Egy küzdelmes év katonái*. Mátrai tanulmányok. Szerkesztette: Horváth László. Gyöngyös.
- DIENES András (1958): *Petőfi a szabadságharcban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FATYJEV, Andrej (2011): Világostól – Krimig (Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből). Noran Libro, Budapest.
- FRANCICS Károly visszaemlékezései (2001). Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápai Református Gyűjtemények.
- GAAL Mózes (1902): *Bem hadsegéde. Elbeszélés a szabadságharc idejéből a magyar ifjuságnak*. Hazafias Könyvtár 45. szám. Stampfel-fél Könyvkiadóhivatal, Budapest.
- GÖRGEY Artúr (1988): *Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években*. I–II. Európa Kiadó, Budapest.
- GRACZA György (1894): *Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története I–V*. Budapest.
- GUNDA Béla (1956): Rózsa Sándor nyomában. *Alföld*, 1956. március–április. 49–54. o.
- HAJAGOS József (1992): Tokajtól Tiszafüredig. In.: *Komárom és Klapka György 1848/49 ben*. Szerkesztette Kiss Vendel. Komárom.
- HAJAGOS József (1996): A 26. honvédszászlóalj története. In.: *A tavaszi hadjárat*. Szerkesztette Horváth László. Hatvan.
- HEGYESI Márton (1898): *Az 1848-49-iki harmadik honvédszászlóalj története*. Franklin Társulat, Budapest.
- HERMANN Róbert (1992): A 47. honvédszászlóalj története. In.: *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849*. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg.
- HERMANN Róbert (1992): Klapka György tevékenysége 1848 márciusától 1849 elejéig. In.: *Komárom és Klapka György 1848–49-ben*. Szerkesztette Kiss Vendel. Komárom.

- HERMAN Róbert (1998): A nyári hadjárat (1849. június-augusztus) In.: *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN Arnold (1906): *Az 1848-49-iki Vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története*. Vitéz A. út. könyv-, Kő- és Műnyomda, Kassa.
- HORVÁTH László (szerkesztő) (1998): *Egy küzdelmes év katonái*. Mátrai tanulmányok 1. Gyöngyös.
- IMRE Lajos (1963): Petőfi István ismeretlen hagyatéka Kisújszálláson. *Szolnok Megyei Néplap*, 1963. nov. 17. 7. o.
- IMRE Lajos (1963a): Ismeretlen Petőfi-ereklyék és újabb adatok a család történetéhez. *Jászkunság*, 1963. december. 145–149. o.
- ILLYÉS Gyula (2002): *Petőfi Sándor*. Kortárs Kiadó, Budapest.
- IRÁNYI István (1964): Petőfi Zoltán – életpálya, különös tekintettel Békés megyei, Szarvai éveire. *Szarvasi füzetek*. 4. Szarvas község Tanácsa V. B.
- KARSA Ferenc (1993): *Szabadságharcos napló. „A körülmények és velem 1848. és 1849. években történt események”*. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- KATONA Tamás (szerkesztő) (1978): *A szabadságharc kilenc nagy csatája. Than Mór csatái*. Magyar Helikon, Budapest.
- KATONA Tamás (1989): *Budavár bevételének emlékezete 1849*. Szerkesztette: Hermann Róbert, Pelyach István, Tirts Tamás. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- KATONA Tamás (szerkesztő) (1988): ROSONCZY Ildikó: *A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- KEDVES Gyula (1990): A 48. honvéd zászlóalj története az 1848–49-es szabadságharcban, alakításától Budavár bevételéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1990. 103. évf. 2. szám.
- KEDVES Gyula (1998): A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédszázadosok kivonásáig. In.: *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- KEDVES Gyula–RATZKY Rita (2009): *Csataterek Petőfije. Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténelmi és irodalomtörténelmi-poétikai elemzésekkel*. Timp Kiadó.
- KISS Vendel (szerkesztő) (1992): *Komárom és Klapka György 1848/49-ben*. Az 1. Komáromi Napok alkalmából rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Komárom.
- KOSSZORÚS Oszkár (1994): *Orosháza jelesei a XIX. század végéig I*. Orosháza Város Önkormányzata, Orosháza.
- MAKKAI Ádám (szerk.) (2002): *A csodaszarvas nyomában, A legszebb ezer vers költészetünk nyolc évszázadából*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MÁRIÁSSY János (1999): *Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. Argumentum Kiadó.
- OSZTOVITS Szabolcs (2022): *„Sors, nyiss nekem tért!” Petőfi Sándor Életének krónikája*. Osiris Kiadó, Budapest.
- PETŐFI István (1978): A költő öccsének pályafutása és alakja az irodalmi források és a színhagyomány megvilágításában. Békés Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, Békéscsaba.

- PETŐFI Sándor összes költeményei I–II. (é. n.) Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen.
- PETŐFI Sándor (1974) összes prózai művei és levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- ROSONCZY Ildikó (2021): *A biztos győzelem tudatában. Miklós cár és fővezére az 1849-es magyar hadjáratról orosz levéltári források alapján.* Magyar Napló FOKUSZ Egyesület, Budapest.
- SÁRVÁRY Mariann (é.n.): *A meszlenni Meszlény család közéleti és politikai szereplése a XVIII. századtól napjainkig.*
- SASHALMI István (2009): „Fiúk! Előre!” Az 1848/49-es honvédgyalogság 6. „Veszprémi” zászlóaljának emlékére. Pannon Egyetem, Zrínyi Katonai Kht., Veszprém.
- SASHALMI István (2016): „Nyergelj! Fordulj!” Veszprémi huszár hősök. Pannon Egyetem, NKA, Veszprém.
- SIMON V. Péter (szerkesztő) (1990): *Görgei Artúr élete és működése Magyarországon.* Magyar Nemzeti Múzeum, Katalógus. Budapest.
- SIPOS Soma (1898): Petőfi öccséről. *Vasárnapi Ujság*, 1898. márc. 20. 191–195. o., 1898. márc. 27. 206–208. o. Benne Petőfi István és Petőfi Zoltán arcképével
- SPIRA György (1975): *Petőfi napja.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZALKAY Gergely (1888): A VI. honvéd zászlóalj története. *Hazánk.* 2–4. füzet
- SZALKAY Gergely (1998): *Kecskemétiak a szabadságharcban, Szenttamástól Világosig.* Szalkay Gergely emlékirata 1848–1849-ről és a 6. honvédzászlóalj történetéről. Kecskemét.
- SZENDREY Júlia (2018): *Családi levelek. Szendrey Júlia élete, pályája és levelezése Szendrey Máriával.* Athenaeum Kiadó.
- SZINNYEI József (1909): *Magyar írók élete és munkái.* XIII. kötet. Budapest 1909. Szerk. Szokoló Viktor
- Dr. SZÚCS Ernő (1998): *A Debreceni csata 1849. augusztus 2.* Megjelent az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére. Újkerti Közösségi Ház, Debrecen.
- URBÁN Aladár (1973): *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VAHOT Imre (szerk.) (1861): *Honvédek könyve. Történelmi adattár az 1848 és 1849-iki magyar hadjárattól.* Szerkesztőtárs Gánóczy Frigyes. Pest.

A vármegye embere – egy hétszilvafás kisnemes és „jó táblabíró” a Magyar Tudományos Akadémián.

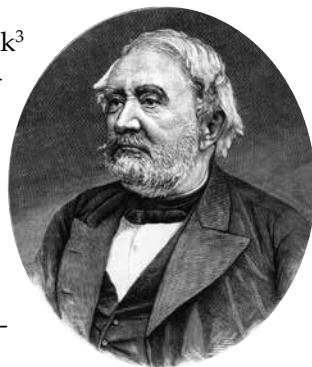
Zsoldos Ignác jogtudós és gyakorlati jogművelő
életpályája és tudományos munkássága
Pápától Veszprémig¹

KOI GYULA

Életpályája

Ebben a tanulmányban egyfelől korábbi köteteink³ Zsoldosról alkotott portréját rajzoljuk újra eltérő vonásokkal gazdagítva azt, másfelől új adalékokkal szolgálunk fő jogi műve korabeli értékelését illetően, valamint novumként utalunk a Rózsa Sándor perben vitt szerepére.

Zsoldos Ignác akadémikus volt az első olyan magyar jogtudós, aki közigazgatással, azon belül is helyi igazgatással (valamint rendészeti igazgatással) érdemben foglalkozó tudományművelőnek tekinthető. A református vallású Zsoldos 1803. július 24-én, Pá-

Zsoldos Ignác (1803–1885)

¹ A tanulmány a Nemzeti Közszerződési Egyetem Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék „Magyar Zoltán összes munkái. Kritikai kiadás (2014-2033)” valamint az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet „Nemzeti Jogi Bibliográfia. Jog- és államtudományi bibliográfia I. Könyvészet 1867-1950” elnevezésű kutatások keretei között készült. A kézirat lezárva: 2022. augusztus 20.

² Forrás: *Vasárnapi Ujság*, 1885. okt. 4. Szomaházy István: Zsoldos Ignác (1803–1885.), 1–2. o.

³ KOI 2013. 11-46., KOI 2014. 121–140. o. A közölt idézetekben a helyesírást a mai szabályokhoz alkalmaztuk, természetesen a szöveg megváltoztatása nélkül.

pán (Veszprém vármegye)⁴ született,⁵ és 1885. szeptember 24-én Veszprémben⁶ (Veszprém vármegye) hunyt el. Szerteágazó tehetségű jogtudóst tisztelhetünk benne (mint említettük, a hazai közigazgatási jog egyik korai megalapozója, de emellett váltó- és csődjogász) aki számos egyéb területtel is foglalkozott a törvénytudományon túl, mind elméletben (fordítástudomány, latin filológia, pszichológia), mind a gyakorlat terén (rajzolás, festészet, kalligráfia, pecsétnyomómetszés, tánc, zongorázás). A jogi munkák írásához a kellő alapot gyakorlati pályája adta. Volt szolgabíró, főszolgabíró, táblabíró, vármegyei főjegyző, felsőbb bírósági bíró. Felsőbírósági pályájának állomásai: legfelsőbb semmitőszéki udvari tanácsos, hétszemélyes táblai tanácselnök, kúriai legfőbb ítélőszéki tanácselnök.

Édesapja Zsoldos János⁷, Veszprém vármegye első kinevezett tisztí főorvosa volt, aki számos dietetikai mű szerzőjeként is ismeretes.⁸ Az atya maga is tudománykedvelő és tudományművelő ember volt, a lázat csillapító kinin olcsóbb szerekekkel történő helyettesítésében ért el eredményeket. Anyja Eöry Terézia, Eöry János megyei főbíró és Torkos Julianna leánya. Zsoldosnak két öccse és két nővére is volt, ők azonban nem a tudományokkal foglalatoskodtak, ámde pályájuk során a vármegyei táblabíróvilág haladó, pozitív hagyományait testesítették meg.⁹

⁴ HUDI 1986. 339–351. o., SCHOLTZ 2011. 106–107. o. Borovszky Samu 26 kötetes vállalkozásában Veszprém vármegyéét sajnálatosan nem dolgozta fel: BOROVSZKY 1896–1905. I–XXIV. 1–15 763.

⁵ Születésének időpontjával kapcsolatban különféle vélekedések olvashatóak. A helyes időpontot közli: TÓTH 1886. 4. o. Ennek nyomán: SZINNYEI F. 1914a. 1952–1953. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/> (31.357. rekord), illetőleg KOVÁCS 1969a. 1097. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>. Július 2-i téves dátummal Markó László hozza az adatot: MARKÓ 2003. 1443. o. Korábban ezt követte a magyar Wikipédia címszava is: N. N. 2008. 1. o. Id. Szinnyei József, illetve a XIV. zárókötet vége esetében fia, Szinnyei Ferenc összeállításában megjelent, mai napig alapvető hazai szak- és szépirodalmi szerzői biobibliográfia esetében említendő, hogy a Zichy Domokos életrajztól Zsutai János életrajzáig terjedő címszavakat (beleértve tehát a Zsoldos Ignácról írt szócikket is) Szinnyei Ferenc írta. A *Magyar írók élete és munkái* kiadvány esetében jelzett számok nem oldalszámra, hanem hasábszámra utalnak.

⁶ MARKÓ 2003. 1443. o.

⁷ Szinnyeiből azonosítottuk a Tóth Lőrinc által név szerint nem említett édesapa nevét. Tóth Lőrinc, a legjelentősebb Zsoldos-curriculum vitae szerzője távoli rokona volt Zsoldosnak (az emlékbeszéd 3. lapján maga írja „*csak távolabbi sógorságban álltam vele*”) ezen felül az Akadémián tagtársa, a Kúrián bírótársa volt. Az életrajzban a maga korában kiemelkedő büntetőjogász Tóth akadémikus megjegyzi, hogy Zsoldossal részben levelezésben állott, részben „[...] ősi magyar szokás szerint [...] öccsének hívott, s én őt bátyámnak.” Erre: TÓTH 1886. 3. o. A levelezés (és a rokonság ténye) abban is segítette az életrajzíró, hogy mélyebben megismerhesse Zsoldost.

⁸ Szinnyei Ferenc Zsoldos János életrajzát lásd forrásként: SZINNYEI 1914b. 1953–1954.o. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

⁹ TÓTH 1886. 5. o.

Alsó fokú tanulmányait szülővárosában, Pápán, valamint Sopronban végezte.¹⁰ Ez az enciklopédikus tömörségű egyetlen mondat a tudós szellemi alaptanulmányainak, pallérozódásának változatos színtereit foglalja magában. Tanulmányai kezdőévére nem találtunk adatot sehol sem, de 1809 vagy 1810 valószínűsíthető ekként. Tanulmányait a pápai Református Kollégiumban kezdte meg, az akkor grammatikai tanfolyamnak nevezett elemi ismereteket adó oktatási forma keretei között. 1814 és 1816 között a syntaxis tanfolyamot Sopronban hallgatta, már 11 esztendő korától fogva. Feljegyezték róla, hogy a syntaxison már első éves (novitius) korában a másodéves (veteranus) diákok előlülői között foglalhatott helyet. Az alsó fokú iskoláztatása során a későbbi akadémikus diákok között többnyire első eminensként foglalt helyet a rangsorban, de negyedik helyezésnél rosszabbat soha nem ért el. Kiemelkedett a latin és a görög nyelvben, valamint rajzból. A kis Ignác az idegen városban erős némettudást szerzett. A poétai osztályt már Sopronból való visszatértét követően szülővárosában, Pápán, a Református Kollégiumban végezte. Itt tovább erősödött a görög és római klasszikusok iránti érdeklődése, és külön örömet okozott számára, hogy az úgynevezett poétai évfolyam lényege éppen a klasszikusok megismerésében, valamint (kötött versmértékű latin és ógörög) költemények írásában állott. A költészet iránti fellángoló szenvedélyét azonban elfojtotta magában, és a realitás talajához jobban kötődő természet- és történettudományok felé fordult. Tette mindezt második atyjaként tisztelt tudós rokona, Márton István¹¹ pápai bölcselőtanár tanácsára, akinek neje Zsoldos lány volt. A némileg szertelen fiatalember felhagyott a költészet és a festészet művelésével, és magát a „reáliák” tanulmányozására adta. (Márton István egy könyvét is megkapta saját kezű bejegyzése tanúsága szerint).¹² Feljegyezték róla azonban, hogy még idős fővel is teljes latin Horatius ódákat idézett fejből, akárcsak Anglia nagybírái.¹³

¹⁰ Lásd az egy mondatos megfogalmazást: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o.

¹¹ Mándi Márton István életére lásd id. Szinnyei József címszavát: id. SZINNYEI J. (1902a) 930–934. o. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m/m15354.htm> (15.355. rekord). Márton számos tankönyvet írt főként a református teológiáról, valamint a latin és német nyelvről. Figyelemre méltó az 1819-ből egy neki tulajdonított antikantiánus névtelenül megjelent munka: MÁRTON I. 1819. 1–53. o. (A művet Rozgonyi Józsefnek is szokás tulajdonítani.)

¹² MÁRTON 1817. 1–126. o. Egy címlap nélküli példányban fennmaradt Zsoldos bejegyzése és névbeírása: „Az érdemes szerzőnek ajándékából bírom. Zsoldos Ignác poéta[i] osztály tagja.” A címlapot és a beírást tartalmazó szennycímlap egy részét kimetszették, a papírkötés egykorú. Fellelhető: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

¹³ Az alsófokú oktatásban eltöltött éveire vonatkozó egyetlen életrajzi forrás: TÓTH 1886. 5–8. o.

Az oktatási rendszer kialakulatlan volta miatt¹⁴ 1819-ben lehetősége nyílt arra, hogy felsőbb tanulmányokba kezdjen. Ekkor a Pozsonyi Akadémián filozófiát (korabeli szóval: bölcseletet) hallgatott, az első évben logikát. A bölcseleti képzés második évét Pápán abszolválta 1820-ban.¹⁵ Eközben arab nyelvleckéket is vett, tanúságot téve összehasonlító hajlandóságáról (állítólag későbbben a Corpus Juris Civilis latin szövegét vetette egybe a Korán arab szövegével, főként a törvények hasonlóságait és különbségeit vizsgálva gyakorló bíróként). 1821-ben a filozófiai tanfolyam harmadik évét is Pápán végezte, Tóth szerint Pápán végezte jogi tanulmányai első évét ugyanekkor (véltetően a Pápai Jogakadémián)¹⁶, majd a második évét 1822-től a Pozsonyi Jogakadémián, főként Szlemenics Pálnál hallgatta.¹⁷ Ez évben az évfolyamon az ifjú Ignác második eminensként végezte a jogi stúdiumokat. A korszakban az egyetemeken és az akadémiákon szokásban volt minden év végén az úgynevezett vitatkozás¹⁸ (defensio), amikor egy tetszés szerint kiválasztott tételt vagy állítást egy tetszés szerint meghívott idegen (oppugnans) ellenvetéseivel szemben védtek meg a tehetségesebb hallgatók.¹⁹ Az ifjú Zsoldos és Tarnóczy Kázmér²⁰ nevű hallgatótársa (későbbi főispán) azzal adták jelét nagy felkészültségüknek, hogy nem választottak ki külön tételeket, hanem Rudnay Sándor esztergomi bíboros érsek, hercegprímás könyvtárosát, Bencsik Józsefet,²¹ több latin nyelvű jogi munka, és egy német erkölcsstan szerzőjét, esztergomi áldozópapot (presbyter) kérték fel oppugnansnak.

¹⁴ Zsoldos egy 1805-ben Pápán végbement helyi reform folytán a korábbi három évfolyamos gimnáziumi képzés helyett hat évfolyamos képzésbe került (erre épült volna egy négy esztendő református lelkészi képzés). Az gimnázium igazgatója egyébként a már említett Márton István volt. Erre lásd a fentebb már idézett életrajzi forrást: id. SZINYEYI J. 1902. 930–934. o.

¹⁵ A protestáns főiskolai bölcészeti tanulmányokat csak egyedül Tóth Lőrinc említi meg. TÓTH 1886. 5–8. o.

¹⁶ Az egyéb életrajzi források a Pápán kezdett jogi tanulmányok tényéről hallgatnak.

¹⁷ TÓTH 1886. 8. o., SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o.

¹⁸ Tóth a magyar kifejezést nem adja meg.

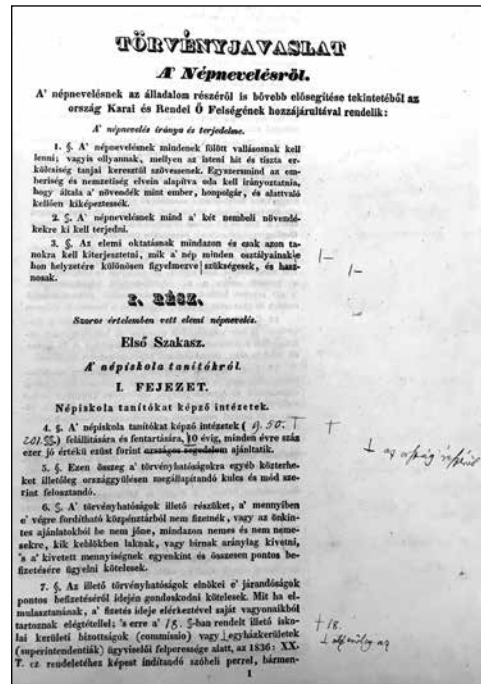
¹⁹ TÓTH 1886. 8–9. o.

²⁰ Tarnóczy Kázmér (1804–1884) felvidéki birtokos, országgyűlési követ (Bars vm.), alispán (Nyitra vm.), főispán (Bars vm.). 1848. március 25-én kiegészítő javaslatot készített az úrbéri törvény mérséklésére, melyet az egzaltált Széchenyi széttépett, hogy nyoma sem maradjon az országgyűlési iratok között. Lásd életére: KOVÁCS (1969b) 825. o. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC15363/15508.htm>

²¹ A keresztnévet Tóth Lőrinc nem adja meg.

²² Forrás: MNL VeML XIV. 15. Zsoldos Ignác iratai

Ekkoriban a későbbi jogtudós szabadidejében egyebek mellett a francia nyelv tanulásával is foglalkozott. Vélhetően 1823-ban²³ a gondos édesapa jónak látja joghallgató gyermekét további német nyelvi és külföldi jogi képzésre a Bécsi Egyetemre küldeni egy esztendő időtartamban. Itt római jogot és egyházi jogot hallgatott Dollinernél, és e jogi tantárgyakból kitűnőre vizsgázott, több mint száz ívet kitevő német nyelvű tananyagból.²⁴ Egyéb jogi tantárgyakkal kapcsolatos ismeretelsajátításával összefüggésbe hozható más emlék nem maradt fenn, így az sem, hogy kapcsolatba került-e a közigazgatási joggal (vagyis annak valaminő korábbi megjelenési formájával), ez nem zárható ki, de a kutatás jelen állása szerint meg sem erősíthető. Afféle reneszánsz, minden iránt érdeklődő emberként már-már extrémnek minősülő tárgyakat is hallgatott (ásványtan, kórbonctan, nemzetgazdaságtan, vegytan), állítólag az egyetem valamennyi tárgyát és valamennyi tanárát legalább egyszer hallotta (beleértve a bábaságra és a csillagvizsgálásra vonatkozó ismereteket is).²⁵ Ebből az következik, hogyha az „egyebekre” ilyen figyelmet fordított, akkor a korban oktatott jogi tárgyakat is ismerte. A Moritz Stubenrauch fellépése előtti közigazgatásra vonatkozó ismeretek azonban közelebb állhattak a kameralisztika Polzeiwissenschaft részéhez,²⁶ semmint a későbbi Verwaltungsgesetzkundehez, azaz a

Az 1843. évi Törvényjavaslat a népnevelésről, rajta Zsoldos Ignác megjegyzéseivel, javításával.²²

²³ „Az új iskolaév kezdetén” – írja Tóth Lőrinc, ez 1822-höz képest 1823 kell, hogy legyen.

Lásd: TÓTH 1886. 11. o.

²⁴ TÓTH 1886. 11–12. o.

²⁵ TÓTH 1886. 11. o.

²⁶ Államtudományi alapozású közigazgatás-tudomány a XVIII. században (1705–1840). Francia eredetű (*science de police*) irányzat, amely a német nyelvterületen szökött szárbá. A magyar és a horvát területen főleg latin nyelven művelték (*scientia politico-cameralis*). Magyarország esetében már jogi jelleget is mutatott. Több hazai tudományos művelője is volt a XVIII. század utolsó harmadában és végén, közülük Rosos Pál és Reviczky József munkássága emelkedik ki. A szakigazgatások kialakulásának bölcsője volt, ezt

közigazgatási törvénytudományhoz. A bécsi esztendők fizikailag megviselték az ifjút, de ismeretbővítést illetően igen eredményes tanulmányi évet hagyott maga mögött.²⁷

Logikusan adódott a fiatal, de igen képzett Zsoldos számára, hogy az elméletben megszerzett tudást a gyakorlatban is kamatoztassa. A joggyakorlat (patvaria) intézménye ekkor ismeretes volt. Ezt Veszprém vármegye tiszti ügyésznél, Szép Ábrahámnál tette le (1824-ben), aki történetesen a kitűnő joggyakornok nagybátyja volt.²⁸ Itt a büntetőperekben, a polgári perekben, és az úrbéri perekben egyaránt jártasságra tett szert. Ugyanebben az évben francia és német irodalmi művek részleteit fordította, és az eredetiből könyv nélkül tanult meg részeket.²⁹ A vármegyei egyéves törvénygyakorlat után a királyi táblai jegyzőség következett, melyet a kortárs Tóth akadémikus sikamlós élményekről, durva szilajságokról nevezetes életrészleteként jellemez a jogvégzett személyek életében általánosságban. Azonban a komoly, erkölcsében szilárd Ignác „mondhatni, mint Szent József, minden aljasságtól s kicsapongástól menten élte át e válságos éveket” – tudósít minket a legteljesebb Zsoldos-életrajz szerzője.³⁰ 1825-ben Zsoldost már Szentkirályi László nádori ítélmester mellett folytatja joggyakorlatát (nálá is lakik és étkezik hat másik joggyakornokkal). Itt a fiatal joggyakornok a távollévő főrendek egyikét, gróf Somogyi Józsefet helyettesíti, így absentius ablegatusként a diéta törvényes tagja 14 hónapon át. A bécsi kormány „szűkagyló korlátoltsága” (Tóth) volt az oka, hogy az országgyűlési irományokat nem lehetett kinyomtatni („a...nyomdát...hiába találta fel Fust és Gutenberg”). Ezért az írásos feljegyzés helyszíni tollbamondás (dictatura) útján történt, melyet Tóth Lőrinc szemléletesen leír. Zsoldos neves ítélmester princípálisának jurátusaként mondta tollba az elhangzó beszédek az írnokok számára „az országgyűlési fiatalság füttyjögve és harsogva viharzó hullámmása közt.”

Zsoldos az országgyűlés üléseiről naplót vezetett, melyet 1884-ben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ajándékozott. Itt, az országgyűlésen ismerte meg politikai eszményképét, a néhány társával már magyarul felszólaló fiatal gróf Széchenyi István kapitányt, aki iránt már ekkor tiszteletet érzett.³¹

követte a közigazgatási jogi iskola (1830–1840 körül, a közszolgálati jog területén 1790-es évekbeli francia és német előzményekkel). KOI 2014. 45–67. o.

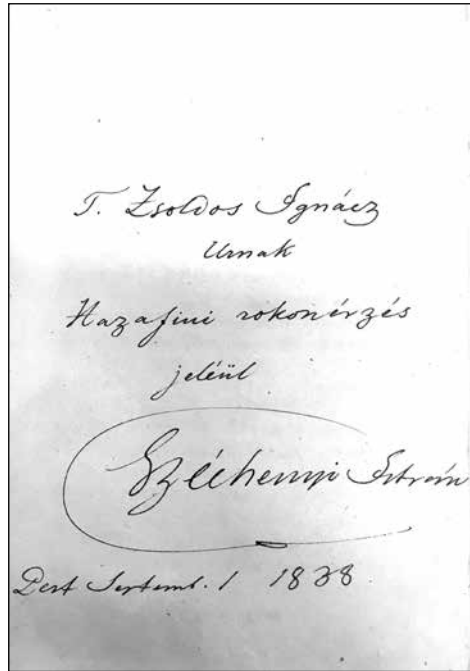
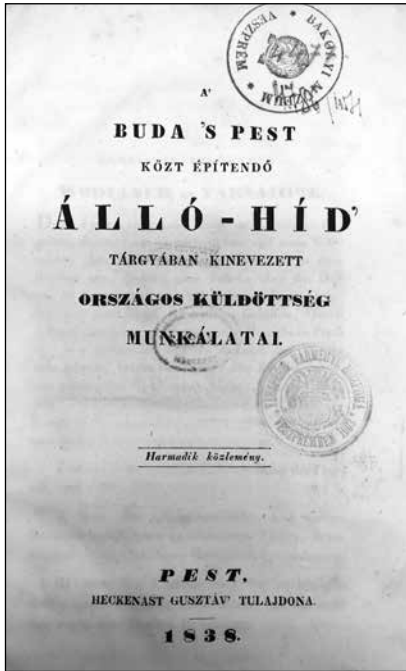
²⁷ Pozsonyi jogi tanulmányaival együtt az összes életrajzi forrás említi a bécsi *peregrinatio academica*: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o.

²⁸ A joggyakorlat részleteire: TÓTH 1886. 12. o.

²⁹ A fordítási ténykedéseiről és egyéb szabadidőben űzött tevékenységeiről: TÓTH 1886. 12–13. o.

³⁰ TÓTH 1886. 13. o.

³¹ Királyi táblai jegyzőségére és országgyűlési távollévő követi szereplésére: TÓTH 1886. 13–14. o. Zsoldos és Széchenyi kapcsolatára: MÉSZÖLY 1917. 85–90. o.

Széchenyi István ajánlása Zsoldos Ignácnak.³³

1826-ban Pozsonyban kitűnő minősítéssel (praeclare calculus) nyerte el az ügyvédi oklevelet.³²

Innentől hivatali pályája nyomban felíveléssel indult meg. 1826-ban visszatért szűkebb pátriájába, Veszprém vármegyébe,³⁴ ahol gróf Eszterházy János megyei főispán tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki.³⁵ Ekkoriban Pápán, a büntető törvény-

³² Az ügyvédi oklevél elnyerésének körülményeire: TÓTH 1886 15. o., illetve csak az ügyvédi oklevél elnyerésének pusztá tényére és időpontjára: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., illetőleg KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o.

³³ Forrás: Eötvös Károly Megyei Könyvtár (EKMK), Helytörténeti Gyűjtemény.

³⁴ Veszprém vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében olvasható: „Felolvasatott és kihirdetett Székelyi Majláth György ugyan királyi személyes jelenlét helytartója aláírása alatt f. 1826. eszt. április 18-án Szabad királyi Pozsony városába költ és Zsoldos Ignác úrnak a törvényes tudományból lett megvizsgáltatásáról kiadott kir. diploma. [...] Mihez képest Hering Ignác, Zsoldos Ignác és Kopácsy József urak hites ügyvédöknek megesmertetvén, a pörök folytatására e nemes megyében nékik törvényes szabadság engedtetik.” Forrás: MNL VeML IV. 1.a 50. kötet. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1826. május 9. 31. napirendi pont. 543–544. o.

³⁵ TÓTH 1886. 15. o. mellett csak egy további forrás (Szinyeyi Ferenc) említi ezt aényt: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., Markó László csak annyit ír, hogy „1826-ban Veszprém vm. tisztoiselője lett”, erre: MARKÓ 2003. 1443. o., a tényről a többi életrajzi forrás hallgat. A

széken járt el, a Veszprémben végzett jegyzői tevékenység mellett. 1827. november 12-én szolgabíróvá választották³⁶ a vármegyei tisztújításon, a 21 helységről és pusztákból álló felsőpápai járás tartozott hozzá. Tóth külön is kiemeli Zsoldossal kapcsolatban, hogy szolgabíróként – abban az időben szokatlanul – a főszolgabírótól függetlenül működött „fényes tanúságául felismert kötelességérzetének, ügyességének, és becsületességének.”³⁷ Az eljárásokat olyan kiválóan vitte, hogy a szomszéd vármegyék is példaként emlegették.³⁸ Úgy mondhatnánk, hogy a *ius vitae necisque* megtapasztalása ellenére is erkölcsös és példaadó hivatalnokká lett. Szolgabírósága éveiben lépett boldog házasságra 1829. április 12-én Sárboárdon Soós Erzsébettel, egy vagyonos földbirtokos nemes család leányával.³⁹

Öt esztendőnyi szolgabírói ténykedést követően, napra pontosan fél évtizeddel előző kinevezését követően, 1832. november 12-én gróf Zichy István megyei főispán azzal méltányolta Zsoldos tevékenységét, hogy főszolgabíróvá nevezte ki.⁴⁰ A korábban említett járás mellé Pápa mezővárosa tartozott még főszolgabírói joghatósága alá. Tevékenységéről megemlézték, hogy előtte folyt a legtöbb per,⁴¹ azaz jogban verzátus, az úzusban tehetséges gyakorlati jogásznak bizonyult az elméletek embere. 1834. szeptember 15-től megyei főjegyző.⁴² 1837

vármegyei jegyzőkönyvben ez olvasható: „Méltóztatott ugyanekkor Főispány úr Őnagyméltósága Zsoldos Ignác urat mind maga jeles tulajdonságai, mind pedig édas attyának Zsoldos János első rendes orvos úrnak több esztendőktől fogva e nemes megye díszére tett érdemei tekintetéből becsületbeli jegyzőnek kinevezem. Ki azonban a gyűlésen jelen nem lévén hitének letétele elhalasztatott.” Forrás: MNL VeML IV. 1.a Közgyűlési jegyzőkönyv, 1826. július 3. 262. napirendi pont. 738. o. Eskütételére 1826. október 30-án került sor, ahol „a vármegye rendei jelentett jegyző úrnak jó maga alkalmaztatása reménységétül buzdítottván, Éljen kiáltásokkal követték.”

³⁶ Lásd MNL VeML 51. kötet. Közgyűlési jegyzőkönyv, IV. 1.a. 1827. november 12. 791. o.

³⁷ A részletekre: TÓTH 1886. 15. o. A pusztá tényét csak egy másodlagos életrajzi forrás említi: N. N. 2008. 1. o.

³⁸ EÖTVÖS 1901. 201. o.

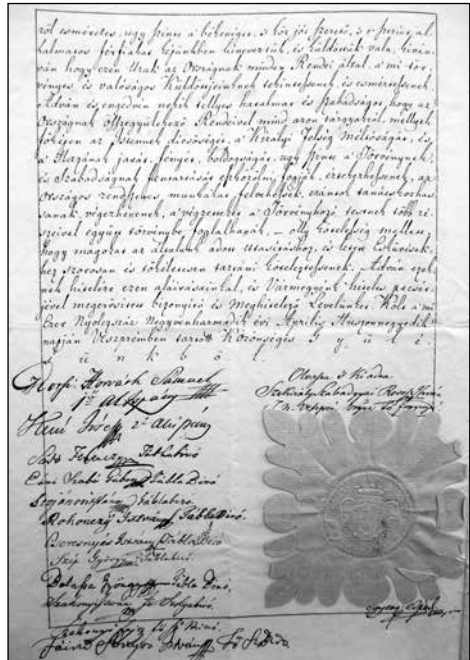
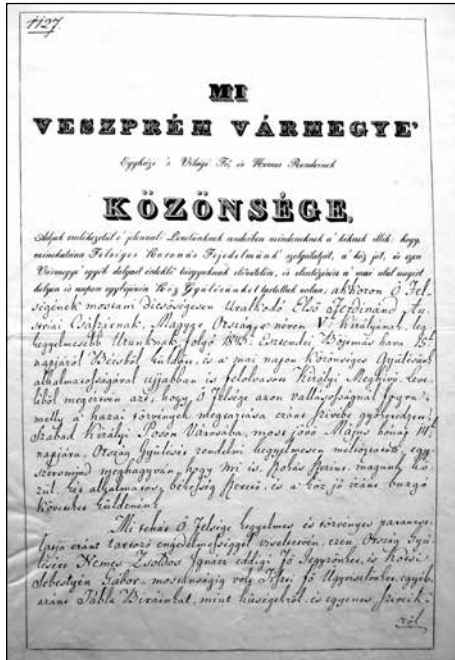
³⁹ TÓTH 1886. 16. o. ezen unikális adat egyetlen közlője.

⁴⁰ A pontosabb ismertetés forrása: TÓTH 1886. 15–16. o. A főszolgabíróvá választás pusztá említése a másodlagos életrajzi forrásokban: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o. Kinevezéséről ezt olvashatjuk a jegyzőkönyvben: „Ő Excellenciája [...] mind királyi első tanácsos első alispány, mind 2-k alispány urak [...] a jövő országgyűlésre követeznek elvlasztatván, azon idő alatt még az országgyűlésen lesznek, hivataljaikat a megyében nem folytathatják [...] az országgyűlés egész idejére ennek végéig [...] a megüresült pápai járásbeli főbíróvá Zsoldos Ignác szolgabíró urat kinevezni méltóztatott.” Forrás MNL VeML IV. 1.a. 56. kötet. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1832. november 12. 2209. napirendi pont, 1028. o.

⁴¹ TÓTH 1886. 17. o. az egyedüli forrás a tényre.

⁴² TÓTH 1886. 18. o., SZINNYEI F. 1914a. 1952. o. Főjegyzői kinevezésére a tisztújító közgyűlésen került sor: „Ezen közben [a tisztújító választás menete közben] Őexcellenciája értesítvén a megyei rendeit Kovács Imre főjegyző úrnak hivataláról lett lemondása felől, ennek helyébe Zsoldos Ignác pápai járásbeli főszolgabíró urat méltóztatott főispáni hivatalánál fogva

előtt Veszprém, Győr, Komárom, és Somogy vármegyék táblabírája,⁴³ valamint a Dunántúli Református Egyházkerület főjegyzője.⁴⁴ 1843. április 24-ig töltötte be hivatalát, mikor is országgyűlési követté választották,⁴⁵ így a megyei hivatalnokságról le kellett mondania.⁴⁶ Országgyűlési követként (ma képviselőt

Zsoldos Ignác és Kotsi Sebestyén Gábor megbízó levele az 1843. évi országgyűlésre.⁴⁷

kegyesen kinevezni.” Forrás: MNL VeML IV. 1.a. 58. kötet, Közgyűlési (tisztújító szék) jegyzőkönyv, 1834. szeptember 15. 1875. napirendi pont, 699. o.

⁴³ Táblabírói kinevezésére az 1834. szeptember 16. közgyűlésen került sor. MNL VeML IV. 1.a. 58. kötet, Közgyűlési jegyzőkönyv, 1834. szeptember 16. 1877. napirendi pont.

⁴⁴ Erre a két újabb stallumra csupán Tóth Lőrinc egy félmondata utal. TÓTH 1886. 22. o.

⁴⁵ Az időpont és a tény pusztán közlése: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o. A részletekre: TÓTH 1886. 22. o. Szinnyei Ferenc tévesen közli, hogy a megyei főjegyzőséggel azonos évben választották volna országgyűlési követté.

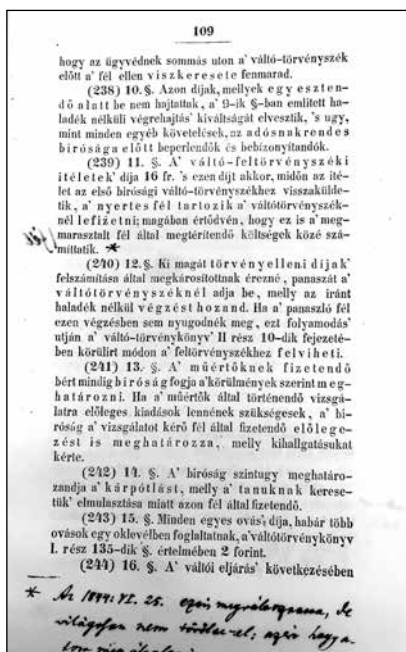
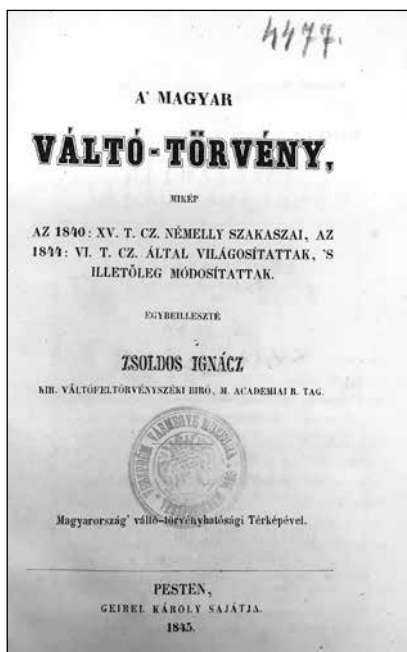
⁴⁶ MNL VeML IV. 1.a Közgyűlési jegyzőkönyv, 1127. napirendi pont: Kotsi Horváth Sámuel első alispán nyitotta meg a közgyűlést, amit a megyeháza termének szűk mérete miatt az ülést a Főispán szállásán tartották. Felolvasták az országgyűlésre összehívó levelet, majd követeket választottak. Mivel az ülést a főispán, Eszterházy Pál kívánta vezetni, küldöttséget menesztettek érte, jelentve, hogy összeült a közgyűlés. A járások egyenként szavaztak, az összesített szavazatok alapján követnek választották: Sebestyén Gábort és Zsoldos Ignácot. Megválasztásuk után az esküt azonnal letették, és át-

mondanánk) Veszprém vármegye követutasítással látta el őt, ez reformszellemű volt, de sok vonatkozásban konzervatívabb a Széchenyi-féle ún. Reformpárténál, melyhez Zsoldos is csatlakozott.

Zsoldos helyesen látta meg, hogy a törvényhozási kérdések első tárgyalása a megyei kerületi üléseken történik, és ezeknek nem lévén naplója, az itt elhangzott beszédek mind feledésbe mentek. Ezért javasolta e beszédek rögzítését, sőt Pest vármegye vonatkozásában a rögzítését gyakorlott jegyzőként maga végezte.⁴⁸

Korábban is érdekelte a jeles jogtudóst és gyakorlati embert a váltójog nem könnyű tudománya. Az 1841-ben hatályba lépett váltótörvény (1840. évi XV. tc.) kijavítása tárgyában kiküldött kerületi választmány tagja lett. Itt ismertté lett nagy váltójogi jártasságáról.

Ezért 1845. február 27-én (vagy ahogy a korszakban mondták, böjtelő hó 27. napján) a magyar királyi Váltófeltörvényszék, azaz a váltójogi (felső)bíróság

A váltótörvény 1845. évi kiadása, valamint egy lap Zsoldos Ignác megjegyzésével.⁴⁹

vették a megbízó leveleiket is. Ezután a vármegyénél betöltött posztjukról hivatalosan is lemondtak. 408–410. o.

⁴⁷ Forrás MNL VeML XIV. 15. Zsoldos Ignác Iratai

⁴⁸ Az érdekes tény egyedüli közléteveje: TÓTH 1886. 40–41. o.

⁴⁹ Forrás: EKMK Helytörténeti Gyűjtemény

bírójává nevezték ki.⁵⁰ István főherceg, nádor és királyi helytartó a kitűnően bíraskodó iudexet 1848. június 7-én (már a forradalom idején járunk!) a barát és példakép Deák Ferenc igazságügyi miniszter előterjesztésére a pesti Váltófeltörvényszék alelnökévé nevezi ki (az elnök Gosztonyi Miklós).⁵¹ A másodlagos források többsége kifejezetten tévesen utal arra, hogy 1848 elején nevezték volna ki alelnökké.⁵² Egyetlen szekunder forrás van, amely 1848-at említ, közelebbi megjelölés nélkül, és egyetlen másik akad csupán, amely a nádort, mint kinevezőt szóba hozza.⁵³ Zsoldos 1841-ben és 1845-ben két váltótörvénnyel foglalkozó monografikus törvénytárgybeszámolót is publikált (az egyikbe számos táblázatot is illesztett), részben ezek okán lett váltójogi bíró, de ezekkel, mint tárgyunkhoz nem tartozó anyagokkal, külön nem foglalkozunk.

Zsoldos életpályájának következő állomása a bécsi évek korszaka. Zsoldos 1849. szeptember végén Gosztonyi Miklós volt váltófeltörvényszéki elnök által Bécsben működtetett Jogi Bizottsághoz történő csatlakozásra kapott felhívást (amely akkoriban parancsként volt értelmezendő Tóth Lőrinc szerint).⁵⁴ Engedett a parancsnak. Ezt a lépést többen többféleképpen interpretálták. A másodlagos életrajzi irodalomban a következő kitételeket olvashatjuk: Szinnyei Ferenc: *„1848 végén Bécsbe hívták fel, mint bizalmi férfiút”* [...];⁵⁵ *„[...] az 1849-i függetlenségi nyilatkozatot követően aulikus érzelmei miatt Bécsbe ment”* [...];⁵⁶ *„A függetlenségi nyilatkozat 1849. áprilisi megjelenése után Zsoldos, aki mindig aulikus érzelmű volt, állásáról lemondott, Bécsbe költözött [...]”*⁵⁷ Markó: *„A függetlenségi nyilatkozat elfogadása (1849. ápr.) után állásáról lemondott, és 1849 őszén Bécsbe költözött [...]”*⁵⁸ Őszintén szólva, Markó László semleges hangvétele mondható a legkorrektebbnek, míg a Wikipédiáé,

⁵⁰ Az alábbi másodlagos források tévesen 1843-at jelölik meg a váltófeltörvényszéki bírói széken való törvényt ülése kezdő időpontjául: KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o. Az egyéb másodlagos források közül a tény időpontját helyesen adja meg: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o. A helyes adatok kútfeje ismét csak Tóth Lőrinc: TÓTH 1886. 41. o., aki ugyane helyen közli a váltófeltörvényszéki bírói kinevezés indokolásának részletét: *„A kinevező legfelsőbb oklevél szavai szerint: »Az irodalmi pályán s részint a megyében 1827 óta viselt szolgabírói és főjegyzői hivatalában, közhasznú munkák kiadásával s tisztí kötelességének mindenkori buzgó teljesítésével kitüntettet alapos jogtudománya s hű és hasznos szolgálatait’ vétettek tekintetbe.«”*

⁵¹ TÓTH 1886. 41. o.

⁵² KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o.

⁵³ 1848. év említése: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., a nádor, mint kinevező feltüntetése: N. N. 2008. 1. o.

⁵⁴ TÓTH 1886. 45–46. o.

⁵⁵ SZINNYEI F. 1914a. 1952. o.

⁵⁶ KOVÁCS 1969a. 1097. o.

⁵⁷ N. N. 2008. 1. o.

⁵⁸ MARKÓ 2003. 1443. o.

melyet létrehozói nem új ismeretek közzétételére, hanem csupán már publikált források összegyűjtésére szántak, igencsak bántó azzal a megállapításával, mely szerint Zsoldos Ignác 'mindig' aulikus érzelmű volt (lett volna). (A „szabad enciklopédia” ugyan nem számít tudományos forrásnak, de a felelőtlen, névtelen szerkesztés eredményeként fellépő torzító meglátások alkalmasak lehetnek a csak csupán innen tájékozódó tömegek megtévesztésére. Szinnyei Ferenc sem bánik éppen kesztyűs kézzel személyével, mikor is bécsi bizalmi férfiúként írja le. Tóth még kevésbé hízelgő képet örökít meg Zsoldossal kapcsolatosan, mikor egy közlebről meg nem jelölt, feltehetőleg hírlapi nekrológból idéz: „Zsoldost azért, mert az osztrák kormány meghívását elfogadta, és évekig állott annak szolgálatában, kortársai, sőt legbensőbb barátai közül (!) is sokan elítélték, és kétségbe vonták hazafiságát.”⁵⁹

Kérdés, hogy mit hoz fel ezek után védelmére atyafija, a távoli rokon, szintén akadémikus, őt elparentáló Tóth Lőrinc?

Először is elvi alapvetésként a következőket: „A szigorú közvélemény általában kárhuzatátó ítéletet mondott azon férfiak felett, kik a bécsi kormánytól s annak hazánk nyakára küldött vagy itt talált közegeitől bárminő hivatalt vagy alkalmazást elfogadtak; s én bizonytalán távol vagyok attól, hogy ama magyarokat, kik az alkotmánytipró rendszernek saját nemzetük törvényei s hagyományai kiirtására vagy legalább gyengítésére s megnyirbálására munkás segédkezet nyújtottak, vagy éppen a bakók szolgálatába pecérékül szegődtek, mentegezni akarnám. De különböztessünk jól, hogy jól okoskodhassunk.”⁶⁰ És mit szegez szembe a hazafiatlanság vádját tartalmazó nekrológgal szemben? „Kortársai közül többen, megengedem; ugyanazok, kik elítélték Zádort, Fogarasit, és Noszlopyt is, mert szintén bírói hivatalt vállaltak, kik elítélték a többiek során ama férfiakat is, kik bujdosó s üldözött hazafiakat rejtegettek – mint ezt saját legközelebbi barátaim s rokonaim elbeszélése után tudom – s láttak el útlevéllal, figyelmeztettek a rájuk váró veszélyre, a csak azért viselték az alkotmányellenes kinevezés bélyegét, hogy a kínos állapotokat lehetőleg enyhítsék, mérsékelve hassanak s egyesekre nézve mennykőhárítók lehessenek. De nem ítélték ám el a bírói hivatalban maradtakat azok, kik a felfüggesztett magyar törvények templomának romjai közt is, peres ügyekben, magánviszonyaikkban igazságot és annak keresése közben jó tanácsot, szíves látást, rokoni részvétet szomjazva, mindezt feltalálták a Bécsben székelő magyar bírák egy részénél, Zsoldosnál és társainál. Nem ítélt el őket Deák Ferenc, az igazságos, de szelíd bíró s nem ítélt el őket egyetlenegy belső barátjuk sem; ki őket lelkük fenekéig ismerte.”⁶¹

Nehéz az ügyben igazságot tenni. Mindenesetre érdemes az alábbiakban arra figyelni, hogy miben is állt Zsoldos bécsi tevékenysége? Báró Schmerling

⁵⁹ A közlebről szerzőileg nem perszonifikált nekrológrészletet idézi: TÓTH 1886. 42. o.

⁶⁰ TÓTH 1886. 42. o.

⁶¹ TÓTH 1886. 42–43. o.

igazságügy-miniszter arra szólította fel,⁶² hogy vegyen részt az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (Optk.) magyarra fordításában⁶³ a jogakadémiai tanár Zádor (Stettner) György váltójogász akadémikussal együtt. Zsoldos, ekkora maga is akadémikus (és szintén váltójogász is) rendelkezett a feladathoz szükséges kellő nyelvi jártassággal. E munkát a két magyar jogtudós minden díjazás nélkül végezte. Ugyan 1849 végén Zsoldos Ignác különvéleményt nyújtott be báró Schmerlinghez az ügyben, hogy a magyar országgyűlés összehívásáig a törvénykezési szervezeti jogban változtatások ne történjenek, ezen egyenes és nyílt kiállítás ellenére diktatórikus viszonyok mellett is a bécsi Legfőbb Törvényszék ideiglenesen létrehozott Magyar Osztályára nevezte ki udvari tanácsosi címmel és ranggal az az igazságügy-miniszter, akivel pontosan a bírói szervezet megváltoztatása tárgyában került elvi összeütközésbe.⁶⁴ Kinevezése 1850-ben történt.⁶⁵ Másik fellépése vallásához kötődik. A „buzgó protestáns” a korábbi hazai református egyházközségi világi főjegyzőségéhez hasonlóan elvállalta a bécsi református gyülekezet gondnokságát, erre a tisztségre a szerv meg is választotta. (A hazai református életben betöltött szerepéről bécsi udvari tanácsos-sága és Bécsbe költözése miatt kellett lemondania.) Érdekes vonása a kornak, hogy kormányhivatalnokként (forrásszerű kifejezés!) nem volt jogi akadály a egyházi élet irányításában történő világi köntösbeni részvételnek. Később a bécsi Református Egyházközségnek (ez nyilván döntően helyi magyarokból állott) nemcsak tagja, de elnöke is lett. Itt érdemes kiemelni e buzgó protestáns jogtudósunk azon szerepét, amelyet a protestáns vallásszabadságot támadó Thun-féle nyílt parancs ellenében fejtett ki. Tóth rámutat, hogy ez a szerep nem lehetett egy kormánytisztviselő esetében annyira nyíltan vállalt, mint a politikusok (Ráday gróf, Teleki gróf, az igen ifjú Tisza Kálmán gróf – hogy csak a legtekintélyesebb református politikusainkat említsük) esetében. Zsoldos szerepe mégis kulcsszerep: ugyanis ő fogalmazza azt a felterjesztést, amelyet az uralkodóhoz, I. Ferenc Józsefhez az a protestáns Benedek Lajos táborszernagy nyújtott be, akinek igen nagy hatalma volt, és az udvar legmagasabb kegyét élvezte.⁶⁶ (Továbbá, mint korábban írtuk volt, Zsoldos gyermekkori játszótársa.) Nyilvánvaló,

⁶² TÓTH 1886. 46. o. A tény a szekunder életrajzi irodalomból csupán Szinnyei említi: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o.

⁶³ Végeredménye: ZSOLDOS–ZÁDOR (ford.) 1853. 1–395.

⁶⁴ TÓTH 1886. 46. A kinevezésnek csak a tényét említik: SZINNYEI F. 1914a. 1952., KOVÁCS 1969a. 1097., MARKÓ 2003. 1443.

⁶⁵ Az évszámot Tóth nem említi, ellenben – ritka példaként – a másodlagos források egyöntetűen hozzák: SZINNYEI F. 1914a. 1952., KOVÁCS 1969a. 1097., MARKÓ 2003. 1443.

⁶⁶ A bécsi gyülekezeti szerepre és a Thun-féle protestánsellenes nyílt parancs elleni felterjesztés megfogalmazására: TÓTH 1886. 47.

hogy egy kormánytisztviselő (egy, a legfelsőbb törvényszéken bíraskodó bíró) saját nevében nem fordulhatott egy ilyen kérdésben az uralkodóhoz. De egy ilyen kérvény megfogalmazása, és a Schmerlinggel szembeni elvi ellenállás nem egy megalázkodó osztrákbarát aulikus képét festi elénk, hanem egy olyan top level jogi szakértőt, aki hazafiként tevékenykedett egy elnyomó rendszerben. Ezt támasztják alá Szinnyei alábbi szavai is: „1849 után [Noszlopy] elfogadta a bécsi Legfelsőbb Törvényszéknél az egyik bírói széket, mely magyar bírák számára volt fenntartva, de Zádor Györggyel és Zsoldos Ignáccal együtt csak azért, hogy a magyar perekben vezérszerepet viselve, a magyar nyelvet, amennyire s a meddig lehetett, és a magyar jogelveket megmentsék és fenntartsák.”⁶⁷

Az összbirodalmi Legfőbb Ítélő-és Semmítőszék (Oberster Gerichts- und Kassationshof) ideiglenes Magyar Osztálya⁶⁸ esetében meg volt ígérve, hogy önálló osztállyá lesz szervezve. Ehelyett a túlzott központosítási törekvéstől vezérelt osztrák adminisztráció az ideiglenes osztályt beolvasztotta. Jelentősége abban állt, hogy a magyar nyelven folyó felsőbbírói perekben Bécs biztosította, hogy az érdekeltek anyanyelvükön pereskedhessenek. Ehhez képest a beolvasztás után is magyarul folytak a perek mindaddig, amíg ezt meg nem tiltották (gr. Nádasdy Ferenc 1857 és 1860 között császári igazságügy-miniszter, a Reichsrath élethossziglani tagjának köszönhetően, akit Tóth tüntetően és joggal nevez „magyarból lett német igazságügyminiszternek”).⁶⁹ A magyar bírák tevékenysége egyre okafogyottabbá vált. Ekkor, 1861-ben állították vissza a magyar királyi Hétszemélyes Táblát, ahová a bécsi magyar bírákat közbírákként nevezték ki.⁷⁰ 1861. március 30-án az újra felállított Váltófeltörvényszék elnöki posztját kínálták fel számára, melyet elutasított.⁷¹ 1865-től Zsoldos hétszemélyes táblai tanácselnök volt.⁷² Ezt a posztot 1869. május 1-jéig töltötte be, mikor is az átalakított és újjászervezett magyar királyi Kúria Legfőbb Ítélszéki Osztályához

⁶⁷ id. SZINNYEI J. 1903. 1093. o.

⁶⁸ A kérdés feldolgozatlansága okán érdemes közzétenni az ideiglenes Magyar Osztály bíráinak neveit: az elnök Szerencsy István, korábbi királyi személynök, Tóth szerint ‘vas-tag nyakú magyar ember’. A tagok: gr. Cziráky János; Markovics János; Noszlopy Ignác; br. Remekházy József; Steinbach; Széll Imre; Torkos Sándor(?); Zádor György, Zsoldos Ignác. Tóth több esetben csak családnevet adott meg, (és Zádort nem is említette meg, továbbá néhol elhagyta a főnemesi cím megjelölését). A kiegészítéseket Szinnyei alapján végeztük, amennyiben lehetséges volt. Lásd: TÓTH 1886. 46. o.

⁶⁹ TÓTH 1886 46–47. o.

⁷⁰ TÓTH 1886. 48. o. Akad forrás, amely tévesen közli, hogy Zsoldos már ekkor bírósági tanácselnök lett volna: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o. Ugyanakkor lényegében valameny-nyi másodlagos forrás hallgat Zsoldos 1861 és 1865 közötti időszakáról.

⁷¹ TÓTH 1886. 48. o.

⁷² MARKÓ 2003. 1443. o.

neveztek ki tanácselnökké,⁷³ ahol a Váltó-, Csőd-, és Bányaügyek Szakosztályát (tanácsát) vezette 1875-ig, mikor saját kérésére nyugállományba helyezték. (Új adat, hogy az akkor eszerint 1869 májusában, vagy később készült nyomtatott bírósági lakjegyzék szerint 1869-ben az öt kúriai legfőbb ítélőszéki tanácselnökök egyikeként bíraskodó Zsoldos a Lipót utca 18. (illetve egy, a példányunkban lévő (véltetőleg hivatali) ceruzás javítás⁷⁴ alapján Lipót utca 8. szám) alatt lakott. Ez az utca ma az ország bevásárlóutcája, a budapesti Váci utca, amely 1690-től Lipót utca (Leopoldgasse) volt).⁷⁵

1874. június 19-én a Szent István Rend (a legmagasabb magyar állami kitüntetés) kiskeresztjét kapta meg az indokolás szerint „48 éves közhasznú és kitűnő szolgálatai elismeréséül”.⁷⁶ (Minderről pöstyéni hévízi kúrája időtartama alatt értesült.)⁷⁷ Új ismeretként említendő, hogy mikor Rózsa Sándor harmadik perében a kúriai Legfőbb Ítélőszék a pesti királyi Ítéltábla másodfokon a halálos ítéletet megerősítette, Zsoldos ez ellen foglalt állást. Végül a király, I. Ferenc József 1874. november 23-án az ítéletet életfogytiglani szabadságvesztésre változtatta.⁷⁸ Zsoldos 1875-ös nyugalmazását követően veszprémi és sárbogárdi birtokain gazdálkodott.⁷⁹ Hogy ilyen idősen szükséges volt birtokait kormányoznia, arra jól mutat rá az az 1881. november 19-én kelt magánlevél-részlet, melyet Tóth Lőrincnek, 'kedves öccsének' írt: „Előbb, míg mások milliói felett ítéltem, és mások uradalmait osztogattam, a magam néhány szilvafája és kis birtoka tájára sem me-

⁷³ A kúriai tanácselnökség rövid említése: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o., MARKÓ 2003. 1443. o., N.N. 2008. 1. o. Kovács, Markó és a Wikipédia az eseményt tévesen 1867-re teszi.

⁷⁴ A forrás feltehetőleg bírósági betanított példány, esetleg vezetői, titkársági, vagy bírói magánpéldány lehetett, mert számos ceruzás javítás van a nyomtatványban a laccímeket illetően.

⁷⁵ N.N. 1869. 6. o.

⁷⁶ Az 1874. június 7-i, Budapesten, Bittó István m. kir. miniszterelnök vezetésével tartott miniszteri értekezlet jegyzőkönyvéből: „Igazságügyminister úr [Dr. Pauler Tivadar] bejelentette, hogy Zsoldos Ignác, a magy. Kir. Curia lf. Itélőszéki osztályának tanácselnöke részére az igazságszolgáltatás terén, valamint az írói pályán közel 50 éven át szerzett kitűnő érdemeinek elismeréséül a szent István rend kiskeresztjének díjmentes adományozását szándékozik a felség körüli miniszterén útján Ó Felségénél javaslatba hozni.” Forrás: MNL OL K27 1874. 06. 07. 2. o.

⁷⁷ TÓTH 1886. 49. o. Röviden említi a kitüntetés tényét: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., N.N. 2008. 1. o. Zsoldos 1825-ben már országgyűlési ablegatus volt. Az országgyűlés 1825. szeptember 11-én ült össze. 1874. június 19-én valóban 48 éve szolgált, de 1874. szeptember 11-én ez már a 49. év volt. Ennek fényében Tóth helyesen mutat rá, hogy 50 évnyi pályát futott be 1875-ös nyugdíjazásakor.

⁷⁸ ZILAHY 1961. 261–273. o., HABERMANN 2000. 173–176. o., NÁNÁSI 2008. 26–27. o., NÁNÁSI 2020. 21–22. o.

⁷⁹ A részletekre: TÓTH 1886. 50–52. o. A tény egyszerű említése csak Szinnyeinél olvasható: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o.

hettem. Most kötelességemnek tartom magam és barátaim által mindent elkövetni, hogy ennek értékét növeljem.”⁸⁰ Zsoldos jellemét az fejezi ki legjobban, hogy nemcsak belsőleg volt bíró, de ezt a külsőségekben, életmódjában is érzékeltette, amikor az angol értelemben vett judge módjára csupán rokonaival és belső barátaival érintkezett, társaságban nem forgott. Ahogy Tóth Ignác írja róla: „[...] tőle soha egy illetlen kifejezést, káromlást, haragos szót hallani nem lehetett.”⁸¹ Elmélyült jogtudós és valódi bíró volt. A Magyar Tudományos Akadémia legrégebbi rendes tagjaként (doyen) ragadta el a halál 82 esztendősen az akadémikust és jeles bírót. Korábbi levelező tagsága ekkor közel volt ahhoz a fél évszázados jubileumhoz, amely közigazgatási pályáját jellemezte.

Tudományos pályája

Tevékenységének egy kisebb szeletét fedi le a tudományos pálya. Zsoldos sosem kapott katedrát, ellenben viszonylag termékenynek mondható jogi író volt, bár legtöbb megjelent műve kívül esett a jogi nézőpontra. [Itt a tizenkét megjelent munkája közül a következő tárgykörök említendőek: erkölcsstan/etika (három mű: két magyar⁸² és egy német nyelvű két kiadásban),⁸³ pedagógia (két mű),⁸⁴ továbbá latin filológia (Seneca-fordítások-három mű),⁸⁵ valamint egy korai református kollégiumi évfolyami búcsúbeszéd (egy latin nyelvű mű) említendő].⁸⁶ Azaz 5 önállóan megjelent nem jogi mű (9 kiadásban) áll szemben 7 önállóan közzétett jogi opusszal (17 kiadásban, nyelvi változatban). Ez mindösszesen 26 kiadvány, mely mellett még 1 tanulmányt is idézünk a továbbiak során.⁸⁷ Emellett 3 kéziratos műve is fennmaradt.⁸⁸ Ez összesen 30 forrás.

⁸⁰ TÓTH 1886. 50. o.

⁸¹ TÓTH 1886. 52. o.

⁸² ZSOLDOS 1840. 1–56. o., ZSOLDOS 1872a. 1–56. o. Az erkölcsstan 1840-es első magyar nyelvű kiadásából ma mindössze néhány közgyűjteményi példány ismeretes, és 1854-es első német kiadásából az OSZK sem őriz példányt, csak az MTA. Előbbiből a szülőváros, Pápa református könyvtára őrzött meg egy exemplumot.

⁸³ ZSOLDOS 1854. 1–60. o., ZSOLDOS 1873a. 1–60. o.

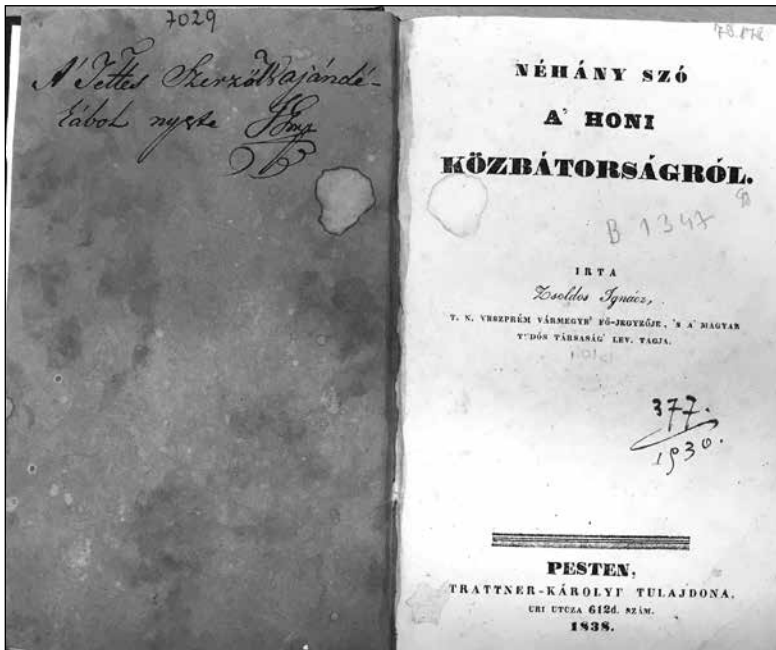
⁸⁴ ZSOLDOS 1836. 1–86. o., ZSOLDOS 1838a. 1–307. o.

⁸⁵ ZSOLDOS–SENECA 1858. 1–86. o., ZSOLDOS–SENECA 1861a. 1–64. o., ZSOLDOS–SENECA 1872b. 1–69. o., ZSOLDOS–SENECA 1873b. 1–409. o.

⁸⁶ ZSOLDOS 1821. o.

⁸⁷ SZINNYEI F. 1914a. 1952–1953. o. Zsoldos műveinek felsorolása (hiányos bibliográfiai leírások az eltérő kiadások és a nyelvi változatok bibliográfiai feltüntetése nélkül). A kiadványok többsége rövidebb, 100 oldal alatti.

⁸⁸ ZSOLDOS 1874a., ZSOLDOS 1874b., ZSOLDOS 1874c. (A kéziratokat nem láttuk, keletkezési időpontjuk vélelmen alapul).

Néhány szó a honi közbátorságról című könyvének 1838-as kiadása.⁸⁹

Érdekeség, hogy korai műveit Deák Ferencnek is megmutatta.⁹⁰ A jogi munkák között a közbátorság⁹¹ és az örökváltság⁹² témaköre mellett további három, hazai nyelven írt váltójogi kötet is van, ezeket mélyebben nem elemezzük.⁹³ (Említendő, hogy 1841-es váltójogi kötete az egyetlen, mely Veszprémben hagyta el a sajtót. A fő mű a helyi önkormányzatok tárgykörébe vágó monográfia a szolgabírói hivatalról, amely azonban a szolgabírák szerteágazó feladatai miatt a hazai szakigazgatásokra történő legkorábbi magyar nyelvű tudományos rávilágítás.⁹⁴ Jelentős a mezei rendőrségről írt magyar⁹⁵ kis kötetecske, ez a hazai rendészeti igazgatás egy részterületének legkorábbi (bár csupán népszerűsítő

⁸⁹ Forrás: EKMK, Helytörténeti Gyűjtemény

⁹⁰ EÖTVÖS 1901. 201. o.

⁹¹ ZSOLDOS 1838b. 1–108. o.

⁹² ZSOLDOS 1847. 1–88. o.

⁹³ ZSOLDOS 1841. 1–30. o., ZSOLDOS 1845. 1–132. o., ZSOLDOS 1861b. 1–44. o.

⁹⁴ ZSOLDOS 1842a. 1–929. o. A törvénykezési rész későbbi kiadásai: ZSOLDOS 1844a. 1–427. o., ZSOLDOS 1861c. 1–427. o., ZSOLDOS 1866 1–427. o.

⁹⁵ ZSOLDOS 1843a. 1–48. o. (Az első kiadás 1842-ben jelent meg ugyanott. Ebből az OSZK-ban nincs példány.) ZSOLDOS 1842b. 1–48. o.

jellegű) magyar nyelvű feldolgozása, továbbá a biográfiai és bibliográfiai irodalom adatszzerűen említi német,⁹⁶ horvát,⁹⁷ valamint szerb⁹⁸ párhuzamokat, illetve felleltünk olyan kiadást, melyben a (cirill betűs) román címmel és szöveggel jelent meg a kiadvány.⁹⁹ Világossá kell tennünk, hogy egy ilyen korai népszerűsítő munka esetében ezek az idegen nyelvi párhuzamok igen jelentősek nemcsak a közigazgatás-tudomány, hanem a kelet-közép-európai általános komparatistikai tudomány szempontjából is. Tény, hogy magyar–német, magyar–román, továbbá magyar–szerb kétnyelvű kiadása is volt a kis kötetnek. (A magyar–német kiadásvariáns nem volt fellelhető.)¹⁰⁰

Zsoldos tudományos pályájához kötődő életeseményei néhány esetvonással felvázolhatóak. Tudományos pályája úgyszólván a csúcson, a Tudós Társaság nagy és megelőlegezett bizalmával indult, de már korábbi publikációkkal előlegezetten. Gyakorlatilag 1837. szeptember 7-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.¹⁰¹ Tóth a hivatalos indokolást ekképpen idé-

⁹⁶ A német adatra: „[Hoblik Márton] Zsoldos Ignác, Mezei rendőrség (Pápa, 1842 és 1843) c. munkáját németre s illyrre fordította.” A forrás: id. SZINNYEI J. (1902b) 927. o. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/h/h08362.htm> A német nyelvű párhuzamos címre utalás az alábbi világhálós linken olvasható: https://play.google.com/store/books/details/Ignacz_Zsoldos_A_mezei_rendorseg_fobb_szabalyai_ A német párhuzamos cím (az 1843-as pápai kiadás egyes példányaiban) *Die vorzüglichsten und hauptsächlichsten der Feldpolizei*. Ilyen variánssal példány formában nem találkoztunk, adatunk forrása egy világhálós címjelzés, de a lapolvasó berendezéssel beolvasott könyv nem volt elérhető Magyarországról. Kikövetkeztetett bibliográfiai leírása: ZSOLDOS 1843b 1–96. o.

⁹⁷ A horvát adatra: „[Hoblik Márton] Zsoldos Ignác, Mezei rendőrség (Pápa, 1842 és 1843) c. munkáját németre s illyrre fordította.” (Az illír horvátot jelent alapvetően. Hoblik szerbül, és horvátul is tudott, vélhetően maga is szláv eredetű volt.) Hoblik Márton filozófiai doktor, táblabíró, bölcsészakadémikus életrajzához ld.: id. SZINNYEI J. 1902b. 927. o. Életére egyéb forrás: PÉTERFI 1937. 58. o. A lentebb jelzett magyar–horvát kiadásvariáns nem tünteti fel a fordító személyét, de az vélhetően Hoblik Márton. ZSOLDOS 1844b. 1–71. o.

⁹⁸ A szerb adatra: „*Olvasó könyvecske* (sic!). *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Buda, 1844. (magyar és szerb címmel és szöveggel) [jelent meg–K. Gy.]” Forrás: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o. A szerb kiadás példányára 2022 augusztusában találtunk rá. A kiadvány Szegeden jelent meg. A bibliográfiailag pontos leírás: ZSOLDOS 1844c. 1–54. o. A fordító A. N. rövidítéssel nevezte meg magát.

⁹⁹ ZSOLDOS 1844d. 1–77. o.

¹⁰⁰ Általában a magyar közigazgatási nyelv nem volt hatástalan a szomszédos népekre. Erre: GÁLDI 1942. 79. o.

¹⁰¹ TÓTH 1886. 22. o., valamint a pontos évszámot közölve: MARKÓ 2003. 1443. o., illetőleg aényt és az évet említve csupán: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o., N.N. 2008. 1. o.

zi: „Még csak e kisebb műve [az 1836-os, 85 lapra terjedő Nevelésünk hiányai¹⁰² című neveléstani munkájáról van szó – K. Gy.]¹⁰³ s folyóiratokban közlött cikkei láttak napvilágot, de nagyobb munkákhoz szolgáló szorgalmas előkészülete ismeretes, s ő maga, mint Veszprém megye s a Dunántúli Reformált [Református – K. Gy.] Egyházkerület főjegyzője, Veszprém, Győr, Komárom, és Somogy megyék táblabírója, tekintélyes és tisztelt hivatalos állásban volt, midőn már szerzett érdemei elismeréséül, s a még szerzendőkre buzdító foglалóul,¹⁰⁴ a M.[agyar] Akadémia 1837. szept.[ember] 7-én levelező tagjává választotta [...].”¹⁰⁵ Gyorsan megtörtént rendes taggá választása is. „[A]z igazgatótanács pedig 1838. szept.[ember] 8-án a törvénytudományi osztály vidéki rendes tagjává nevezte ki [...] az akkorig üresen álló negyedik helyre [...].”¹⁰⁶ Csak rendes tagi székfoglaló értekezése ismeretes előttünk. Ez 1839. november 17-én hangzott el.¹⁰⁷ A bírákról s bíraskodásról általában¹⁰⁸ című írásról van tehát szó, amely *A szolgabírói hivatal* című fő műben is megtalálható szövegszerűen.

Kiemelkedő pont volt tudományos pályáján *A szolgabírói hivatal* című magnum opus, mely 1843-ban a Magyar Tudományos Akadémia nagyjutalmával lett kitüntetve.¹⁰⁹ (Ez a megítéltetés Tóth szerint akkoriban 200 arannyal járt együtt.)¹¹⁰

Fontos tény volt külföldi elismertségét illetően, hogy 1867. október 20-án német nyelvű erkölcsstanáért a párizsi Institut pour l’abolition de l’Esclavage en Afrique tiszteletbeli elnökévé (membre président d’honneur) választotta.¹¹¹ (Minden valószínűség szerint a latin és a német mellett franciául is jól tudott, angolul pedig legalább olvasott forráshasználata tanúsága szerint). Alighanem Zsoldos erős szabadságszeretete, és rabszolgaság-ellenessége inspirálta a francia társaság (intézet) tagjait arra, hogy e jelentős címmel kitüntessék. 1867-ben Eötvös Károly visszaemlékezése szerint Zsoldos egy vármegyei deputációt tag-

¹⁰² ZSOLDOS 1836. 1–86. o.

¹⁰³ Illetve volt egy korábban már említett pápai református kollégiumi latin búcsúbeszéde 1821-ben, amely szintén megjelent ugyanazon évben, Győrben: ZSOLDOS 1821. o.

¹⁰⁴ A 25 év alatti életkorban megválasztott akadémikusokról: TIGYI 2006. 344–355. o.

¹⁰⁵ TÓTH 1886. 22. o. valamint a pontos évszámot közölve: MARKÓ 2003. 1443. o., illetőleg a tényt és az évet említve csupán: SZINNYEI F. 1914a. 1952. o., KOVÁCS 1969a. 1097. o.

¹⁰⁶ TÓTH 1886. 22. o. Jogászakadémikus volt ekkor még: Stettner György, Szász Károly, Szlemenics Pál (Zsoldos korábbi professzora), valamint Zádor György.

¹⁰⁷ MARKÓ 2003. 1443. o., az adatot más forrás nem hozza.

¹⁰⁸ MARKÓ 2003. 1443. o. közli a teljes címet, TÓTH 1886. 28. o. ‘Bírákról s bíraskodásról’ alakban hozza a művet. A pontos bibliográfiai leírására: ZSOLDOS 1842c. 353–375. o.

¹⁰⁹ TÓTH 1886. 24–25. o., 28. o., valamint 1842-es évszámmal említi a tényt: MARKÓ 2003. 1443. o.

¹¹⁰ TÓTH 1886. 25. o.

¹¹¹ TÓTH 1886. 47–48. o.

jaként a főszonek „cifra beszéde” után őszinte szavaival érte el gróf Mikó Imre miniszternél, hogy Veszprém vármegyén a Székesfehérvárról induló vasút áthaladjon.¹¹²

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Buda, Sept. 22. 1838.

Tisztelt Főjegye' Ur!

A magyar tudós társaság Igazgatója, Sept. 8. tartott ülésében megvitte a nagygyűlés ajánlataira, jelsz. dolgozatai és a főrendtudomány-tan ismeretes juttatása' tekintetéből, a főrendtudomány osztályba vidéki rendes taggá nevezésén ki, midőn ottal kiválóan és örömmel értesítem meg. Kegyelet, egyben mind azon kérésre, hogy figyelembe vegyem a társaságnal, mellyel fogva az, előre meg kívánja tudni, ha az újonnan választott tag ajánlatok és a társaság alapvetésében beléptetett elismerés együttműködésében.

Zsoldos Ignác.

különböző, és minden az illető által a rendes taggá választása elvárásaihoz, és kívánok tehát az ajánlaton is több, nehezéssel valóban megválasztani, és a maga idejében a kitöltött levelet is meg fogja kegyesen küldeni.

És alkalommal arról is tudósítom meg, hogy a társaság jelenlegi határozata, fennáll fogva minden újonnan választott rendes tag, osztálybeli értekezés' jelsz. választásával foglalja el akit, mid. azaz két gyűlésben, azaz az 1839ben tartandó ut. nagy gyűlésben teljesíthet.

Teljes bizalommal lévén, hogy kegyes a társaság munkálataiban elismerésben és lelkesen veendő részt, és tudományos igazsággal a kitöltött levelet értesítve, minden tekintettel vagyok.

A' Tisztelt Ur!

Köszönettel
J. Teleki Hoff

Gróf Teleki József levele Zsoldos Ignáchoz a Tudós Társaság (később: MTA) rendes tagjának megválasztása alkalmából.¹¹³

¹¹² EÖTVÖS 1901. 195–197. o.

¹¹³ Forrás: MNL VeML XIV. 15. Zsoldos Ignác iratai

A tudományos pálya lezárását az 1880 májusában a Budapesti Királyi Tudományegyetem által adományozott díszdoktorátus (‘tiszteletbeli jogtudori cím’) elnyerése jelentette.¹¹⁴ Elmondható, hogy Zsoldos Ignác mindenképpen rászolgált valamennyi kitüntetésre, amelyet életében kapott. Halvány arcszíne miatt rövidebb életidőt gondolt magának,¹¹⁵ de a ma is tekintélyesnek számító 82 évet is megélte. Veszprém városában található sírhelye, melyet sajnálatosan felszámoltak, de helyének emléktáblával történő megjelölése folyamatban van. Szomorú tény, hogy a jeles jogtudós életművét sokáig a feledés homálya övezte.

Újabb adatok fő műve korabeli értékelését illetően

Eötvös Károly visszaemlékezésében utal a *Szolgabírói hivatal*¹¹⁶ című alapmű jelentőségére. A solgabírák és az esküdtek számára készült kézikönyvként jellemzi. Mindehhez hozzátehetjük, hogy Zsoldos elméleti tehetségén túlmenően kiemelkedő, számos vármegyében híres gyakorlati munkássága szolgáltatta az alapot.¹¹⁷ A közigazgatás elméleti és gyakorlati tankönyvének látta a kiadványt a kor annak ellenére, hogy Zsoldos soha nem volt egyetemi oktató vagy kutató (jogi író természetesen igen), így egyetemi tankönyvet nem írt. (Ezt – időben évtizeddel később – először magyar nyelven kiemelkedő kézikönyvében 1854-ben Récsi Emil tette meg, kifejezett itthoni idegen nyelvű előzmények nélkül).¹¹⁸

A mű három változást („rendszerváltást”) is megért, de az addig (még 1842-ben is a reformkor közepén) világosan a távoli, bécsi központi hatalommal szemben a nemzetmegtartó vármegyei helyi önkormányzás, és benne a solgabíró roppant mennyiségű feladatvállalása a haza és a magyarság védőbástyájává tette e körben a jogintézményeket. A három változás 1842-höz képest a mű első, törvénykezési részének megújított kiadásait hozta magával. Így az 1842-es teljes összkiadás után a törvénykezési (helyi bíraskodási/ítélkezési, pl. kihágások) 1844, 1861 és 1866 utat jelentett a reformkor alapozó időszakától az

¹¹⁴ TÓTH 1886. 50. o. *Veszprém* című hivatalos heti közlönyben jelent meg: „Zsoldos Ignác legfőbb itélőszéki nyugalmazott tanácselnök úr ó méltóságát azon szép kitüntetés érte, hogy a budapesti egyetem újjáalakításának századik évfordulója alkalmával őt a tiszteletbeli jogtudori diplomával megtisztelte, mit ő Felsége is helybenhagyott. Veterán tudósunkat Isten sokáig éltesse!” *Veszprém*, 1880. máj. 16. Személyi hír. 3. o. Zsoldos Ignác az újság hasábjain hosszabb levélben köszönte meg a jókívánságot. Lásd: *Veszprém*, 1880. máj. 23. 3. o.

¹¹⁵ EÖTVÖS 1901. 201. o.

¹¹⁶ A mű részletes elemzése: KOI 2013. 32–40. o., KOI 2014. 125–135. o.

¹¹⁷ EÖTVÖS 1901. 199–200. o.

¹¹⁸ KOI 2013. 47–72. o., KOI 2014. 141–170. o.

1848-1849-es forradalom és szabadságharc mellett a Bach-rendszer, a Schmerling-provizórium korán keresztül gyakorlatilag a kiegyezés időszakáig ívelt.¹¹⁹ Érdemes idézni a mű Deák Ferencnek szóló ajánlását: „*Kedves Barátom! Fogadd szívesen barátom, e parányi gondolatgyűjteményt, melyet, míg te a haza dolgaiban fáradoztál, hivatásom sokkal kisebb körében gyűjtöttem. S ha egykor arra a helyre jövedsz, hol a kifáradt gyűjtő, hogy egy újabb munkás életet kezdhessen, nyugalmát pihenni fogja: lépj közelébe ama kis dombnak, és mondd barátidnak: Ismertem őt, nem volt benne rossz az akarat. – S ez a sírhantokat, hidd el, könnyítendi.*”¹²⁰

Eötvös Károly így ír Zsoldosról: „*Veszprém városának piacán áll egy dupla tetős régi ház egy magaslaton. Kevés ház van a városban, mely régibb volna, mint ez. Ebben lakik és innen jár ki naponkint sétálni s közdolgokról barátaival elbeszélgetni a ház öreg gazdája: Zsoldos Ignác. Kevés ember van az országban, aki idősebb volna, mint ő, érdemesebb egy sincs. Régi ház, régi gazda, legöregebb táblabíró: egyaránt a köztisztelet tárgya mind a három.*”¹²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOROVSKY Samu (1896-1905): *Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monográfiája). A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi, és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája I-XXIV.* Országos Monográfia Társulat, Budapest.
- EÖTVÖS Károly (1901): A legöregebb táblabíró. In: EÖTVÖS Károly: *Magyar alakok V. Révai Testvérek*, Budapest. 195–203. o. [Első közlés: *Veszprém*, 1885. ápr. 5. 1–2. o.]
- GÁLDI László (1942): *Magyar–román szellemi kapcsolatok.* Magyar Szemle Társaság, Budapest. A Magyar Szemle Társaság Kis Könyvtára (sic!) 126. o.
- HABERMANN Gusztáv (2000): Rózsa Sándor pere. In: HABERMANN Gusztáv: *Rengy-Aigner Ferdinánd és kora.* Sigillum 2000 Bt. – Effo Kiadó és Nyomda. 173–176. o.
- HUDI József (1986): Veszprém vármegye nemessége 1848 előtt. In: SOMFAI Balázs (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi és Pécsi Bizottságának VI. konferenciája.* Veszprém, 1984. április 16–17. MTA, Pécs-Veszprém. 339–351. o.

¹¹⁹ ZSOLDOS 1844a. 1–427. o., ZSOLDOS Ignác 1861c. 1–427. o., ZSOLDOS 1866 1–427. o.

¹²⁰ ZSOLDOS (1842a) I. V–VI. (a fenti levélszerű ajánlás szövege). Szintén közli: EÖTVÖS 1901. 202–203. o. Bevezetés: ZSOLDOS (1842a) I. VII–XIII. Rövid ajánlás (négy sorba szedve): „*Deák Ferencnek/hazafiúi s baráti/tisztelettel/ajánlva.*” ZSOLDOS (1842a) I. III.

¹²¹ EÖTVÖS 1901. 203. o.

- KOI Gyula (2013): *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és élet-példája. Zsoldos Ignác (1803–1885) Récsi Emil (1822–1864) Concha Győző (1846–1933) Magyar Zoltán (1888–1945).* Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Budapest.
- KOI Gyula (2014): *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig.* Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó. Budapest.
- KOVÁCS István (1969a): Zsoldos Ignác [címszó]. In: KENYERES Ágnes szerk.: *Magyar életrajzi lexikon II. L-Z.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 1097. o.
- KOVÁCS István (1969b): Tarnóczy Kázmér [címszó]. In: KENYERES Ágnes szerk.: *Magyar életrajzi lexikon II. L-Z.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 825. o.
- MARKÓ László (2003): Zsoldos Ignác [címszó]. In: BALOGH Margit – BURUCS Kornélia – HAY Diana – MARKÓ László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 III.* (szerk.: Glatz Ferenc). MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár. Budapest. 1443. o.
- MÁRTON István (1817): *Keresztyén morális kis katekizmus a helvéciai vallástétellel megegyezőleg a magános olvasók használatára készítette s kiadta --.--.* Anton Pichler – Anton Haykul, Bécs.
- MÁRTON István (1819): *A pap s a doktor a sínlődő Kánt (!) körül.* K.n., h.n.
- MÉSZÖLY Gedeon (1917): Zsoldos Ignác és gróf Széchenyi István. *Akadémiai Értesítő* 57. 1917. 28. kötet. I. rész: 1917. febr., 1–2. füzet. 58–64.o.; II. rész: 1917. márc., 3. füzet, 106–115. o.; III. rész: 1917. jún–júl., 6–7. füzet, 397–404. o.
- NÁNÁSI László (2008): A vád hatóságai. *Jogtörténeti Szemle* 21. évf. 3. sz. 2008/3. 21–31. o.
- NÁNÁSI László (2020): Legenda és valóság. Rózsa Sándor bűnügyei. (Út Szegedtől Szamosújvárig). In: KÁDAR Hunor (szerk.): *Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai.* Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár. 9–24. o.
- N. N. (1869): Névsorozata a magyar kir.[ályi] *Curia Semmitő- és Legfőbb Ítélszékei úgyszintén [a]Váltófeltörőenyszék és a kir.[ályi] Ítéltábla személyzetének a lakások feljegyzése mellett.* Kocsi Sándor, Pest.
- N. N. (2009): Zsoldos Ignác-Wikipédia [címszó]. http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsoldos_Ignác
- PÉTERFI Mária (1937): *Hoblik Márton élete és munkássága.* Szerzői kiadás, Budapest.
- SCHOLTZ Róbert (2011): Veszprém vármegye. In: SCHOLTZ Róbert: *64 vármegye.* Szalai Könyvek. Budapest. 106–107. o.
- SZINNYEI Ferenc (1914a): Zsoldos Ignác [címszó]. In: id. SZINNYEI József – SZINNYEI Ferenc: *Magyar írók élete és munkái XIV.* Telgárti-Zsutai. Hornyánszky Viktor, Budapest. 1952–1953. o.
- SZINNYEI Ferenc (1914b): Zsoldos János [címszó]. In: id. SZINNYEI József – SZINNYEI Ferenc: *Magyar írók élete és munkái XIV.* Telgárti-Zsutai. Hornyánszky Viktor, Budapest. 1953–1954. o.
- id. SZINNYEI József (1902a): Mándi Márton István [címszó]. In: id. Szinnyei József – SZINNYEI Ferenc: *Magyar írók élete és munkái VIII.* Löbl-Minnich. Hornyánszky Viktor, Budapest. 730–734. o.
- id. SZINNYEI József (1902b): Hoblik Márton [címszó]. In: id. SZINNYEI József – SZINNYEI Ferenc: *Magyar írók élete és munkái IV.* Gyalay-Hyrtl. Hornyánszky Viktor, Budapest. 923–927. o.

- id. SZINNYEI József (1903): Noszlopy Ignác [címszó]. In: id. SZINNYEI József – SZINNYEI Ferenc: *Magyar írók élete és munkái IX*. Mircse-Oszvaldt. Hornyánszky Viktor, Budapest. 1093. o.
- TIGYI József (2006): Hol teremnek az akadémikusok? *Magyar Tudomány* 166. évf. 3. sz. 2006/3. 344–355. o.
- TÓTH Lőrinc (1886): *Emlékbeszéd Zsoldos Ignác a M. T. Akadémia rendes tagja felett*. MTA, Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai fölött tartott emlékbeszédek.
- ZILAHY Károly (1961): Rózsa Sándor pere. In: ZILAHY Károly: *Zilahy Károly válogatott művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 261–273. o.
- ZSOLDOS Ignác (1817/18): Oratoria. Ignatii Zsoldos Oratora Novitii. Papae 1817⁷/₈. MNL VeML XIV. 15. Zsoldos Ignác iratai
- ZSOLDOS Ignác (1821): *Honores supremi, quos Dno. M. Nagy in auditorio collegii ref. Papensi majori nomine condiscipulorum suorum detulit*. Leopold Streibig, Győr.
- ZSOLDOS Ignác (1836): *Nevelésünk hiányai*. Egyetemi Nyomda. Buda.
- ZSOLDOS Ignác (1838a): *Életpályá*. Református Főiskola – Szilády Károly, Pápa.
- ZSOLDOS Ignác (1838b): *Néhány szó a honi közbátorságról*. Trattner-Károlyi, Pest.
- ZSOLDOS Ignác (1840): *Népszerű erkölcsstudomány*. Buda. Első kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1841): *A magyar váltótörvény vázlatá*, táblákban. Jesztány Tóth János, Veszprém.
- ZSOLDOS Ignác (1842a): *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész. II. Közrendtartási rész*. Pápai Református Kollégium, Pápa. Első kiadás. (A második rész tekintetében egyetlen kiadás).
- ZSOLDOS Ignác (1842b): *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Az 1840: IX. törvénycikkely nyomán. Pápai Református Kollégium, Pápa. Első kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1842c): A bírákról s bíraskodásról általában. In: Toldy Ferenc (szerk.): *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei V. 1838-1840*. Egyetemi Nyomda, Buda. 353–375. o.
- ZSOLDOS Ignác (1843a): *A mezei rendőrség főbb szabályai*. Az 1840: IX. törvénycikkely nyomán. Pápai Református Kollégium, Pápa. Második kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1843b): *Die vorzüglichsten und hauptsächlichsten der Feldpolizei*. Pápai Református Kollégium, Pápa. Harmadik kiadás, a második kiadás magyar–német címlap- és fordításvariánssa.
- ZSOLDOS Ignác (1843c): *A népnevelés tárgyában kiküldött kerületi választmány javaslata*. Táblázattal. Weber S. Lajos, Pozsony.
- ZSOLDOS Ignác (1844): *Törvényjavaslat a megyei választások [sic!] és köztanácskozások szabályozásáról*. Weber S. Lajos, Pozsony.
- ZSOLDOS Ignác (1844a): *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész*. Pápai Református Kollégium, Pápa. Második kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1844b): *Книжица чтения главна правила полоског редохренителства...* [Knižica čteníâ glavna pravila poloskog redohrenitelstva...]. Egyetemi Nyomda, Buda. Negyedik kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1844c): *Pol'skog redohranitelstva glavniâ pravila po stopama IX zakonnog člana 1840*. Spisao Ignâtie Žoldoš, a s mađarskog na serbski êzik preveo A. N. Iovan Grin, Szeged. Ötödik kiadás.

- ZSOLDOS Ignác (1844d): *Regulele maj de kepetenije a policiej de kamp*. Preînt. de Alexie Popoviçi. Egyetemi Nyomda, Buda. Hatodik kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1845): *A magyar váltótörvény, miképp az 1840. évi XV. tc. némely szakaszai, az 1844. évi VI. tc. által világosítottak, s illetőleg módosítottak*. Egybeilleszté –. –. Beimel Károly, Pest.
- ZSOLDOS Ignác (1847): *Örökváltság*. Trattner-Károlyi, Pest.
- ZSOLDOS Ignác – ZÁDOR (Stettner) György ford. (1853): *Ausztriai általános polgári törvénykönyv: kihirdettetett az 1852. november 29. nyílt paranccsal Magyar-, Horvát- és Tótországban, a Szerbvajdaságban és a Temesi Bánságban, az ezen törvénykönyvre vonatkozó, a függelékben foglalt utólagos rendeletekkel együtt*. Allgemeines österreichisches bürgerliches Gesetzbuch: kundgemacht mit dem Patente vom 29. November 1852 in den Königreichen Ungarn, Croatien und Slavonien, der serbischen Woiwodschaft und dem Temeser Banate, sammt den auf dieses Gesetzbuch sich beziehenden in dem Anhang enthaltenen nachträglichen Verordnungen I.-III. Cs. Kir. Udvari és Állami Nyomda – K. und K. Hof- und Staatsdruckerei. Bécs-Wien.
- ZSOLDOS Ignác (1854): *Volkstümliche Sittenlehre*. Aus dem Ungarischen frei übersetzt von A. Frankenburg. Szerzői kiadás, Bécs. Első kiadás.
- ZSOLDOS Ignác ford. – Seneca, Lucius Annaeus (1858): L[ucius] Annaeus Seneca *vigasztalása Marciához*. [De consolatione ad Marciam]. Beimel és Kozma, Pest.
- ZSOLDOS Ignác ford. – Seneca, Lucius Annaeus (1861a): L[ucius] Annaeus Seneca könyve *Sereniushoz a kedélynyugalomról*. [De tranquillitate animi]. Scheiber, Pozsony.
- ZSOLDOS Ignác (1861b): *A váltó- és csődügyekben, a tekintetes királyi Váltófeltörvényszéken, és a főméltóságú királyi Hétszemélyes táblán megállapított elvek*. Müller, Pest.
- ZSOLDOS Ignác (1861c): *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész*. Pápai Református Kollégium, Pápa. Harmadik kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1861d): *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész*. Müller Gyula, Pest. Bővített harmadik kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1866): *A szolgabírói hivatal I. Törvénykezési rész*. Pápai Református Kollégium, Pápa. Negyedik kiadás.
- ZSOLDOS Ignác (1872a): *Népszerű erkölcsstan*. Pest. Második kiadás.
- ZSOLDOS Ignác ford. – Seneca, Lucius Annaeus (1872b): *A bölcs állhatatosságáról, vagy hogy a méltatlankodás nem hat a bölcsre*. [De constantia sapientis]. Aigner, Pest.
- ZSOLDOS Ignác (1873a): *Volkstümliche Sittenlehre*. Aus dem Ungarischen frei übersetzt von A. Frankenburg. Zilahy-Wodianer, Leipzig-Pest-Wien. Második kiadás.
- ZSOLDOS Ignác ford. – Seneca, Lucius Annaeus (1873b): *Lucius Annaeus Seneca munkái* [Vigasztalás Marciához. A kedélynyugalomról. A bölcs állhatatosságról. A kegyelmességről. A bölcs nyugélete]. Aigner, Pest.
- ZSOLDOS Ignác (1874a): *Egy elhunytak levelei*. [Kézirat]. H. n.
- ZSOLDOS Ignác (1874b): *Töredékek magam és kortársaim életéből*. [Kézirat]. H. n.
- ZSOLDOS Ignác (1874c): *Adalékok Zsoldos Ignác élettöredékeihez*. [Kézirat]. H. n.

KÖZLEMÉNYEK

Az Óperenciás-tengeren is túl... Benkő Lajos magyar királyi kereskedelmi tengerészeti kapitány utazásai

NAGY BALÁZS VINCE

A veszprémi Benkő család egy tagjának az 1800-as évek végén minden álma az volt, hogy tengerészkapitány legyen. A Bakony lábánál fekvő kisvárosból tengerésznek állni, sőt, tengerészkapitánnyá válni nagy kihívás volt a századfordulón. A Veszprémtől több mint 300 km-re található tenger nagyon messzinek tűnhetett, pedig Benkő Lajosnak ez a nagy távolság csak a kezdete, kiindulópontja volt különleges és kalandos életének, utazásainak.

Benkő Lajos 1881. január 20-án született Veszprémben, Benkő István¹ kádármester és Leitner Erzsébet fiaként. A kalandos életút a Benkő család Kőkep utca 8. számú házából indult.² Benkő Lajos a veszprémi római katolikus elemi népiskolában végezte el a hat osztályt kitűnő eredménnyel.³ Veszprémi tanulmányai után Fiuméba ment tengerésznek tanulni. 1896–1899. között⁴ végezte el a fiumei

¹ Benkő István (Veszprém, 1838. júl. 5. – Veszprém, 1912. szept. 2.) kádármester, városi képviselő. Pesten tanulta ki a kádármesterséget (1852), majd külföldre ment tanulmányútra. 1860-tól Veszprémben városi képviselő, 1890-től városi tanácsos. A vármegyei bizottságnak 24 éven át volt tagja. Kádármesterként 36 magyarországi kiállításon vett részt, szerepelt a Párizsi Világkiállításon is. A veszprémi Alsóvárosi temetőben található a síremléke. Helyismereti Gyűjtemény: [\(http://helyismeret.hu/index.php?title=Benk%C5%91_Istv%C3%A1n_\(k%C3%A1d%C3%A1rmester,_v%C3%A1rosi_k%C3%A9pvisele%C5%91\)\)](http://helyismeret.hu/index.php?title=Benk%C5%91_Istv%C3%A1n_(k%C3%A1d%C3%A1rmester,_v%C3%A1rosi_k%C3%A9pvisele%C5%91)) (2022.09.18.)

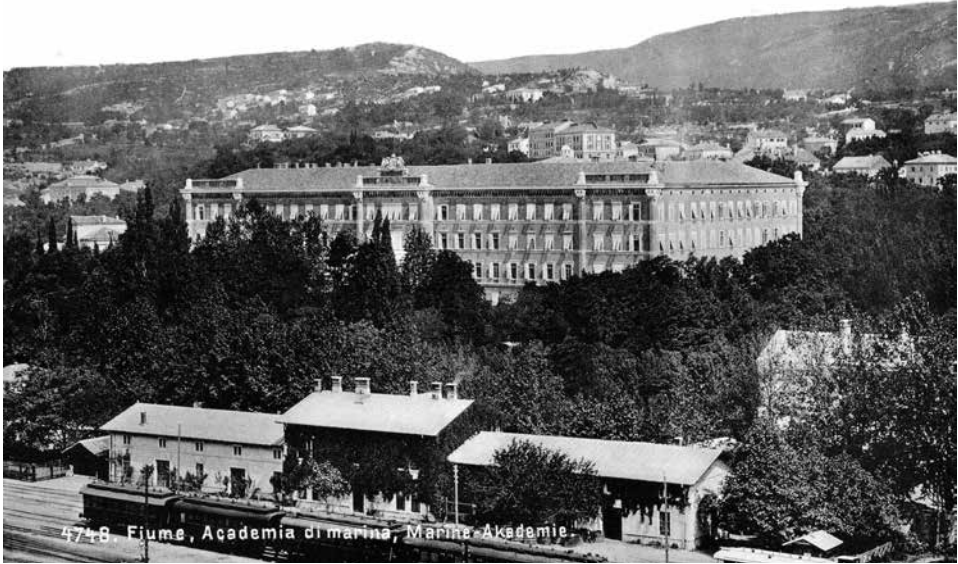
² 1907. évi veszprémi házjegyzék. MNL VeML, V.177. 56. d.

³ Az 1890/91. tanév iskolai anyakönyvében található bejegyzés szerint az 5. osztályt dicséretes magatartással, ernyedetlen (fáradhatatlan) szorgalommal végezte el, minden tárgyból jeles értékelést kapott. MNL VeML VIII.224. 8. kötet.

⁴ HORVÁTH 1999. 108. o. Lásd: HORVÁTH 1999. 47. o.

Magyar Királyi Tengerészeti Akadémiát⁵. 1897-ben az Árpád gőzösön teljesítette a nyári gyakorlatát, majd vizsgái után a finn tulajdonban levő, de orosz lobogó alatt közlekedő Niobe nevű három árbócos vitorlásra szolgált.⁶

1901-ben állást kapott az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt.⁷-nél. Az Adria hajózási társaság lehetőséget biztosított neki, hogy behajózza a fél vilá-

Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia, Fiume, 1900 körül
(Forrás: Fortepan / Hámornik Balázs)

⁵ A fiumei Tengerészeti Akadémia 1894-ben a Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia (*Regia Ungarica Accademia Nautica*) nevet vette fel. Az átszervezést az indokolta, hogy a tengeri kereskedelemben egyre nagyobb szerepet kaptak a nagy méretű gőzhajók, amelyek vezetése új ismereteket igényelt. Az Akadémián a hivatalos tannyelv az olasz volt. A magyar kereskedelmi tengerészet és a tengeri kereskedelem üzleti nyelve kizárólag az olasz nyelv volt. Lásd: PELLE 2001. 105–107. o. <http://web.t-online.hu/pellestamas/Tamas/nautica.htm> (Letöltés ideje: 2022. 08. 25.).

Az Akadémián 1894 és 1917 között 1142 fő tanult, 66%-a magyar, 25%-a olasz, 6%-a horvát, míg 1%-a német anyanyelvű volt. Lásd: NAGY 2014. 128. o. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00047/pdf/EPA00414_korall_56_118_145.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 25.).

⁶ ÁKOS–HORVÁTH 2007. 249. o.

⁷ Az 1881-ben megalakult ADRIA Steamship Co. Glasgow-Fiume székhellyel Magyarország első, és egyben legnagyobb tengerhajózási vállalata volt. 1881 decemberében a vállalat magyar részvénytársasággá alakult át. A kiegyezést követő új vám- és kereskedelmi törvények lehetővé tették a magyar külkereskedelem fokozatos önállósodását, amely magával hozta azt az igényt, hogy a közlekedés – ezen belül a tengerhajózás is – függetlenedjék az osztrák féltől. Elkezdődött a magyar állam által támogatott fiu-

got, különleges helyekre eljusson és beteljesítse álmát, tengerészkapitánnyá válhasson.

Egy különleges forrásértékkel bíró levelezést szeretnék most bemutatni. Benkő Lajos 43 darab, szüleinek írt levelét dolgoztam fel, amelyben tudósít utazásairól. A hajóskapitány sokszor személyes hangvételű érzéseit, gondolatait leíró leveleiben megismerhetjük milyen volt a tengerészek élete, milyen örömeiket éltek meg, milyen kihívásokkal és nehézségekkel kellett szembenézniük az 1900-as évek elején.

Sok országba és földrészre eljutott, Svédországtól Dél-Afrikáig, Braziliától Ausztráliáig. Több mint 10 évi kereskedelmi hajókon való tengeri szolgálat során látta Anglia, Olaszország, Spanyolország, Franciaország, Hollandia, Németország, Skócia, Románia, Svédország, Dánia, Norvégia, Oroszország, Törökország, Brazília, Ausztrália, Dél-Afrika, Egyiptom partjait. Hajózott az Északi-tengeren, a Balti-tengeren, a Földközi-tengeren, a Fekete-tengeren, a Márvány-tengeren, az Atlanti-óceánon, a Csendes-óceánon és az Indiai-óceánon.

A szüleinek hazaküldött legkorábbi levelei 1899-ből származnak, utolsó levelét pedig halála előtt pár héttel írta 1909 szeptemberében. A 29 évet megélt veszprémi hajóskapitány egy magas lázzal járó betegséget (Duna-láz) kapott el a Fekete-tenger mellett, a Duna-delta torkolatában fekvő Sulina kikötővárosban, majd pár nap múlva 1909. október 30-án Harsovában hunyt el.

Hajóútjainak kiindulópontja legtöbbször Fiume volt, de a Fekete-tengeren is sokszor hajózott Galatz és Braila kikötőiből indulva.

Leveleit mindig szüleinek címezte, az időpontot és a helységet is feltüntetve, ahonnan írt. Leírta, hogy honnan hová utaznak, mit szállítanak. Szinte minden levelében kért magyar nyelvű, veszprémi és országos újságokat,⁸ amely lapok híreiből, beszámolóiból naprakész információkkal rendelkezett szeretett szülővárosa Veszprém és Magyarország történéseiről, aktuális eseményeiről. Benkő Lajos személyes dolgokat, érzéseket, gondolatokat is leírt leveleiben, sokszor utazásairól is közölt információkat, leírta napirendjét, étkezéseit és az egzotikus tájakról, népek különleges szokásairól is beszámolt.

mei kikötőfejlesztés. Fiumében és Budapesten is felépült az igazgatóság, illetve az üzletigazgatóság palotája. A vállalat kiépítette raktár- és ügynökhálózatát, több frekvencián helyen szendepót létesített. Az egyre bővülő hajóparkon kialakult a magyarokból álló tisztikar. A tengerészeti akadémia növendékei közül egyre többet támogattak, akik közül soknak már vizsgáik után a társaság állást is ajánlott.

https://hajoregiszter.hu/tarsasag/tengeri/adria_magyar_kiralyi_tengerhajozasi_rt/91 (Letöltés ideje: 2022. 08. 25.).

⁸ Veszprémvármegye, Pesti Hírlap, de más újságokat is kapott.

Benkő Lajos (1898. szeptember)

Benkő Lajos a legkorábbi fennmaradt levelében egy 1899. évi északi-tengeri hajóútvjáról számol be szüleinek. A svédországi Umeától nem messze, egy kis szigeten található településen kötöttek ki három heti hajózás után. Az északi szélesség 64°, keleti hosszúság 20°-on található városban augusztus végén már nagyon hideg volt, mindig fújt az északi szél a beszámolója szerint. Az elviselhetetlen hidegről így ír: „Az utazás alatt éjjelenként még hidegebb volt, fáztunk. A következő ruhák voltak rajtam: a nyári harisnya, a téli harisnya, a téli és nyári gaty, csizma, téli nadrág, egy jäger ing, egy jó meleg matróz ing, amit Fiumében vettem, egy mellény, egy vászon blúz, a hazulról küldött dolgozó posztó kabát és végül a téli kabát, mivel kendőm nincs, valami más nyakravalót pedig nem vettem, így egy törölköző kendőt tettem a nyakamra, és ennyi ruha dacára mégis fáztam, elképzelhetitek tehát az itteni hideg időjárást augusztus végén, hát milyen lesz majd később...”

Benkő Lajos a hajókon angol nyelven kommunikált, de ezen a hajón svéd nyelven is megtanult, mivel finn hajó volt,⁹ amelyen a parancs nyelve a svéd volt. A fiumei Tengerészeti Akadémián az olasz nyelvet is meg kellett tanulnia,

⁹ A Niobe nevezetű finn tulajdonban lévő, de orosz lobogó alatt közlekedő háromárbcos vitorlásra teljesített szolgálatot. ÁKOS–HORVÁTH 2007. 249. o.

mivel az oktatás nyelve részben az olasz volt.¹⁰ Levelében a napirendet is leírta, amiből kitűnik, hogy a matróz élete a tengeren nem egy kényelmes élet volt, de a kikötőben is sok munkájuk akadt. Természetesen a kemény munka után a jól megérdemelt matróz ital, a rum sem hiányozhatott, amit mértékkel osztottak ki. *„Kikötőben a dologidő a következőképpen van beosztva: felkelés reggel fél hatkor, ¾-kor feketekávé, hatkor dolog kezdete egész nyolcig. Fél kilencig reggelizési idő, azután 12-ig dolog. Egy óra ebéidő. 1–3 dolog. 3-kor feketekávé, fél négytől hatig dolog, azután másnap reggelig munkaszünet. Tengeren másképp van beosztva: a legénység két őrségre van beosztva, míg az egyik dolgozik, addig a másik alszik: éjjeltől reggel 4-ig dolog, 4-től 8-ig alvás, 8-tól 1-órás dolog, 1-től hétig szabad, azután egész éjjelig őrség, azután csak reggel 6-tól este hatig van dologidő (mindenféle munka), azután csak őrség, esetleg ha vitorlát kell kinyitni vagy becsukni, vagy keresztárbócot a szél felé fordítani, szóval csakis szó-szoros értelemben vett tengerész munkát kell végezni, ami bizony eddig nagyon sok volt, úgy éjjel mint nappal a rossz szél miatt, és mivel a zig-zag irányban való hajózásnál a szükséges manővert az egész legénység végzi, így sokszor hívták a pihenő őrséget is, és így bizony keveset aludtunk, de mindennap kiosztottak egy liter rumot 14 ember között kárpótlásul.”*

Az étkezésről is részletesen írt leveleiben, amely bepillantást enged adni, hogy milyen volt az ellátás egy hajóúton. Nem minden hajón volt jó az ellátás, de ezen a finn hajón, amellyel utazott, kifejezetten elégedett volt. *„Reggel ¾ 6-kor egy fél liter feketekávé, 8-kor egy fél liter fekete és hús krumplival és egy fél liter tea, azonkívül reggel és este, aki akar kap heringet is. Néha a hús helyett kikötőben halat adnak. Kapunk még hetenkint egy fél kiló vaját, egy fél kiló fehér törött cukrot és egy kiló friss kenyeret, kétszersültet pedig amennyit akarunk. Tengeren háromnap sült sós disznóhús sült krumplival (vajban megpirítva), máskor pedig főtt sós marhahús főtt krumplival, nem tudom miért, de a krumplit most annyira szeretem, nagyon jó vajjal, a leves is nagyon jó, ügyes szakácsunk van és nagyon jó ember, nekünk mindig szép darab húst ad. A húshoz mustárt is adnak, ezekből láthatják, hogy az étkezés nagyon jó, igaz, hogy sok dolog is van.”*

A hajóra farakományt vettek fel, és a következő célállomás a dél-afrikai Port Natal lett. 2–3 hétig maradtak a kikötőben, majd Koppenhágába mentek, ahol az utazáshoz szükséges élelmiszereket, köteleket, vitorlákat, festékeket szereztek be.

¹⁰ Az akadémián tanulók nagy része magyarországi iskolából jött, ezért az első félév lényegében előkészítő félév volt, ahol elsősorban az olasz tannyelvet tanították. Az idegen nyelvek közül a rendes tantárgyak között a magyar és az angol nyelvet oktatták. Rendkívüli tárgyként németet és horvátot lehetett tanulni. A felvételit olasz vagy magyar nyelven lehetett letenni. Az akadémia értesítőit kezdettől fogva két nyelven adták ki, a bizonyítványok is magyar-olasz nyelvűek voltak. Lásd: PELLE 2001. 105–107. o. <http://web.t-online.hu/pellestamas/Tamas/nautica.htm> (Letöltés ideje: 2022. 08. 25.).

A levélből azt is megtudjuk, hogy a sapka fogyóeszköz volt a hajón, minden kikötőben venni kell párat, mivel a szél az árbóckokról könnyen elvitte. Benkő leírta, hogy Rotterdamtól a svédországi Mo-ig 9 sapkát veszítettek el. A hajóút Dél-Afrikaig 3–4 hónapig tartott, ilyenkor sok mindent be kellett szerezniük az útra.

A matrózok kifizetése általában a hajóút végén történt, addig előleget kérhettek a kapitánytól. Így sokszor megtörtént, hogy otthonról kellett kölcsönt kérni. Benkő Lajos is sokszor kérte meg szüleit, hogy küldjenek neki pénzt, amit az útjai végén mindig megadott. *„Ne gondolják kedves szüleim, hogy mulatásra költöm el a pénzemet, mert itt sem kocsmát, sem kávéházat nem ismernek, az egészben egy-két üzlet van, a pénz tehát csakis szükséges beruházásokra kell (cipő, sapka, téli ing, stb.), küldjenek annyit, amennyit elégnek gondolnak, mert mennyiséget nem akarok említeni.”*

Az útjairól mindig beszámolt, honnan hová, és milyen városok érintésével érnek el a célállomásaikhoz. *„Innen, mint már említettem via Koppenhága Port Natalba megyünk farakománnyal, onnan üresen Angliába New Castle nevű kikötőbe, ott szénrakományt veszünk fel Dél-Amerika nyugati partjára (Chilébe), onnan pedig salétrommal megrakodva visszatérünk Európába (A Veszprémvármegye eltalálta tehát, hogy földkörüli útra fogok indulni a közeljövőben).”¹¹*

Az első hosszú hajóútjáról a fiumei Tengerészeti Akadémia igazgatójának is írt beszámolót, amit levelében is megemlített.

A tengeri hajóutak tele voltak veszéllyel, főleg a szélsőséges időjárásnak és betegségeknek voltak kitéve. Az északi sarkkörhöz közeli svéd kikötőből 3–4 hónap alatt értek el Dél-Afrikaiba. Ezen út alatt is sok vihart és szélsőséges időjárást kellett átélniük. Sokszor több napon keresztül alig aludtak. *„A Kattegat szorosban 2 napig tartó viharunk volt, és ezen 2 nap alatt mindössze 3 órát aludtunk.”*

A következő levelet egy különleges helyen írta meg Benkő matróz, az Atlanti-óceán közepén (szélességi fok 35° dél, hosszúsági 15° nyugat) 1900. január 3. – február 4. között. Az *Atlanti-tengeren* hajózva cápákat és bálnákat is láttak az út során, sőt cápákat ki is fogtak. *„Többször láttunk cápákat, kettőt meg is fogtunk közülük, nem voltak valami nagyok (4-5 méter hosszú), de azért egy embert könnyen megettek volna, kétszer láttunk cethal¹² is, de azok sem voltak oly túlságos nagyok (8-9 méter), de azokat kapitányunk nem fogta meg, mivel a fedélzetre nagyon bajos lett volna felhúzni.”*

Az Egyenlítő átszelését – ami különleges eseménynek számított – megünnepelelték a hajón. *„Dec. 11-én délelőtt 11 órakor mentünk át az Egyenlítőn (a 31-ik nyu-*

¹¹ Több veszprémi újság is hírt adott, beszámolt Benkő Lajos tengeri útjairól. A *Veszprémvármegye* és a *Veszprémi Ellenőr* újságban több alkalommal is közöltek az útjaival kapcsolatos beszámolókat, érdekességeket. A *Veszprémvármegye* hírlap főszerkesztője Kompolthy Tivadar volt, aki a fiumei Tengerészeti Akadémián tanult, Benkő Lajossal és családjával jó kapcsolatot ápolt.

¹² A bálna régi elnevezése volt a cet vagy cethal.

gati hosszúsági foknál) aminek örömére aznap este nagy öntözést rendeztünk, kezdetben ruhástól, de mikor már bőrig áztunk, akkor a ruhát levetve úgy folytattuk a játékot, kapitányunk pedig cognac-kal kínált meg.”

A hajóút beleesett a karácsonyi ünnepek idejére is. A karácsonyt így a hajón ünnepelték meg. „A karácsonyi ünnepeket igazán nagyon szépen ünnepeltük meg, sőt még ajándékot is kaptunk, mindenki egy szál gyertyát, három este 4 deci rumot, kalácsot (de tojás nélkül), fehér és fekete kenyeret, egy liter tejet, cognacot, de csak kuplicával, és az étkezés is finomabb volt ezekben a napokban.”

„Karácsony előestéjén a kapott gyertyákat szépen összerakva a matrózlakásban meggyújtottuk, azután az angol matrózunk angolul beszédet tartott az ünnepi ruhába öltözött hallgatósághoz, azután alkalmi éneket énekeltünk, először angolul, azután svédül, finnül, dánul, norvégul, olaszul. Minket is felszólítottak, hogy énekeljünk magyarul, de mivel a »ma született Jézus«-t már elfelejtettem, barátom (olasz anyanyelvű) pedig nem is tudta, így elénekeltük az »Isten áldd meg a magyart«, amit ők ájtatosan, magyar szokásként felállva, levett kalappal hallgattak, és mivel nagyon tetszett nekik, így elénekeltük többek között a »Mikor én a világra jöttem« ami azonban nem idézett elő oly nagy hatást. Karácsony estéjén pedig színielőadást rendeztünk. Az ünnepek alatt hajónk a sok rum következtében a szokottnál jobban szaladt ki az irányból, de hát a kormányznál levő vagy nem látta jól a szélrózsát, vagy pedig nem ismeretes. Az újévet is hasonló jó kedvvel és jó étvágygal ünnepeltük meg, úgy karácsony, mint újév hetében dupla porció cukrot és vaját kaptunk (1 kiló). Szilveszter napján éjjélkor 8 helyett 100-at ütöttünk a hajóharangon.”

Az étkezést sokszor kiegészítették saját fogással is a hajón. „Három napig kevés szelünk volt az utóbbi napokban, az albatroszok pedig megmaradtak, és így közülük 18-at megfogtunk és meg is ettük őket, nagyon finom húsup van, elég nagy madarak (mint egy jó kövér lúd), és így volt elég ennivalónk. Nagyszerű mulatság volt amint kapitányunk horgát egyszer az albatroszok körülvették és a horogzsineg nemsokára megfeszül, pedig az albatrosz még nem kapta be, és behúzta a kötelet egy kis $\frac{3}{4}$ méteres cápát fogott meg és mivel a fiatal cápának a húsa jó, így szakácsunk megfőzte, mi is ettünk belelő, finom húsup van, de ne gondolják, hogy valami jóétvágygal ettük, valami különös utálat fogott el bennünket, amint egy-egy darab falat a torkunkon lecsúszott. Cápaevő emberek vagyunk.”

A hajón az egyik legfontosabb egy matróz számára a kabinja, ezt Benkő Lajos is megerősítette sokszor levelében. A hajókon általában szűkös kabinok voltak, amelyen legtöbbször két matrózna kellett osztoznia. Levelében pontosan leírja kabinját is. „Kabinunk 185 cm hosszú, 175 cm széles és 2 méter magas, úgyunk szélessége pedig 57 cm. Ezekből láthatják, hogy mily óriási terjedelmű helyiségünk van, és ebben a kabinban benn van az én nagy és kis kufferem, úgy szintén barátom 2 kuffere, 1 asztal, 2 ruhafogas, egypár stelázs, egy pár száz svábbogár, néha-néha egy patkány és ráadásul mi ketten. Így mi elmondhatjuk, vagy jobban mondvá kiírhatnánk kabinunkra, hogy »megtelt«.”

Benkő kapitány egyik leghosszabb hajóútja a Dél-Afrikába vezető út volt. 1900. január 27-én, 119 tengeri hajónap után érkeztek meg Port Natal kikötőjébe. A kikötőtől nem messze található városba, Durbánba¹³ többször el is látogatott, és élményeit is leírta. *„Egy szép utcai jelenetnek voltam múltkor tanúja, anglikán misszionáriusok az utcán prédikáltak, énekeltek stb., amit úgy az európaiak, mint a feketék nagy érdeklődéssel hallgattak, de mikor alamizsna adásra került a sor, akkor bizony mind a két fajta nép úgy tett, mintha nem látná a tálcát körül hordozót. Ma (febr. 4.) Durbánban istentiszteletet hallgattunk, és igazán csodálkozással néztük az oly buzgón imádkozó négereket. Itt nagy divatban van az ember húzta fiakker, az embernek fáj a szíve, amint az óriási hőségben izzadó futó nécert nézi fehér terhével...”*

Dél-Afrikából Ausztráliába hajóztak, Wallaroo kikötőjébe, ahonnan 1900. május 24-én írt levelet szüleinek. A húsvéti ünnepeket is itt töltötte, ami a karácsonyi ünnepekhez hasonló volt, különbségnek csak azt említi, hogy első hadnagyuknak nagy szerencséje volt, mivel 40–50 albatroszt is megfogott, így albatrosz pecsenye is került az ünnepi asztalra. Wallaroo városról csak a vas- és cinkolvasztó üzemet említi meg, ami számára nagyon érdekes volt, esténként sokszor megnézte, amint a kemencéből kieresztették a vasat, ami fehér-vörös színben ragyogott. A városi emberekről is ír levelében. *„Megemlítésre méltó a város lakossága, ők ugyanis séta helyül a hajóhidat választották és vasárnaponként jön hajót nézni a város apraja-nagyja, a nagyok beszélgetésbe erednek, a kicsinyek kétszersültet és cigarettát kérnek (5–6 éves gyerekek) oly szépen slugolnak, hogy csak na, egyet szippant, elmondja az abc-t, és azután kifújja a füstöt. A lányok (szép számmal vannak) kezdetben nagyon tartózkodók voltak, hát, hogy őket valamiképp megszelídítsük, gondoltunk valamit; virágunk nem volt, hanem annál több albatroszszárny, ezekből csináltunk csokrokat, az első csokron nehezen adtunk túl, de a többin – ah Istenem! könyörögtek értük – és most albatrosztoll a divat a városban. 5 templom van itt: katolikus, anglikán, methodista, baptista, az ötödiket nem tudom milyen vallású; mindegyikbe elmegyek hetenként egyszer.”*

Fényképet is gyakran készítettek, leginkább a hajó legénységéről, aminek biztonsági vonatkozása is volt. *„Port Natal-ból egy társas fényképet küldtem haza, nem tudom megkapták-e? Kapitányunk politikájából egy fényképész levett bennünket. 9 emberünk megszökött, de 5-öt a rendőrség a fénykép nyomán el tudott fogni.”*

Ausztráliából Angliába, Liverpoolba hajóztak. Wallaroot június 16-án hagyták el és október 29-én érkeztek meg Liverpoolba. A Csendes-óceánon majd az

¹³ Durban (zulu nyelven: eThekwin) a Dél-Afrikai Köztársaság harmadik legnagyobb városa. Ez a legnagyobb város KwaZulu-Natal tartományban és Afrika egyik legforgalmasabb kikötője. 1497. december 25-én fedezte fel Vasco da Gama portugál tengerész, felfedező. A helyet Rio de Natal-nak nevezte el, ezt később Port Natal-ra változtatták. 1823-ban már brit telepesek éltek a városban. 1843-ban a britek gyarmatosították a várost. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Durban> (Letöltés ideje: 2022. 08. 25.).

Atlanti-óceánon is sok viharral kellett megküzdeniük. „...Wallaroo-tot jún. 16-án hagytuk el, kedvező széllel, de a következő napra rá már egy vihart kaptunk, és attól kezdve a Csendes-óceánon keresztül egész az Atlanti közepéig (72 napig) úgyszólván mindig viharral volt dolgunk. Ha egy kicsit pihent is a szél, az csak azért volt, hogy erősebben kezdhesse rövid idő múlva. Ha csak a széllel lett volna dolgunk, akkor minden jó lett volna, de a tenger, az volt egy bestia. Óriási hullámszáz, hajónk annyira ingott, hogy jobbról-balról a felső része víz alá merült megtöltve a fedélzetet vízzel...”

A fedélzeten való járás mondhatni életveszélyes volt. Nem egy betörött fej fog szomorúan visszagondolni azon időkre. Önök otthon fürödtek a Balatonban, mi is fürödtünk, csakhogy akarattunk ellenére, mert bizony senkinek sem volt kedve a tél legteljesebb közepén hideg fürdőt venni (még meleget sem, oly borzasztó hideg volt). Az olajos vízmentes nadrágom a folytonos használattól tönkrement, így magam varrtam egyet ágylepedőből.”

Az angliai hajóútról hazatérve – Antwerpen érintésével – Fiumében töltött pár hetet. 1901 őszén megszerezte érettségi bizonyítványát (az akadémia elvégzését igazolta), megkapta a finn hajón töltött szolgálati időt igazoló dokumentumot is. Az Akadémia elvégzéséhez egy év gyakorlati hajózást is kellett teljesítenie, amit a svéd bizonyítványában (15 hónap hajózás) le is igazoltak.

1901. október 8-i levelében már azt írja, hogy oklevelét holnap kapja meg a Tengerészeti Hatóságtól, így állást kap az Adria hajózási társaságtól.

1901. október és 1906. január közötti időszakból nem maradt meg levelezés.¹⁴ 1906. január 11-én Genovából ír levelet szüleinek. Ebben az időben földközi-tengeri utakat teljesítenek (Nizza, Marseille, Genova, Nápoly, Palermo, Messina, Catania, Fiume). A híres nizzai karneválról is ír levelében. „Nagyon örültem, hogy a farsang utolsó két napját Nizzában tölthettem, mert olyan valamit, mit ott láttam, nem lehet látni mindennap. Leírni nem lehet ennek az ünnepélynek a nagyságát. Első nap volt a virágcsata, télen annyi virágot az utcákon látni, mint ott volt és illatozott, valami

¹⁴ A Veszprémvármegye hírlap közöl egy beszámolót Benkő Lajos tengerész hadnagytól, aki 1901 decemberében Brazíliában járt, és Rio de Janeiro-ból küldött egy levelet a szerkesztőségnek. A beszámoló megemlíti, hogy Santos és környékén mintegy 300 magyar család él nagyon rossz körülmények között. A kivándorlási ígéretekkel (ingyenes kiutazás, földet, házat kapnak) becsapták őket olasz közvetítők, és most hazatérnének, de nincs rá módjuk. *Veszprémvármegye*, 1902. január 12.

A *Veszprémvármegye* hírlap beszámolt 1904-ben Benkő Lajos kapitányi kinevezéséről és útjairól is. „Benkő István polgártársunk derék és törekvő fia öt napi elméleti és gyakorlati vizsga után a fiumei m. kir. tengerészeti főhatóság által pénteken délben hosszú járatú m. kir. tengerészkapitánnyá neveztetett ki. Benkő Lajos földink, ki alig 23 éves, eddig már négyszer tette meg a föld körül útját hajón, két ízben gőzhajón és két ízben páncélos vitorlásra; legutóbb „Eliza” háromárbczos és páncélos olasz vitorlásra, mint hadnagy, tett világkörüli és 15 hónapra terjedő érdekes utazást. Magyarország legfiatalabb kapitányának örömmel gratulálunk és látjuk viszont nemsokára szívesen szülővárosa falai között.” *Veszprémvármegye*, 1904. március 27.

meglepő volt. A szebbnél szebb toalettekről laikus ember nem is tud bírálatot mondani, csak bámulni és elgondolni, hogy a gazdag emberek még nem haltak ki. Utolsó nap pedig a nagy konfetti-háború a különféle furcsábbnál furcsább öltözékekben, talicskán, kordén, hintón, kocsin, szekereken, számaron, öszvéren, lovon, ökrön, mozgó palotákon persze papírmasséból 50–100 emberrel benne, szóval annyi furfanggal kiemelve, hogy még álomban sem tudtam volna mindezt elképzelni. De ott volt a világ minden nemzetisége, így a magyar is, mert gyakran megütötte a fülemet a magyar szó.”

Benkő Lajost 1906. január 1-jén nevezték ki kapitánynak az Adriánál. „Jan. 1-én kilettem nevezve végleges kapitánynak az Adriánál, így most már bent vagyok a nyugdíjban, igaz, hogy az első évben havonta 7 Ft-ot kell fizetnem, de az nem baj, mert az embernek biztos jövője van legalább.”

A Veszprémi Ellenőr és a Veszprémvármegye újságok 1906. december 23-i számukban beszámoltak arról, hogy veszprémiek tettek látogatást a római pápánál. „Óvári Kálmán, Kováts Gábor, özv. Sághy Gyuláné és Benkő Lajos tengerészkapitány földieink Olaszországban és az Adria partjain utazván, Rómát az örök várost is útjukba ejtették, hol magasabb összeköttetések révén azon magas és ritka megtiszteltetésben részesültek, hogy őszentsége, a pápa őket múlt szombaton együttesen maga elé bocsátotta és rájuk áldását adta.”¹⁵

1907. május 13-i levelében ír az Adriától az Atlantica Tengerhajózási Rt.¹⁶ kötelékébe való átlépése ügyében. Pollacsek Jenő,¹⁷ az Atlantica igazgatója sze-

¹⁵ Veszprémvármegye, 1906. december 23. Veszprémiek a római pápánál., és Veszprémi Ellenőr, 1906. december 23. Veszprémiek a római pápánál. 5. o.

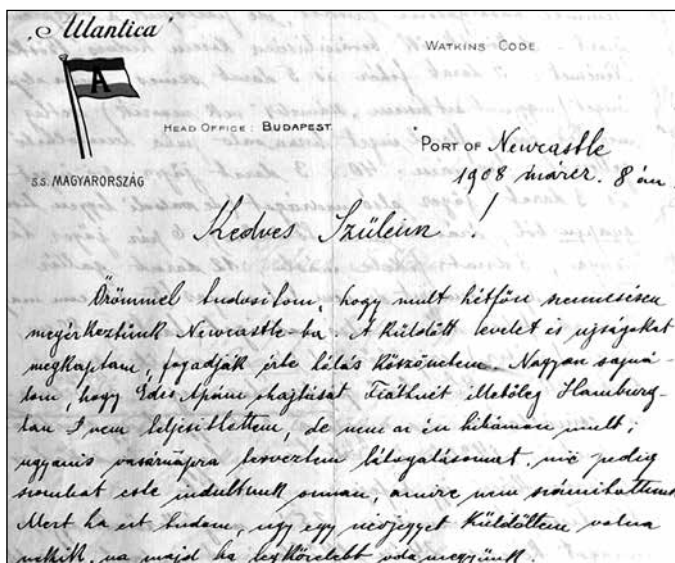
¹⁶ Az Atlantica Tengerhajózási Rt. a XX. század első felének egyik kiemelkedő magyar tengeri kereskedelmi vállalata volt. 1907-ben alakult Budapesten azzal a céllal, hogy Fiumét és az Al-Dunát összekösse Dél-Amerika, Európa és a Távol-Kelet kikötőivel. Saját és bérelt gőzöseivel a magyar hajózási támogatások igénybevételével folyamatosan törekedett a magyar gazdaság érdekeinek megfelelő járatokat fenntartani. A céget politikusok, bankárok, kereskedelmi szakemberek és tehetős budapesti polgárok alapították az új szabadhajózási törvény elfogadásának évében. Legnagyobb részvényese az Angol-Osztrák Bank volt, de tulajdoni hányada volt Morawitz Károly politikusnak, dr. Petschek Izidornak, Pollacsek János Jenő fakereskedőnek, tulajdonos volt gróf Serényi Béla politikus, algyői Kotányi Zsigmond államvasúti igazgató és gróf Batthyány István nyugalmazott pénzügyminiszter. A vállalat születését támogatta Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter és Szerényi államtitkár is. A társaság székhelye Budapesten volt, ahol 25 főt foglalkoztató központot tartottak fenn, de Fiumében, Odesszában, Nyikolajeffben, Brailában, Sulinában és Londonban is voltak kirendeltségeik. A virágkor az első világháborúig tartott, amikor a hajókat eladták, de leginkább a sorsuk hadizsákmányként elkobzás lett, vagy, a hazajutottak esetén, a Hadügyminisztérium parancsára hadi célokra alkalmazták őket. 1918-ban Atlantica Trust lett a név, amely alatt a cég még 1930-ig létezett. Lásd: https://hajoregiszter.hu/tarsasag/tengeri/atlantica_tengerhajozasi_rt/1 (Letöltés ideje: 2022. 09. 18.).

¹⁷ Az Atlantica vezérigazgatója az eredetileg fakereskedő Pollacsek Jenő volt. 1907 előtt több brit hajózási társaságnál dolgozott és szerzett így szakmai tapasztalatot, hasznos

mélyesen kereste meg Benkő Lajost, hogy meggyőzze, csatlakozzon a hajózási társaságához. „Az Atlantica igazgatója Pollacsek a napokban jön Fiuméba (mert a társaság székhelye Budapesten van), és ha meg tudok vele egyezni a jövőre nézve, úgy végleg határozok. Az itteni jelenlegi fizetésem 210 korona és koszt, míg az Adriánál 160 korona és koszt volt. Ezt a fizetést az Adriánál csak 6 év után értem volna el.”

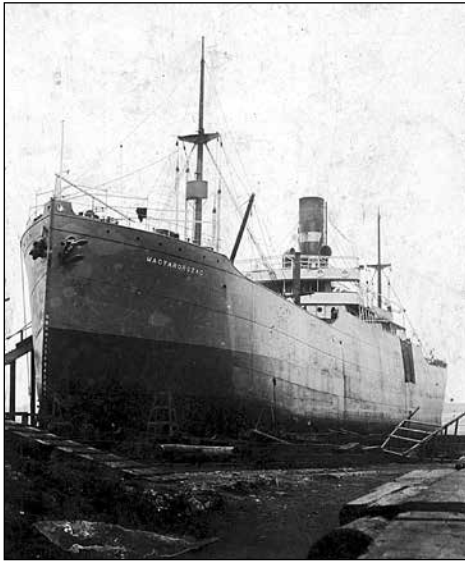
Benkő Lajos 1907 májusában az Atlantica Tengerhajózási Rt. alkalmazottja lett. Braila, Galatz és Sulina kikötőiből indulva sokat hajózott Angliába, Rotterdamba, Konstantinápolyba. Rakományaik legfőképpen búza, rozs, árpa, faszállítmány, kocsz volt, de Glasgowból vízvezetékcsöveket is szállítottak. Egyiptomba, Alexandriába többször vittek farakományt.

Az Atlantica hajóin 1908-ban Benkő kapitány járt Odesszában, Konstantinápolyban, Máltán, Hamburgban, Newcastleban, Fiumében. 1908. február 26-i levelében írja Hamburgból, hogy a Magyarország másodkapitánya, ami sok munkával és kötelességgel jár.

Benkő Lajos levele, részlet (1908. március 8., Newcastle)

ismeretségi hálózatot, az Atlantica megalakulása előtt pedig az Adria Tengerhajózási Rt. igazgatói tisztségét is betöltötte. 1911-ben, az Atlantica élén végzett munkájáért Ferenc Józseftől nemesi rangot kapott Polnay névvel, ezen a néven közlelmezési miniszter lett a háború után a Friedrich-kormányban. https://hajoregizster.hu/tarsasag/tengeri/atlantica_tengerhajozasi_rt/1 (Letöltés ideje: 2022. 09. 18.).

A Magyarország gőzhajó

Benkő Lajos tengerészkapitány
a Szent István gőzhajó fedélzetén (1908)

Newcastleból írt 1908. március 8-i levelében megemlíti, hogy egy nagyobb összeget küldött haza fizetéséből. Szüleit kéri, hogy fizessék ki a régebben rendelt ruháit és cipőit, majd egy hosszabb listát is lead, amely beszerzéseket Fiuméba kéri elküldeni. Külön megemlíti, hogy ezzel a veszpéri iparosokat is szeretné támogatni. „5 darab fehér és 5 darab színes puha elejű inget (magyarul azt hiszem „számelisnek” nevezik), esetleg még 2 darab flanelinget hozzávaló puha lecsatolható gallérral. Ingszám: 40. 3 darab jäger alsóinget és 3 darab jäger alsónadrágot (de valódi legyen lisztgyapjúból, árával nem törődöm), 6 pár jäger harisnya, 3 darab fekete másli, 12 darab gallér, ilyen formájú (rajz), de nem túl magas (5-5½ cm magas), 3 darab fehér vászon alsónadrágot (hasbőség 80 cm, hossz 1 méter) csípőhöz 1 pár galaschnit, szíveskedjenek az otthon levő paplanhoz még 2-3 csipkés behuzatot csináltatni és a meglevő 3-al együtt úgyszintén a paplant is elküldeni.”

1908. június 11-én, Konstantinápolyból úgy ír haza, hogy „végre-valahára valóságban elérkeztem pályám végcéljához”. A Magyarország nevű hajó hajóparancsnokának betegség miatt ki kellett lépnie a szolgálatból, így Benkő Lajos megkapta a hajóparancsnoki kinevezését. Levelében kinevezése kapcsán leírja, hogy reméli sokáig betöltheti ezt az állást, „...csak a Jóisten engedjen is minél tovább működnöm ezen állásomban”.

A Jóisten még tizenhét hónapot adott neki az életben, hogy élvezhesse

gyerekkori álmának beteljesülését. 1909. október 13-án, Sulinában lázas beteg lett, haza szeretett volna menni, de ez már nem sikerült. Október 25-én Harsovából táviratban írta meg Benkő kapitány, hogy súlyos beteg és kérte, hogy családja azonnal jöjjön el hozzá. 1909. október 30-án halt meg Harsovában, holttestét családja hazaszállította.

A világhírt veszprémi hajóskapitány hazatért, az Alsóvárosi temetőben található családi sírboltban nyert örök nyugalmat.

Hálásan köszönöm a Benkő család segítségét és támogatását a forrás kutatásában, feltárásában és közkinccsé tételében.

*Benkő Lajos II. hadnagy
(a középső sor közepén) az Elisa gőzhajó fedélzetén*

Melléklet

Giornale particolare di Luigi Benkő.¹⁸ Elenco dei Viaggi

Viaggi ¹⁹	Nome del Bastimento	Nome del capitano	Epoca e luogo dell'imbarco	Epoca e luogo dello sbarco
da Fiume per Santos e scali	s/s Baross	Francesco Sorlini	Fiume 10.X.1901.	
da Santos per Fiume e scali	s/s Baross			Fiume 2.II.1902.
da Fiume e ritorno per Marsiglia e scali	s/s Szápáry	Albino Descovich	Fiume 12.II.1902.	Genova 2.V.1902.
da Genova per Fiume e scali	s/s Zrínyi	Lodovico Rondich	Genova 2.V.1902.	Fiume 20.V.1902.
da Fiume e ritorno per Valencia via scali	s/s Kassa	Giuseppe Premoda	Fiume 20.V.1903.	Palermo 27.XI.1902.
da Genova per Sydney	nave Elisa	G. de Rosa		

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS IRODALOM

MNL VeML: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára

MNL VeML, VIII.224. A veszprémi római katolikus elemi népiskolák iratai. 8. kötet.

MNL VeML, V.177. Veszprém város Mérnöki Hivatalának iratai. 1907. évi házjegyzék, 56. d. Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém Megyei Helyismereti Gyűjteménye, Veszprémvármegye újság, Veszprémi Ellenőr újság.

ÁKOS György–HORVÁTH József (2007): *Amerre szél visz, s hullám utat ad. Avagy: magyar tengerészek a világ óceánjain, vitorlák alatt*. Budapest.

HORVÁTH József (1999): *A „Nautica”*. A fiumei Tengerészeti Akadémia története. Budapest. Hajóregiszter. Magyar Hajózásért Egyesület honlapja. <https://hajoregiszter.hu/>

Helyismereti Gyűjtemény. <http://helyismeret.hu/index.php?title=Kezd%C5%91lap>

PELLES Tamás (2001): *A fiumei Tengerészeti Akadémia*. Recenzió: Horváth József: *A „Nautica” A fiumei Tengerészeti Akadémia Története* című könyvéről. *Iskolakultúra* XI/5. Pécs., 105–107. o. <http://web.t-online.hu/pellestamas/Tamas/nautica.htm>

NAGY Adrienn (2014): Fiume dualizmus kori oktatásügye és a Magyar Királyi Kiviteli Akadémia. A magyarosítás és a szakoktatás kiépítése. In: *Korall* 15 évf. 56. sz. (2014.), 118–145. o. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00047/pdf/EPA00414_korall_56_118_145.pdf

¹⁸ Benkő Lajos hajónaplójából részlet, lista a hajóútajairól 1901–1903.

¹⁹ A táblázat fejléce: A hajóút / A hajó neve / A kapitány neve / A beszállás ideje és helye / A kikötés ideje és helye

Hideg, havas telek Veszprémben Az 1928–1929-es tél krónikája

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

Az utóbbi évek téli időjárásai meglehetősen elkényeztettek bennünket. A 2021/2022-es tél Veszprémben 2,1 °C-kal, a 2019/2020-as tél 2,4 °C-kal volt enyhébb a sokévi¹ átlagnál. Ettől kereken egy fokkal volt melegebb a csúcstartó 2006/2007-es tél, ugyanis a veszprémi meteorológiai mérések kezdete, 1860 óta ennyire enyhe telünk még nem volt. Az utolsó, átlagtól hűvösebb telet 2016/2017 fordulóján jegyeztük fel, ekkor is csupán 1,3 °C-kal volt hűvösebb az évszakra jellemzőnél. Hó az utóbbi években csak elvétve hullott, hótakaró az évszaktól enyhébb – gyakran tavasziasan meleg – hőmérsékletek miatt néhány napig tudott kialakulni még a Bakony magasabb területein is.

A múltban előfordult zord telekről² Zách Alfréd meteorológus a következőket írja: „Magyarország hegyekkel övezett zárt medence és így éghajlatára jellemzőek a hőmérsékleti szélsőségek. Valahányszor azonban nagyon forró nyár, vagy igen zord tél köszönt ránk, az emberek mégis előszeretettel hivatkoznak arra a bizonyos »legöregebb emberre«, aki ilyen időre nem emlékezik. [...]»

A magyar meteorológiai följegyzések sok évtizedre visszanyúló pontos észlelései lehetővé teszik, hogy az időjárás rendkívüliségeit régebbi időszakokkal összehasonlítsuk. Hazánkban a rekord hideget eddig 1929-ben éltük, illetve szenvedtük át. 1929. február 11-én a hőmérő higanyszála Budapesten mínusz 23, Siófokon mínusz 30, Kecskeméten mínusz 32 C-fokra süllyedt. Több helyen a talajmenti légrétegben mínusz 35 C-fokot észleltek. Sok szenvedést és nélkülözést hozott ez a tél. Az újságok hatalmas cikkeiben számoltak be nap-nap után a nagy hidegről. Rengeteg ember fagyott meg még a városokban is és sok állat elpusztult. »Egy darab szibériai tél« – írták a lapok. Zalaegerszegen a borok a hegyi hajlékokban megfagytak és az atyafiak zsákbán vitték haza. Terényben³ a föld felszínén karvastagságú repedések támadtak a nagy hidegtől stb. Európa szerte rendkívüli hideg volt, még Jeruzsálemben is havazott.”

¹ Sokévi átlag: a Meteorológiai Világszervezet ajánlása alapján jelenleg az 1991–2020 közötti 30 év átlaga.

² *Pesti Hírlap*, 1942. január 25. Zách Alfréd: Zord telek (A leghidegebb tél Magyarországon). 8. o.

³ Terény: Község Nógrád megyében, a Balassagyarmati járásban.

Veszprém, Rákóczi utca, 1929. február. Forrás: MNL VeML, XV.81.a.
Veszprémi Kaleidoszkóp, VK_00875

Veszprémben a telek átlagos középhőmérséklete a XX. század során mintegy mínusz fél C-fok volt. A század elején közelebb a mínusz egy C-fokhoz, míg a vége felé a nullához. A globális éghajlatváltozás hatásaként 1991 és 2020 között ez az érték 0,5 °C-nak adódott. A mellékelt ábrán (lásd a borító hátoldalán) a téli középhőmérsékletek alakulását láthatjuk az 1927/1928-as téltől a 2021/2022-ig. Látható, hogy a vizsgált 94 tél során mintegy 9 fokos sávban szóródnak az értékek, de jellemzően mínusz 3 °C és +2 °C között maradnak. Különösen hideg, mínusz 5 °C-ot megközelítő, vagy attól hidegebb volt az 1928/1929-es, az 1939/1940-es, az 1941/1942-es és az 1962/1963-as tél, ám ezeken a zord teleken sem volt egyformán hideg mindegyik téli hónap.

A leghidegebb tél címet a vizsgált időszakban, Veszprémben az 1939/1940-es tél érdemelte ki. Középhőmérséklete 5,71 °C-kal múlta alul a sokévi átlagot. Második a rangsorban az 1928/1929-es tél 5,68 fokos negatív eltéréssel.⁴ A

⁴ A meteorológiai észleléseket 1928/1929 telén az Angolkisasszonyok intézetében végezték. Az észlelésekért M. Tekeres Margit magyar-földrajz szakos tanár felelt, ő vezette az észlelőívet, illetve küldte a jelentéseket a Meteorológiai Intézetbe. Az ablakra szerelhető bádögernyős hőmérők a talaj fölött 5,08 méteren (első emeleti északi ablak) voltak elhelyezve. Az osztrák típusú csapadékmérő magassága 30 centiméter volt a talaj felett.

dobogó harmadik fokát az 1962/1963-as tél foglalja el 5,53 fokos negatív anomáliával. A korábban említett 1941/1942-es tél mínusz 5,22 fokkal a negyedik helyre szorult. Rendkívüli hideg volt még az 1963/1964-es, az 1984/1985-ös és az 1995/1996-os tél⁵ is, ezek középhőmérséklete 3–4 °C-kal multa alul a sokévi átlagot. Az utolsó, hidegnek nevezhető tél a 2002/2003-as volt, mínusz 3,0 °C-os eltéréssel.

A téli nagy havazásokat a meleg szubtrópusi és a hideg sarkvidéki eredetű légtömegek találkozása, (küzdelve) okozza a Kárpát-medencében. A havazás általában addig tart, amíg a kétfajta levegő egyenlő hatást fejt ki. A küzdelemből legtöbbször a hideg levegő kerül ki győztesen, ilyenkor néhány napon belül derült lesz az ég (anticiklon épül fel, felhőoszlató hatások érvényesülnek), a viharos szél mérséklődik, elcsendesül és beköszönt az igazi, kemény tél. Komoly hideg hazánkban csak úgy jöhet létre, ha az ország nagy részét hótakaró borítja, mintegy megágyazva a „csikorgó” időnek. A derült éjszakákon egyre alacsonyabbra száll a hőmérséklet, a friss hótakaró elősegíti talaj közeli légréteg gyors lehűlését. Térségünkben a nagyon hideg telek a nagyon havas telekkel együtt járnak, így volt ez 1928/1929 telén is.

1928 decembere átlagos téli hónap volt, középhőmérséklete mínusz 0,5 °C-nak adódott, ez 1 °C-kal alacsonyabb a sokévi átlagnál. A hónap első fele átlag közeli hőmérsékletekkel telt, a második fele változékonyabbnak bizonyult. A legalacsonyabb hőmérsékletet 20-án reggel 7 órakor⁶ jegyezték fel, ekkor mínusz 6,7 °C-ot mutatott a hőmérő, míg a legmelegebb 29-én volt 6,7 °C-os délutáni hőmérséklettel. A hónap elején és közepén gyakran havazott, de a hótakaró vastagsága az erős szél és a kisebb hófúvások miatt nem volt megállapítható (néhány centiméter lehetett). A hónap végére a hótakaró elolvadt, az év utolsó napjaiban eső esett. A havi csapadékösszeg 45,9 milliméternek adódott, a 17 csapadékos nap közül 10 napon havazott.

A korabeli eredeti észlelőív megjegyzés rovatába az alábbi bejegyzések kerültek: december 1-én délelőtt 8–9 óra között ¼ órai havazás; elolvadt. 2-án reggel dér. 3-án reggel ½ 8-tól délig havazás, délután is; elolvadt. 4-én napközben megszakításokkal havazás; elolvadt; egész nap, este felé erősödő É-i szél. 5-én délelőtt hószállingózás, gyengén; elolvadt. 6-án reggel erős dér. 7-én reggel köd, dér. 8-án estefelé, 5 óra után köd, éjszaka és reggel is, ködlecsapó-

⁵ Az 1995/96-os télről a *Veszprémi Szemle* 52. számában (2019. 1. szám) olvasható részletes elemzés. Szélsőségek Veszprém időjárásában (Az 1995–96. évi hosszú, hideg, havas tél)

⁶ Ezek a hőmérsékleti értékek ún. terminus hőmérsékleti értékek. A hőmérő leolvasását reggel 7, délután 2 és este 9 órakor végezték. Ezek kerültek az észlelőívbe. A reggeli értéket tekintették napi (terminus) minimumnak a délutáni értéket pedig (terminus) maximumnak. Külön maximum, illetve minimum hőmérő ekkor az állomáson nem volt.

*Lovas szán a Kossuth Lajos utcán. Forrás: MNL VeML, XV.81.a.
Veszprémi Kaleidoszkóp, VK_00874*

dás. 9-én egész nap köd, este 8 óra után ködlecsapódás. 10-én éjszaka eső (14,2 mm). 11-én napközben eső, reggel ködlecsapódás. 12-én 1 órától délután eső; $\frac{3}{4}$ 4-kor az északkeleti égbolton szivárvány, estefelé köd. 13-án délelőtt 8 óra után kezdődő szél, napközben É-ÉNy-i, éjjel É-ÉK-i irányú. 15-én délután 1 órától a szél erősbödik, éjszaka havazás, hófúvás. A hótakaró vastagsága nem állapítható meg a szél miatt. 16-án délelőtt havazás, É-ÉK-i szél. A hótakaró vastagsága a szél miatt nem állapítható meg. 18-án délelőtt havazás. 20-án reggel 5 óra után havazás. 22-én reggel köd. 23-án reggel és délelőtt köd, gyenge lecsapódás, délben kezdődő havazás. 24-én délelőtt hószállingózás. 28-án délután és este, majd reggel is szitálás. 29-én reggel szitáló eső, délelőtt ködlecsapódás 9 óra utánig; reggel 7 óra előtt is ködlecsapódás, majd eső tovább. 30-án délelőtt és délután 2 óra utánig eső; este 7 óra után eső, éjszaka köd; reggel tovább eső (15.0 mm). 31-én reggel, délelőtt, és délután körülbelül 2 óráig, később újra eső.

1929. január első napjaiban az idő egyre hidegebbre fordult, az esőt havazás váltotta fel. 2-án egész nap, délután 3 óra utánig havazott, a lehullott csapadék mennyisége 22,5 milliméternek adódott (az olvasztott hó vízmennyisége). 3-án reggelre a hóréteg vastagsága elérte a 30, estére pedig a 45 centimétert. A vesp-

régi rendőrkapitányság közleményben figyelmeztette a közönséget, „*hogy érvényben van ama régebbi rendelkezése, amely a város területén a ródlizást eltiltja. Azért, akit a ródlizáson rajta érnek – ha felnőtt, magát, ha gyermek, a szülőjét vagy hozzátartozóját – szigorúan meg fogják büntetni.*”⁷ A nagy hó miatt megakadt az autóbusz közlekedés is. A veszprémi postafőnökség A Veszprém–Jutas közötti autóbuszjárat kivételével az összes járatokat beszüntette a nagy hófúvás miatt a további intézkedésig.⁸

Az idő egyre hidegebb lett, 10-én, 11-én a leghidegebb órákban $-18\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot mutatott a hőmérő. A hónap közepén is havazott, a hófúvások miatt a posta kénytelen volt az autóbusz közlekedést a Veszprém–Enying-i vonal kivételével⁹ szüneteltetni.

Január 16-án délután 6 órától késő estig havazott, erős É-i, ÉK-i szél fújt egész éjszaka, ami másnap is tovább tartott. 19-én hajnalban is erős szél fújt, délelőtt 9 és 10 óra között, valamint este havazott. „*Az éjszakai vihar és havazás, amely különösen a Dunántúlon orkánná növekedett, a vasúti forgalomban komoly zavarokat okozott. A MÁV igazgatóságának jelentése szerint az Alsóörs–Zánka–Köveskál vonalon a főlhalmozott hótörleszok miatt a forgalmat be kellett szüntetni. [...] Alsóörs és Veszprém között, Szentkirályszabadja állomásnál egy méter magas hótörleszok vannak és olyan orkánszerű szél tombol, hogy a vonalat nem lehet fölszabadítani. A Jutas–Győr vonalon Zircnél vannak nagyobb hóakadályok, úgy, hogy itt is szünetel a forgalom.*” – tudósít a Népszava¹⁰ január 18-án.

A 20-án megjelenő veszprémi lapok is a tél viszontagságairól tudósítanak. Az alábbi eset 1929. január 14-én történt: „*Nem a nagyvázsonyi, vagy a zirci országúton, hanem Veszprém rendes tanácsú városban megrekedt egy autó. A Hajnal-utcában, ahová látogatás céljából egy úri-családot akart elszállítani. Az egész utcatest métermagas hótömeg, hepehupákkal, egyik oldalán pedig egy mély árokkal. Természetesen egy ily rendezett utcában, az autónak meg kellett akadni s csak 20–25 percig tartó hólapátolás, és többeknek segítségével folytán sikerült a kátyúból az autót kiemelni. Kit terhel ezért a mulasztás és ki felelős útjaink járhatatlanságáért?*” – teszi fel a kérdést a Veszprémi Hírlap¹¹ újságírója. Zircről jelentették, hogy „*a bakonyi tél 18–21 fokos hideg napjai veszedelmesen síkossá tették Zirc utcáit. Punk Ferencné sz. Rommer Katalin 70 éves*

⁷ Veszprémvármegye, 1929. január 6. „*Ennek dacára tegnap 11 ródli ellen kellett az eljárást megindítani.*” Veszprémi Hírlap, 1929. január 6. Tilos a ródli a város belterületén. 5. o.

⁸ Veszprémi Hírlap, 1929. január 6. 5. és 6. o.

⁹ Veszprémvármegye, 1929. január 13. Veszprém–Enying közt már közlekedik az autóbusz.

¹⁰ Népszava, 1929. január 18. Nagyon hideg, száraz idő várható. A sarki eredetű hideg levegő benyomult egész Közép-Európa fölé. A Dunántúlon a hó és az orkán forgalmi zavarokat okozott. 7. o.

¹¹ Veszprémi Hírlap, 1929. január 20. Megrekedt autó. 8. o.

matróna oly szerencsétlenül esett el a napokban a Kereszt-kútnál, hogy lábát törte s kezelésre a járási Erzsébet kórházba kellett szállítani."¹²

Január 22-én reggelre sűrű köd képződött, 24-én délelőtt fél 9-kor kezdett havazni és tartott estig. 25-én délután 6 óra után 10 perccel kezdődött a havazás, tartott egész éjszaka és másnap reggel is. Éjszaka viharos ÉNy-i szél fúj. A hóréteg vastagsága 25-én estig elérte a 15 centimétert. 26-án és 27-én ismét intenzíven havazott, a hótakaró vastagsága meghaladta a fél métert, 28–29-én pedig a hófúvás okozott újabb közlekedési akadályokat. „A múlt szombaton elkezdődött hóvihár, ami még vasárnap is tartott, óriási fúvásokat okozott az egész országban úgy, hogy nagyon sok vasúti vonalon elakadt a közlekedés. Vármegyénkben csaknem minden vonalon napokra be kellett a vonatjáratokat szüntetni, autóközlekedésről pedig még álmodni sem lehetett. A rengeteg, félméteres, sőt néhol annál is magasabb hóréteg az országutakat és belső kocsutakat is járhatatlanná tette s ezért Veszprémváros gazdasági hivatala naponként 150–200 munkással volt kénytelen a fontosabb közlekedési utakat megtisztíttatni.”¹³

1929. január középhőmérséklete mínusz 5,7 °C-nak adódott, a megelőző évtizedekben ettől hidegebbet csak 1864 (mínusz 7,6 °C), 1891 (mínusz 7,1 °C) és 1893 (mínusz 9,0 °C) januárjában jegyezték fel. A hónap során 28 alkalommal fagyott, tíz napon csökkent a hőmérséklet mínusz 10 °C alá és két napon mínusz 15 °C alatti értéket mértek. A havi csapadékösszeg megközelítette a 80 millimétert, a 11 csapadékos napból valamennyi havazásos volt, így a hóréteg maximális vastagsága elérhette a 75–80 centimétert.

Február első hetében ismét hidegebbre fordult az idő. Zircről az alábbi jelentést küldték¹⁴ a Veszprémvármegye szerkesztőségébe: „a Bakony a Dunántúl leghidegebb vidéke. Az idei tél méteres havat hozott, mely sok helyütt, nagyobb fuvátok helyén, 3–4 méteres is volt Zircen. A forgalom az elmúlt héten szinte teljesen megakadt. A Zirc–jutasi vonalszakaszon legutoljára tudták a forgalmi akadályokat elhárítani. A hideg tűrhetetlenül nagy volt. Voltak napok, melyeken a hőmérő higanyszála [mínusz] 33 °C-ig szállt alá. A lakosság az acélos levegő hatása alatt egészséges.” Természetesen Veszprém sem akart „lemaradni” környezete mögött a hideg tekintetében. Február 3-án mínusz 20 °C-ot, 8-án mínusz 15 °C-ot, 10-én mínusz 26 °C-ot, 11-én reggel pedig a tél leghidegebbjét, mínusz 27,4 °C-ot mutatott a hőmérő reggel 7 órakor az Angolkisasszonyok által működtetett meteorológiai állomáson. 11-én reggel 6 órától újabb havazás kezdődött, ami tartott 12-én és 13-án is. Ekkor a hótakaró vastagsága elérte az 1 métert. Rövid szünet után 14-én és

¹² Veszprémvármegye, 1929. január 20. A síkosság áldozata.

¹³ Veszprémvármegye, 1929. február 3. Vonatközlekedési zavarok a hófúvás miatt.

¹⁴ Veszprémvármegye, 1929. február 10. Tél a Bakonyban.

*A Gyermekkórház és az Erzsébet sétány. Forrás: MNL VeML, XV.81.a.
Veszprémi Kaleidoszkóp, VK_00868*

15-én újra havazott, aminek következtében a hótakaró vastagsága meghaladta a másfél métert.

Kárt okoz a hideg a Dunántúlon – írta a *Pesti Hírlap*¹⁵ február 7-én. „*Vas, Veszprém és Győrme gyékben a Marcal-folyó völgyében fekvő községeiben az elmúlt napokban nagy hideg volt. A hőmérő 25 fokot mutatott a fagypont alatt. Egyes helyeken a hideg még nagyobb volt, úgyhogy a mezei vadállomány valósággal megdermedt és a vadludakat, foglyokat, nyulakat puszta kézzel is el lehetett fogni. Nagy bajt okozott, hogy a kutak mind befagytak.*”

Szibériai fagyhullámról írt a *Népszava*¹⁶ február 12-én, kedden: „*Az Oroszország felől előre-törő sorozatos fagyhullámok során szombaton [február 9-én] Magyarország fölé érkezett egy nagy anticiklon, amely hideg légtömegeivel olyan dermesztő, szibériai fagyot okozott, amilyen hideget a meteorológiai följegyzésekben 1860-ig visszamenően nem találtak. A hideg levegő beáramlását nagymértékben meggyorsította a*

¹⁵ *Pesti Hírlap*, 1929. február 7. Kemény hideget várnak a kétnapos enyhülésre.

¹⁶ *Népszava*, 1929. február 12. A szibériai fagyhullám Magyarország fölött. (Hatvankilenc éve nem volt ilyen hideg az országban. Budapesten egy öreg asszony, Újpesten és Békéscsabán egy-egy hajléktalan munkásember megfagyott. Pásztón 33 fok, Budweisben 41 fok hideget mértek.)

kimélyülő olaszországi depresszió [mediterrán ciklon], amely valósággal gyorsvonati sebességgel húzta maga után a hideg levegőrétegeket. Az így előállott hideg az éjjeli kisu-gárzást még csak jobban fokozta, úgy, hogy a fagy rendkívüli méreteket öltött.

Szombaton délben még csak [mínusz] 5 C-fok hideg volt Budapesten [Veszprém-ben mínusz 3,2 C-fok], délutánra azonban megindultak az északnyugati szelek, amelyeknek szárnyán megérkezett a sarki légáramlás és vasárnap reggelre már 18 C-fok [Veszprémben mínusz 24,5 C-fok] volt a hideg. Estére még jobban süllyedt a hőmérő és a belterületen 11 óra tájban [Budapesten] 20, a külterületen 26 C-fokot mutatott a hőmérő." Veszprémben 10-én este 21 órakor mínusz 25,8 C-fokot, 11-én reggel 7 órakor mínusz 27,4 C-fokot mutatott a hőmérő. Hétfőn [február 11-én] a délelőtti napsütés hatására valamelyest enyhült a fagy, délután 2 órakor „csak” mínusz 16,8 C-fokot mutatott a hőmérő.

A Meteorológiai intézet február 13-án este 10 órakor kiadott jelentése¹⁷ szerint: „Az időjárási helyzet lényegében nem változott. [...] Hazánkban a havazás egész napon át tartott s este is havazik. Nyugatmagyarországon viharos északnyugati széllel hófúvás van. A fagy kelet felől lényegesen gyöngült, a nyugati vármegyékben ellenben a hőmérő még mínusz 15 C-fok alatt van. [...] Az Államvasutak igazgatóságának jelentése szerint a Veszprém–alsóörsi vonalon tovább szünetel a forgalom.” Veszprémben az észlelőív bejegyzése szerint 13-án reggel 7 órakor mínusz 16,5 C-fokot, délután 2 órakor mínusz 16,9 C-fokot, este 9 órakor mínusz 15,0 C-fokot mutatott a hőmérő. Egész nap borult volt az ég és kitartóan havazott. A hó formájában lehullott csapadékmennyiség [olvasztás után] 26,4 milliméter esőnek felelt meg. A hóréteg átlagos vastagsága fél méter, de helyenként $\frac{3}{4}$ – 1 méter.

Február 14-én kevés hó esett, de a viharos keleti szél szorgalmasan építette a hótorlaszokat. Reggel mínusz 16,4 C-fokot, délután mínusz 14,0 C-fokot, este mínusz 12,0 C-fokot mutatott a hőmérő. A Magyar Államvasutak jelentése szerint „a hóakadályok miatt a hálózat dunántúli vonalain a forgalom fenntartása rendkívüli nehézségekbe ütközik.” Térségünkben szünetelt a forgalom az Újdombóvár–Jutas, Celldömölk–Székesfehérvár, Veszprémvarsány–Jutas vonalon. Február 15-én enyhült a hideg, délután „csak” mínusz 7,0 fok volt, de ismét kitartóan havazott és viharos maradt az északi szél. A napi csapadékösszeg 19,2 milliméternek adódott, a lehullott hó vastagsága estére elérte az egy – másfél métert.

„Városunkban 1891 óta nem emlékeznek az emberek ilyen kiadós havazásra és fagyos télre.” – írta a Veszprémi Hírlap.¹⁸ „A hideg 20–24–30 fok körül mozgott a napokban Celsiusban s ha enyhült egy kissé az idő, mert csak 10–14 fok volt a hideg, megindult

¹⁷ Népszava, 1929. február 14. Súlyos bajok a közszükségletek ellátása körül. A Meteorológiai Intézet esti jelentése. Újabb forgalmi korlátozások a vasutakon.

¹⁸ Veszprémi Hírlap, 1929. február 17. Tél apó erősen rázza a szakállát.

egyre-másra a sokszor 24 óráig tartó havazás. A várba sem szánnal, sem más járóművel nem lehet felmenni. A gyalogjárók már szinte alagutaknak és aknáknak tűnnek fel a fal és az úttestet borító hóhegy között. Érdeemes lenne a város sok utcáját, terét lefényképezni s megörökíteni a gyönyörű »hóhullámot«. Városunk a Plosszer¹⁹ felé olyan, mint a legbüszkébb és legdrágább klimatikus svájci üdülőhely. Nem sok kedvünk telik ebben a kiadós téiben, mert rengeteg kellemetlenség jár vele. A sok szegény ember hetek óta didereg a jégvirágos, fagyos levegőjű odúknak. Hiányzik a kellő táplálék, ruha, nincs kereset, grasszálhat teljes mértékben mindenféle járóányos betegség. Az elemi iskolák becsukták kapuikat, posta már napok óta sem indul, sem jönni nem tud, mert állanak a vonatok. Emiatt nincs levél, nincsen újság. – (Szegény vidéki előfizető! Mikor olvasod te ezeket a sorokat! Talán verőfényes szép tavaszi napon, 10 fokos melegben!) A hófúvás még az országutakat is annyira betemette, hogy üres a veszprémi hetipiac is. Szén- és fahiány kezd az intézetekben és a háztartásokban jelentkezni. Senki sem számított ilyen télutóra és nem is telik a legtöbbünknek a zsebéből egész télre ellátni magát fűtőanyaggal. A székeskáptalan próbál enyhíteni a fűtőanyag-hiányon, amennyiben áruba bocsátja fakészletének egyik részét. A farkasok – mint a konvencionális fiumei apa kánikulában – már környékünkön is jelentkeznek – igaz, hogy valószínűleg csak az emberek fantáziájában. Egy-két kóbor eb, néhány éhségtől űzött róka-koma settenkedik a hízók, rucák és tyúkok ólja körül és kész a – farkas-legenda. Madarakat jóformán nem is látni. Aléltan, kézzel lehet vadludat, pacsirtát, csókát, varjút, verebet fogni az utakon, ha ugyan be nem temette már őket a szállva, hullva, hulldogálva eső hó. Holnap talán még a rádió-hullámok is befagynak, azok is másfelé galoppoznak a parányi hópihéken. Szörnyű idők! Éppen olyanok, mint az – emberek”

A Veszprémvármegye február 17-én részletes beszámolót [tudósítást] közölt²⁰ az itéletidőről: „A jó öreg medvének – úgy látszik – megint igaza volt. Ha ugyanis hosszú téli álma után Gyertyaszentelőkor²¹ kijön a barlangjából és napsütést lát, nagy morogva visszamegy tovább aludni, mert tudja, hogy még csak azután mutatja meg a tél a fogát s a fergeteges, zord idő még negyven napig eltart. Ez nem babona, hanem több évszázados tapasztalás és nem is azért következik a derült fényű Gyertyaszentelő után erős hideg és förmeteg, mert a medve újra aludni tért, hanem a mackó választja még negyven napig a barlangi nyugalmat azért, mert ősi, eleddig meg nem magyarázott ösztöne megsúgja, hogy jobb lesz a barlangban, mint a szabadban.

¹⁹ Ma Erzsébet sétány. A Megyeház tér, a Komakút tér, az Alsóvárosi temető és az egyetemi létesítmények által határolt park és sétány. Létesítésének kezdeményezése 1886-ban Plosszer István ügyvéd nevéhez fűződik.

²⁰ Veszprémvármegye, 1929. február 17. Dermalzó hideg és hófúvások. 30–35 C-fok volt a hideg vármegyénkben. Megint elakadtak a vonatok. Vízvezetékét és fákat repesztett szét a fagy. Farkasok garázdálkodtak Ajkán.

²¹ Február 2-án.

Az idén Gyertyaszentelő ünnepén – habár keményen csillogott – a nap ragyogó sugarai sziporkáztak a jéggé fagyott hőtömegben. Már most aztán akár igaz, hogy Gyertyaszentelőkor jön körülnézni a medve, akár nem, de saját libabőrös testünkön tapasztaljuk az igazságot, hogy az erős hidegek, – vagy, hogy divatosan szóljunk – a legerősebb fagyhullám még csak most közeledett el igazán. De az ég angyalkái sem maradtak tétlenül s bizony oly bőven öntözgették ki vánkosaiknak a tartalmát, hogy a hóból lassan és nehezen kikandikáló világ megint egészen fehérré lett a szélvihartól hajszolt, apró pelyhektől.

Veszprémvármegyében is mindenütt kegyetlenül hideg fagy tartja magát már hosszú hetek óta, de a legerősebb fagy febr. 11-én, hétfőn virradóra volt, amikor Veszprém külső részein 30–32 Celsius fok hideget mértek. A hideg febr. 12-re egy kicsit, úgy 17–20 C fokra megenyhült, éjfél tájban azonban szélviharral sűrű havazás kezdődött, amely 13-án is egész napon át tartott és újabb nagy fuvátokat okozott, aminek következtében a vasúti forgalom úgyszólván ismét teljesen megbénult.

Érdekes jelenség különben, hogy a forgalmi zavarok már a hóesés előtt bekövetkeztek, mert a múlt héten elkezdődött szél a pályatestek mellett felhalmozott, többméteres hórétegből – amelynek csak a teteje volt fagyott – sodort a sínekre fuvátot. A hóakadályok eltakarítása igen nagy gondot és munkát ad a vasúti hatóságoknak s bizony nem mindig sikerült a hideg természeti elemmel megküzdeni. Így az alsóörsi vonalon megtörtént, hogy Szentkirályszabadjánál eltörött a fagyos sín és a vonat egy egész éjjel kénytelen volt ott vesztegelni, egy darabig a benne ülő iskolás gyermekekkel, akiknek – s ez dicséretes – a MÁV illetékes állomásfőnöksége a mozdonyal fűttetett, amíg kiszabadíthatták őket. Más vonalakon is történtek fűtőcsőrepedések s apróbb hibák a dermesztő hideg következtében.

Szerdán még a celldömölk-jutas-sz.fehérvári és a jutas-újdombóvári vonatok bírták erővel, persze igen nagy késésekkel, ami a postaforgalmat is megbénította s a mi vidéki tudósításainkat is elkésetté. De lapunk zárásakor, csütörtökön már e két vonatpár is feladta a harcot s megszüntette a forgalmat a veszprém-alsóörsi és jutas-zirci mintájára.

A rengeteg hó Veszprémben is nagy közlekedési akadályokat okoz, habár a városi hatóság mindent elkövet annak eltakarítására és nagyszámú hólapátoló munkást foglalkoztat. Az udvarokban valóságos hóhegyek képződtek, alig lehet bennük egy kis csapást lapátolni a ki-be járásra. Isten ne adja, hogy ez a rengeteg hó, váratlan időváltozás folytán, hirtelen kezdjen olvadni, mert akkor óriási áradások lesznek az országban. Veszprémben a vízvezetési csövek is majdnem minden lakásban befagytak, a kertekben pedig a gyümölcsfák durrogva repedeznek szét a nagy és tartós hidegtől.

Zircről jelentik: Febr. 11.-én, hétfőn Zircen 35 fok C volt a hideg. Ilyen téli kilengésre a legöregebb emberek sem emlékeznek. A fagy sok élőfát is szétrepesztett, az emberek valósággal szenvednek a nagy és tartós hideg miatt. Sz.fehérvárról kerülő úton kapjuk a hírt, – amit fenntartással közlünk, – hogy a nagy hideg következtében éhes farkascorda jelent meg Ajka község határában, az ottani bányászoknak azonban sikerült a farkasokat

fegyverrel elűzni. A vasúti- és postaforgalom teljes szünetelése következtében több vidéki tudósításunk elmaradt s így nem is jelenhetett meg mai számunkban.

Zircről jelentik: Hevesi Imre, 72 éves, cseszneki napszámos a napokban eltávozott hazulról, de nem tért vissza. Hozzátartozói, rosszat sejtve, keresésére indultak s néhány nap múlva, február 8-án, hosszas keresés után megtalálták a Sándor-major-magyarszentkirályi országúton, az öreghegyaljai útrész árkában megfagyva, hóval teljesen elborítva.

Halmi Nándor várm. Kir. gazd. Felügyelő a közigazgatási bizottságban betervezett múlt havi jelentése szerint a január havában uralkodott hideg időjárást megelőzőleg az országos havazásból Veszprémvármegyének is jutott bőséges hótakaró, aminek folytán a szépen fejlett őszi vetések remélhetőleg elégséges védelmet kaptak a szigorú téli fagyok ellen. A külső gazdasági munkák – eltekintve a több helyen, különösen a Bakonyban megismétlődő hófúvások okozta fuvarozási akadályoktól, – egyébként rendben voltak végezhetőek.

Február 20-án a városi közgyűlésen Mihálcsik Géza képviselő szólalt fel a Várban lévő nagy mennyiségű hó eltakarítása²² tárgyában. „Polgármester a felszólalásra válaszolva kijelentette, hogy a vármegye alispánja nemcsak a kézi közszolgáltatást rendelte el a hó eltakarítására, hanem az ígás közérőt is, amely a jövő hét elején kezdi meg munkáját s így a legrövidebb idő alatt a városban felhalmozódott hó, így a Várban is, rövidesen el fog takarítani. A közgyűlés tudomásul vette a polgármester választát.”

„A rengeteg hőtömeg eltakarítása nagy gondot okozott, különösen Veszprémben, ahol – a város fekvésénél fogva – előre számolni lehetett az esetleges hirtelen olvadás következményeivel is. A városi hatóság dicséretesen hozzá is fogott a hó eltakarításához az utakról, és nagy anyagi áldozattal a vízlevezető árkokat is kitisztíttatta. A nagy hóhegyek elhordásához azonban nagyobb munkaerőre volt szükség, így az alispán, a polgármester felterjesztésére, törvényben gyökerező jogánál fogva közmunkára rendelte ki a város férfilakosságát és a fogattulajdonosokat. Aki nem bírta a munkát vagy nem ért rá, befizetett díj ellenében helyettést állíthatott.

A város az olvadás idejére óvintézkedéseket is tett. Így a vízvezetéki gépház minden bejáratát betonfallal vettette körül vízáradás ellen, a rendőrséggel együtt pedig ellenőriztette a zsilipeket, hogy szükség esetén használható állapotban legyenek. A rendőrség figyelmeztetett mindenkit, hogy a havat nem szabad kivinni sem a Nagymezőre, sem a MOVE-pályára, sem a Bagolyvár elé, sem a villanytelep előtt levő térre s általában olyan magasabban fekvő helyekre, ahonnan olvadás esetén a víz a városba folyhat, hanem a Jókai Mór, a Deák Ferenc utcáknál és a Szent Imre-térnél a Sédbe kell süllyeszteni. A rendőrség ellenőrzi ezt és a visszaélőket szigorúan megbünteti.

²² Veszprémi Hírlap, 1929. február 24. Városi közgyűlés.

Egyelőre azonban – reméljük – nem kerül hirtelen olvadásra sor, sőt most megint hidegebbre fordult az idő és csütörtökön, lapunk zárása napján -20 C fokot mutat a hőmérő. Azt is reméljük azért, hogy már nem lesznek 30 fokos hidegek, melyek Pápán az aszfaltot is felrepegették. A hosszantartó, dermedtő hidegtől s a nagy hótól az erdő s mező vadjai is sokat szenvedtek. Amint értesülünk: a devecseri uradalom erdejében több szarvast találtak megfagyva, a zirci apátság erdejében pedig a héten két kis őzikét fogtak, mert a nagy hóban nem tudtak menekülni. A kis őzikéket beszállították a tulajdonos apátsághoz, hol a konyhakertben helyezték el őket s most jól érzik magukat, mert nemcsak jó szállásuk, hanem jó ellátásuk is van.

Febr. 16.-án Nyárad községben a falubeliek nagy apparátussal egy hatalmas ordast ejtettek el, amely a kertek alatt kószált. Amikor aztán diadallal a község házára vitték, kiderült, hogy a farkas a tanítónő farkaskutyája volt, amiért a jajveszékelt tanítónő kárterítéssel is fenyegetőzött. A tragikomikus eseten jól mulatnak a környékbeli falvakban.” – írta a Veszprémvármegye²³ február 24-én.

A Magyar Rádióújság közvetítése útján adja közre az Időjárás című szakmai folyóirat idős Noll Ferenc tudósítását²⁴ a Devecser melletti Pogánylakásról: „Naponta várjuk és hallgatjuk a rádión leadott időjárási jelentést, mely, mint gazdát szerfelett érdekel. Különösen a hőmérséklet, melyet pontos maximum- és minimumhőmérőn figyelünk és feljegyezzük. Ma a rádión mínusz 20 °C -ot jelentettek, mint legnagyobb hideget az ország nyugati részén. Devecsertől 8 kilométernyire a Bakony északi lépcsőjén lakunk, hőmérőnk fára van erősítve és az februárius 2-án reggel mínusz 29 °C -ot mutatott. A következő napokban a hőmérséklet minimuma és maximuma: 3-án mínusz 31 °C , mínusz 10 °C , 4-én mínusz 28 °C , mínusz 9 °C , 5-én mínusz 16 °C , mínusz 1 °C , 6-án mínusz 14 °C , 0 °C , 7-én mínusz 17 °C , mínusz 14 °C , 8-án mínusz 28 °C , mínusz 18 °C , 9-én mínusz 14 °C , mínusz 2 °C , 10-én mínusz 28 °C , mínusz 14 °C , 11-én reggel 7 órakor mínusz 33 °C és 8 órakor mínusz 31 °C .”

Noll Ferenc megjegyzi: „ 52 éves ember vagyok, harminc év óta figyelem az időjárást, a legnagyobb hideg ez idő alatt mínusz 22 °C volt. Sokat szenved és pusztul a vad (fogoly, nyúl, őz, fácán, szarvas is), a vetések – ahol nincsenek hóval borítva – a fődetlen szőlőtőkék, a gyümölcsfák is nagy károkat szenvednek, bárha a meleg nyár és a hosszú ősz az utóbbiak ellenálló képességét fokozta.”

Február középhőmérséklete Veszprémben a sokévi átlag alapján $+0,7\text{ °C}$. 1929 februárjának középértéke mínusz $9,8\text{ °C}$ -nak adódott, tehát $10,5$ fokkal túlta alul az időszakra jellemző értéket. A hónap során minden nap fagyott, 18 napon csök-

²³ Veszprémvármegye, 1929. február 24. Ismét hideg van. Közérót rendeltek ki Veszprémben a hóhányásra. Övintézkedések a hó olvadása idejére. Megfagyott szarvasok, elfogott őzek. Farkaskaland Nyáradon.

²⁴ Az Időjárás, a Magyar Meteorológiai Társaság folyóirata. 1929. március – április. Tudósítások a februáriusi hidegről. 55. o.

kent a hőmérséklet mínusz 10 °C, 11 napon mínusz 15 °C alá. Mínusz 20 °C alatti értéket három napon jegyezték fel. A három téli hónap átlagát tekintve 1928/1929 telének középhőmérséklete lett az új „csúcstartó” mínusz 5,18 °C-os középhőmérséklettel. Mindössze 10 évet kellett várni, hogy új csúcs szülessen és 1939/1940 tele, ha csak 0,03 °C-kal is, de megelőzze az „évszázad telét”.

1928/1929 tele nem ért véget február 28-ával, a hideg idő tovább folytatódott, az átlag alatti hőmérsékletek kitartottak a hónap végéig. Március 3-án reggelre mínusz 15 °C közelébe hűlt a levegő, este erős párásság kezdődött gyenge havazással és 4-én reggelre is mínusz 8,9 °C-fokig csökkent a hőmérséklet. Délelőtt fél 9-től délig gyengén havazott, és a havazás kisebb megszakításokkal 5-én reggelig tartott. 6-án is havazott, a hóréteg vastagsága 7-én reggelre elérte a 8–10 centimétert. Hatodikától a délutáni hőmérsékletek már fagypont felett alakultak, lassú olvasás kezdődött. 21-től megszűntek a reggeli fagyok.

*A Hungária Sörcsarnok. Forrás: MNL VeML, XV.81.a.
Veszprémi Kaleidoszkóp, VK_00873*

Március 10-én a Veszprémvármegye tárcaírója arra a kérdésre keresi a választ, hogy lesz-e tavasz? „Az operett közismert, szép dallama úgy szól, hogy: »Lesz tavasz, lesz még nyár, de én nem leszek«. Ez azonban nem nagyon vigasztaló a tél hosszúságától és keménységétől agyonsanyargatott szegény embereknek, akik úgyis félnek attól, hogy a sok nélkülözés, fűtőhiány és meghűlés következtében csakugyan nem tudják megélni

a tavaszt. Ezért hát a jó Istenben bízva, az operettbeli elgondolásnál komolyabb és hitelesebb forrásból szeretnék megtudni, hogy lesz-e tavasz és mikor? A felelet igen nehéz, még a legkiválóbb meteorológusok sem bírják megadni, mert az időjárás annyi rendkívüliséget és szeszélyességet mutat az idén, hogy mindenféle számítást és kombinációt keresztülhúz. Most például, amikor csütörtök délután e sorokat írjuk, erős, de langyos széljárás mellett olvad a hó, amely reggel még esett. De nem tudni, hogy estefelé nem-e fagy megint, ahogyan tegnap és tegnapelőtt is tette. – Mi, megvalljuk, már csak a régi öregek felfogására támaszkodunk, s annak alapján szeretnénk egy kicsit megvigasztalni olvasóinkat. Ez pedig nem babonán, hanem tapasztalaton alapszik. A tapasztalat pedig az, ha Gyertyaszentelőkor, ami febr. 2.-án volt, derült az idő, akkor még negyven napig tart a tél. Ez a negyven nap márc. 14.-én telik le. Bevált az idén az a tapasztalat is, hogy Mátyás (febr. 24.) megtöri a jeget, ha talál. Reméljük tehát a jóságos Teremtőbe vetett rendíthetetlen hittel – aki még sohasem hagyott el bennünket, – hogy a jövő hét végére végleg megenyhül az idő s aztán »Sándor, József, Benedek zsákban hozzák a meleget« 18., 19. és 21.-én.”²⁵

„Az idei februáriusban a zordság olyan értékét kellett átélniünk, amelyenre ebben a hónapban eddig még nem volt példa.” – írta Réthly Antal meteorológus.²⁶ „Voltak a múltban is havas és hideg februáriusok, de távolról sem voltak ilyen tartósak. Februárius folyamán túlnyomóan északon és északkeleten rendkívül magas volt a légnyomás. Onnan hozzánk roppant hideg levegő áramlott, amit fokozott még a nagy légnyomási ellentét is, mert a Földközi-tengeren sokszor alacsony volt a légnyomás. A nagy hideg le is áramlott egészen a mediterrán klímaöbbe, ahol bizony folyók fagytak be és egyes helyeket 2 hétre a világforgalomtól is elzártak. Amióta hazánkban rendszeres időjárási feljegyzések történnek, ez volt a legszigorúbb februárius, bár krónikáink feljegyzései szerint ennél zordabb télben állítólag már volt része Magyarországnak.”

Márciust, a tavasz első hónapját 1929-ben többen és joggal nevezték a tél utolsó hónapjának, mert sok tekintetben annak méltó folytatása és befejezése volt. „A lassú felmelegedés az idei tavasz folyamán egész Közép-Európában nagyon előnyös volt, mert így a tél folyamán felgyülemlett hatalmas hőtömegek olvadása is lassan ment végbe. Nappal olvadt, éjjel fagyott, a víztömegek részben lassan elfolytak és sok helyen számottevő volt a talajba való beszivárgás is. Ennek következtében az árvízveszedelem is csak rövid ideig tartott. [...]

Az idei első tavaszi hónap határozottan télies jellegű volt és mintegy természetes folytatása az elmúlt száz év leghidegebb februáriusainak. Előrelátható volt, hogy a szigorúan hideg februáriust hideg március követi, mert az elmúlt 80 év alatt volt öt igen hideg februáriust 4 esetben (1875., 1891., 1895. és 1917.) (80%) követte ugyancsak hi-

²⁵ Veszprémvármegye, 1929. március 10. Lesz-e tavasz?

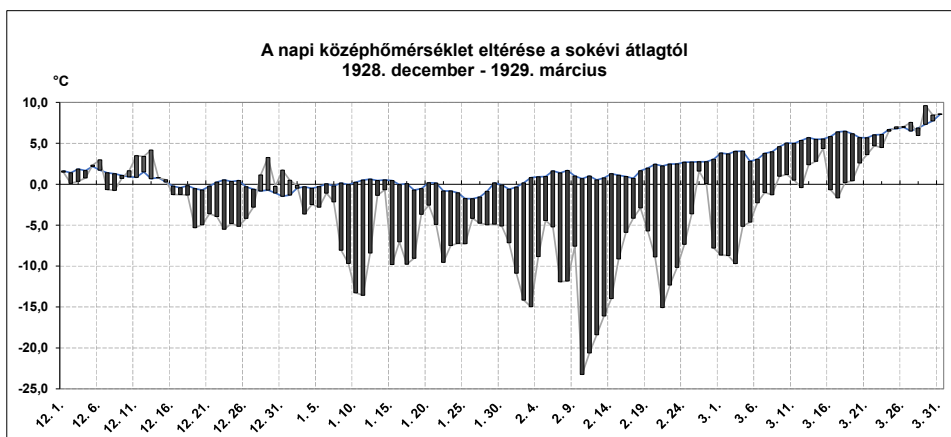
²⁶ Pesti Hírlap, 1929. március 10. Februárius páratlanul álló hazai hidegéről (Réthly).

deg március és csak 1896-ban volt a szokatlanul hideg februárius után meleg március.” – olvasható a *Pesti Hírlap* április 7-i számában.²⁷

A márciusi hideg idő szárazsággal párosult. A hónap csapadékösszege 8,4 milliméter volt, eső és hó vegyesen. A hét csapadékos napból 5 volt havazásos. Mezőgazdasági értelemben nem volt szárazság, mert a lassan olvadó hótömegek a felszíni talajrétegeket vízzel telítették. Március középhőmérséklete 1,4 °C-nak adódott, ez 4 fokkal hidegebb a sokévi átlagnál. Hasonlóan hideg márciust korábban 1866-ban és 1900-ban jegyeztek fel térségünkben. A hónap során 19 napon fagyott és 5 napon a maximum hőmérséklet is fagypont alatt maradt.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Kovács Tamás, Lakatos Mónika, Németh Ákos: Rendkívüli hidegek a múltban
(https://www.met.hu/ismeret-tar/erdekességek_tanulmányok/index.php?id=76)
(Utolsó megnyitás 2023. január 15.)

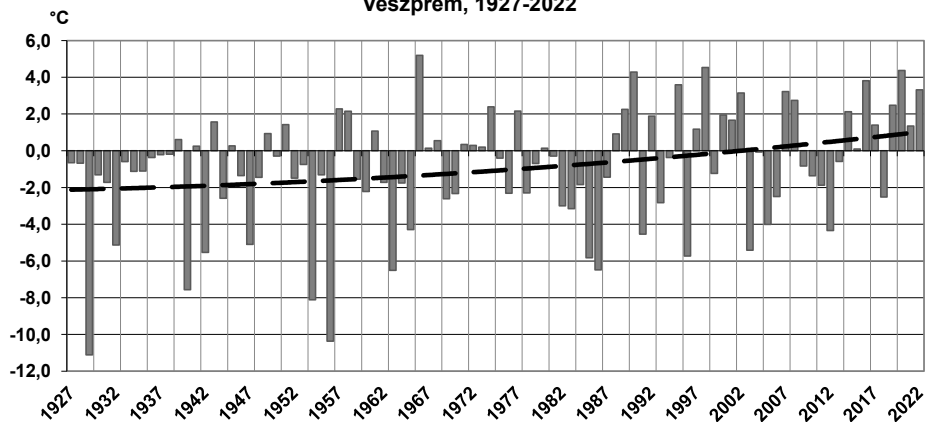

²⁷ *Pesti Hírlap*, 1929. április 17. Márciusnak, a tél utolsó hónapjának időjárásáról.

1928 - 1929 tél		dec	jan	febr	Tél	márc	
Hőmérséklet	Havi középhőm. °C	-0,5	-5,7	-9,8	-5,3	1,4	
	Terminus maximum	°C	6,7	1,5	4,6	6,7	12,6
		nap	29.	1.	26.	dec.. 29.	25.
	Maximum átlag	0,7	-2,8	-5,7	-2,6	5,4	
	Terminus minimum	°C	-6,7	-18,0	-27,4	-27,4	-14,9
		nap	20	10.	11.	febr.. 11.	3.
	Minimum átlag	-1,5	-7,9	-13,0	-7,5	-1,5	
	Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/	22	30	28	80	19	
	Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/	12	23	23	58	5	
Zord napok száma /min. ≤ 10,0°C/	0	12	18	30	3		
Csapadék	Havi összeg [mm]	45,9	77,7	59,3	182,9	8,4	
	24 órai maximum	mm	15,0	22,5	26,4	26,4	4,8
		nap	30.	2.	13.	febr.. 13.	6.
	≥0,1	17	11	6	34	7	
	≥1,0	8	9	5	22	2	
	≥5,0	2	4	3	9	0	
	≥10,0	2	3	3	8	0	
	≥20,0	0	1	1	2	0	
	≥50,0	0	0	0	0	0	
	Havazás	10	11	6	27	5	
	Zivatar	0	0	0	0	1	
Köd	8	4	0	12	0		

Időjárési adatok összesítése, 1928 - 1929 tél
Veszprém - Angolkisasszonyok intézete

Február középhőmérsékleteinek eltérése a sokévi (1991-2020) átlagtól
Veszprém, 1927-2022

A modern táncok megjelenése Veszprémben¹

VÁMOS ESZTER

A táncmulatságok és a bálók a társas élet rendkívüli eseményei voltak, nem a mindennapok részeként, csupán bizonyos alkalmakon kerítettek rájuk sort; kötődhettek vallási vagy állami ünnepekhez, valamint az emberek olyan egyedi életeseményeihez, mint például a házasság. Mivel ezen események a hétköznaphoz képest valamiféle érzelmi többletet hordoztak, az emberek jóval könnyebben adták át magukat az érzelmeiknek egy-egy mulatság során. Felszabadult szórakozás közben hajlamosabbak voltak feszegetni a saját és környezetük erkölcsi határait. Emiatt számos szokás és szabályozás alakult ki, hogy esetükben rögzítsék a korszak társadalmi normáit.

A táncok azonban folyamatosan változtak, gyakran nem ügyelve a normákra, ami sokszor megütközést keltett. Az első világháborút követő ún. „tánc-láz” rohamos gyorsasággal söpört végig a világon. Az olyan modern technikai vívmányok, mint a mozi, a képes újságok, a gramofon vagy a rádió elterjedése a két háború közötti időszakra esett; az első világháborút követő évtizedet pedig sokan igen intenzíven éltek meg érzelmileg, hiszen számos olyan változással (országhatárok megváltozása, katonai megszállás, hozzátartozók elvesztése, regresszió stb.) kellett szembenézniük, amire néhány évvel ezelőtt még nem számítottak volna. A negatív érzések felgyűltek a társadalom különböző köreiből. A bel- és külpolitika stabilizálódásával viszont lehetőség nyílt a tömegek számára, hogy a sok évnyi trauma és frusztráltság után levezessék a felgyülemlett stresszt. A háború és a spanyolnáthajárvány után újranyitottak az ideiglenesen bezárt mozik, a kávéházak és a többi szórakozóhely. A Tanácsköztársaság bukása, illetve a román hadsereg kivonulása után fokozatosan kiszámíthatóbbá váltak a mindennapok, a népesség egy része – leginkább a polgári rétegek – fellélegezhetett; mehettek újból társaságba szórakozni. A modern táncok megjelenése és gyors terjedése e tényezők nélkül aligha lett volna

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4-I PTE 1242 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

elképzeltető. Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy hogyan gyűrűztek be Veszprém városába az új táncok.

A modern zene és tánc első nyomai már a millenniumi ünnepek idején felfedezhetők Magyarországon, főleg Budapesten, ahol a különböző orfeumokban, kávéházakban és zenés színházakban elkezdett kibontakozni az afroamerikai gyökerű ragtime-kultúra.² Számos magyar katona- és cigányzenekar vett fel repertoárjába – valamint később hanglezemre – ragtime jellegű számokat, amelyek ennek köszönhetően széles társadalmi körhöz tudtak eljutni: a vurstliba járó alsóbb osztályoktól egészen a presztízszrendezvényekre járó elitig.³ Ez a műfaj, illetve a hozzá köthető táncokultúra a századforduló során felbukkant néhány vidéki városban, bár csupán különlegességként és egzotikumként.⁴ A világháború előtt azonban már e településeken is elkezdtek tanítani a modern táncokat, köztük a bostont vagy a tangót. Az új táncokat a közönség némiképp idegenkedve fogadta, ám reakciójuk oka inkább azok szokatlansága lehetett, hiszen egyáltalán nem hasonlítottak az addig ismert társastáncokhoz. A tangó különösen felborzolta a kedélyeket; mozdulatait többen szemérmetlennek és erkölcsstelennek tartották a korban, hiszen a korábbi táncokhoz képest a partnerek sokkal közelebb kerültek egymáshoz.⁵

Nem csupán Magyarországon utasították el a modern zenét és táncot; a nyugati államokban, valamint az amerikai kontinensen hasonló trend figyelhető meg.⁶ A korai modern táncok és zenék ugyanis kiforgatták a hagyományos konvenciókat. Egyrészt a legtöbb ilyen típusú zene és tánc többnyire afroamerikai eredetű volt, köztük például a ragtime, amelynek eredeti funkciója kimondottan az volt, hogy a fekete rabszolga közösségen belül kigúnyolják a fehér gazdákat. Másrészt a modern táncok átalakították a testhez való viszonyt, ami többek között a korabeli nőjogi mozgalmakon is éreztette a hatását. A korszak női táncművészei, az új stílusok hatására tevékenységük során megpróbálták újraalkotni a női testképet úgy, hogy az kifejezze a modern nő önbizalmát, a testéhez fűződő újfajta viszonyt.⁷ A táncok változása szorosan összefüggött a ruhaviselet változásával is, hiszen hosszú és szűk szoknyában képtelenség lett volna tangózni, majd shimmyzni.⁸

² FEDERMAYER 2017. 41. o.

³ FEDERMAYER 2017. 50. o.

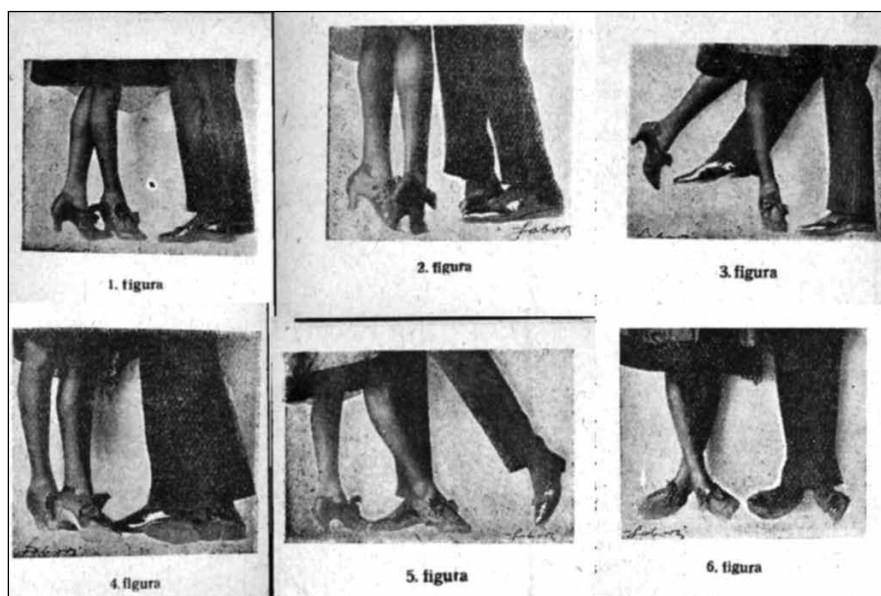
⁴ FEDERMAYER 2017. 59. o.

⁵ F. DÓZSA 1989. 209.

⁶ ZIPERNOVSZKY 2017. 70.

⁷ FEDERMAYER 2017. 56.

⁸ F. DÓZSA 1989. 201–211.

A shimmy lépései.

Forrás: Színházi Élet, 1921/52. Shimmy-király és shimmy-királynő. 46–47. o.

A két világháború közötti autoriter államokban a hatalom közelében lévők számára az új tánc- és zenei irányzatok potenciális veszélyt jelentettek a saját identitásukra nézve,⁹ illetve az általuk elképzelt keresztény-nemzeti alapon létrehozott polgári társadalomra, ezért megpróbálták ellenőrizni és korlátozni azokat.¹⁰ Magyarországon a háborút követően nemcsak faji és nemi határokat feszegetett ez a fajta modernség, de a nemzeti identitást is. A trianoni békeszerződés megkötése után bizonyos kulturális elemek olyan (politikai) szimbólummá váltak, amelyeknek legfőbb funkciója a közösség alakítása lett a közös tulajdonságok és a közös kulturális örökség megnevezésén keresztül.¹¹ Emiatt többek között az új zenei áramlatokra is úgy tekintettek, mint a magyar nemzeti kultúra ellenségére.

A tangó túlélte a világháborút és diadalútja tovább folytatódott, minthogy a háborút követően Magyarországot is elérte a „táncőrület”. Bár az országos hatóságok szót emeltek a modern irányzatok ellen, illetve nehezítették terjedésüket rendeletekkel és szabályozásokkal, a teljes tiltásig végül soha nem jutottak el.

⁹ FEDERMAYER, 2017. 56.

¹⁰ MOHÁCSI 2002. 43.

¹¹ ZEIDLER 2009. 192.

Helyi szinten viszont eltérhettek ettől a gyakorlattól. 1920 és 1922 között több vidéki városból jelentették, hogy betiltották vagy tervezik betiltani a modern táncokat.¹² Az indoklásokban közös, hogy ezek a táncok a közerkölcsöt sértik és az erotikát szolgálják.

1918 decemberében budapesti tánctanárok, Österreicher Nándor és felesége tánctanfolyamot hirdettek a *Veszprémvármegye* című lapban. A hirdetés szerint

Tánciskola megnyitás.

Österreicher Nándor és neje, a legelső fővárosi okleveles táncművészek értesítik Veszprém n. é. közönségét, hogy **1919 január hó 5-én vasárnap a polgári fiúiskola tornatermében**

tánctanfolyamot

kezdenek, melyen a jelenkor összes modern táncai lesznek tanítva u. m.: **Wanstep, Foxsztoot, Brazíliai Mecsics, Boston, Francia négyes, polka** és az összes sortáncok.

A tanfolyam több csoportból áll, u. m.: külön óra, zártkörű gyermek- és esti csoportból, csoportok válogatott diszkrét társaságok részére.

Beiratkozni lehet Fodor Ferenc könyvkereskedésében.

A terem állandóan fűtve lesz.

A n. é. közönség szíves pártfogását kéri

ÖSTERREICHER NÁNDOR ÉS NEJE
okl. fővárosi tánctanárok.

*Österreicher Nándor
és neje hirdetése 1918-ban.*

az oktatás 1919. január 5-én vasárnap indul a polgári fiúiskola tornatermében. Az összes divatos táncot tanították: one step, foxtrot, brazíliai macsics, boston, francia négyes, polka. Az oktatók külön órákat adtak diszkrét társaságok részére is. Beiratkozni Fodor Ferenc könyvkereskedésében lehetett.¹³ A tanfolyamok elindultak, bár közel sem zökkenőmentesen.¹⁴ Az új táncdivatok ismertek lettek a veszprémi közönség körében is.

A Tanácsköztársaság, majd a román megszállás után a veszprémi lakosok is fokozatosan visszatértek a háború előtt megszokott életükhöz. Európa és Magyarország más városaihoz hasonlóan egyre több táncmulatságot szerveztek. Sokan ekkor tartották meg a háború miatt elmaradt báljaikat, főleg a farsangi időszakokban sűrűsödtek a táncos események. Az 1920-as évek elején sokakban visszatetszést keltettek a nagy számban megtartott táncmulatságok. A *Veszprémi Hírlaphoz*

¹² *Világ*, 1920. szept. 29. 4. o.; *Egri Népújság*, 1920. okt. 7. 1. o.; *Halasi Újság*, 1920. okt. 20. 3. o.; *Tolnamegyei Újság*, 1920. nov. 20. 3. o.; *Körösvidék*, 1921. jan. 18. 3. o.; *Nyírvidek*, 1921. febr. 9. 2. o.; *Pesti Hírlap*, 1921. márc. 23. 2. o.; *Harangszó*, 1922. márc. 5. 87. o.; *Dunántúl*, 1922. márc. 12. 5. o.; *Világ*, 1922. márc. 18. 8. o.; *Körösvidék*, 1922. márc. 19. 4. o.; *Nyírvidek*, 1922. szept. 6. 2–3. o.

¹³ *Veszprémvármegye*, 1922. dec. 22. 7. o.

¹⁴ „Panasz érkezett hozánk az Österreicher-féle tánciskolából, hogy ott parázs kis forradalmat rendezett a tanuló hölgyifjuság egyrésze. Nem akartak közösen tanulni azokkal a lánykákkal, akik nekik nem tetszettek, különösen azokkal, akik – irodába járnak, holott ugyanazon társaságbeliek. A táncmester ennek folytán félre is állította a kis proskribáltakat, hogy majd nekik külön ad órákat. A sértő válogatás ellen természetesen tiltakoztak a kiválogatottak. Méltán is, mert hogy valaki irodába jár, azt eddig – míg az Österreicher-féle illetant nem ismertük – diffamálónak nem tartottuk.” *Veszprémi Hírlap*, 1919. jan. 28. 2. o.

az alábbi panaszos levél érkezett: „Mélyen tisztelt Főszerkesztő úr! Mint Magyarország jelenleg megszállott területéről menekült egyén, bátorokodom a mai életről néhány szóval nb. lapjában megemlékezni. Ma, amikor minden jóérezsű ember a régi Nagy-Magyarországról álmodik s azt minden gondolatban és tettében vissza akarja állítani, vannak, kiknek minden gondjuk, törekvésük, a mulatozás és a táncrendezés [...] szünet nélkül, estéről-estére követik egymást a különféle bálók és mulatságok. Szembetűnő, hogy ezeket az állandó mulatozásokat olyanok is támogatják, kiknek kötelességük volna ezeket a minimálisra leszorítani [...]”.¹⁵

A nyilvános táncmulatságok rendezéséhez táncengedélyt kellett igényelni XIX. század óta. Táncengedélyek kiadása tekintetében a Horthy-korszakban a m. kir. belügyminiszter 1901. évi 64.573. számú körrendelete volt az irányadó. Táncmulatságokat és más szórakozások (hangversenyek, cirkusz, tűzijáték stb.) nyilvános helyeken csak rendőrhatalósági engedéllyel lehetett tartani. A rendőrhatalósági engedélyeket magyar állampolgárok részére törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a rendőrkapitány, vármegyei járá-sokban pedig a járási főszolgabírók adhatták.¹⁶ A veszprémi nyilvános mulatságok engedélyezéséről és fizetendő díjairól helyi szabályrendelet rendelkezett.¹⁷

A vármegye és a város vezetősége is észlelte az emelkedő táncalkalmak számát. Veszprém város tanácsa 1921 őszén duplájára emelte a táncmulatságok után fizetendő vigalmi adót. Az emelést a nehéz gazdasági helyzet miatt tartották szükségesnek, de az indoklásban többek között azt is megemlégették, hogy az igazságos, ha az fizet, aki mulat.¹⁸ Bibó Károly, Veszprém vármegye alispánja 1922 decemberében körrendeletet adott ki a belügyminiszternek 105.458/1921. B.M. számú rendeletével¹⁹ összhangban a táncvigalmak engedélyezésének korlátozása tárgyában. A rendelet értelmében csak azok a – a hatóságok által jól ismert – szervezetek kérhettek záróra-felfüggesztést mulatságaikra, amelyek jótékony, emberbaráti, vallási vagy hazafias célból szerveztek összejövetelt. Emellett a rendelet kikötötte, hogy kocsmárosok, vendéglősök és kávéosok nem rendezhettek éjszakába nyúló táncmulatságokat, mivel ők anyagilag érdekeltek. Az indoklás szerint az ezeken helyeken tartott rendezvények előmozdítják „az

¹⁵ Veszprémi Hírlap, 1921. jan. 25. 2. o.

¹⁶ A m. kir. belügyminiszter 1901. évi 64.573. számú körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, a hangversenyek, mutatványok stb. engedélyezése tárgyában

¹⁷ MNL VeML V.191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye. II. 36. Nyilvános mulatságok; MNL VeML V.191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye. I. 79. Vigalmi adó

¹⁸ MNL VeML V.191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye. I. 79. Vigalmi adó

¹⁹ A m. kir. belügyminiszternek 105.458/1921. B. M. számú körrendelete. A táncvigalmak zárójának kivételes meghosszabbítása.

iszákosságot, a dorbézolást, a közrend s közerkölcsiség züllesztését.”²⁰ A hatóságok és a társadalom egy része szerint a közerkölcsökre az egyik legnagyobb veszélyt a modern táncok jelentették. A helyi sajtó szintén az új divat ellen foglalt állást: „[...] szemet kápráztató, érzékiséget gyönyörködtető úton-módon a régi erkölcs kemény gránitoszlopaik repesztik, mint a szikla repedése közé szorult vízcsepp a téli kemény fagyban. A színes megszálló csapatok, melyek között vad törzsek állatias ösztönű férfiai, a leigázott nép bőrén élősködő részeg matrózok és egyéb keleti népek duhaj legényei vannak, hazájuk vad táncát [...] behozták a művelt Európa szenvedései közé. [...] ma már nincs város az egész Európában, hol ne alakultak volna jazzbandák, amelyeknek tagjai síp, dob, cintányér, széklap, pléhtálca és egyéb zörgő eszközök örült zenebonája mellett bemutatják az újdonságra éhes közönségnek a megfejelt új táncot s rekedtségig ordítják: Legszebb tánc a shimmy! Ez a tánc orvotámadás a nemzet szépérzéke, erkölcs ellen, amely már teljesen megbolondítja az örömök csillogó álruhájában megközelítetteket.”²¹

1920. szeptember 30-án a *Veszprémi Hírlap* beszámolt arról, hogy Miskolcon betiltották a modern táncokat: „Vansztep [sic!] – rendőrileg tilos. Sajnos, ezidőszerint csak Miskolcon, amelynek a jóerkölcsök fölött éberkedő államrendőrsége rendeletet bocsátott ki a vansztep, foxtrott s már erkölcstelen érzéket ingerlő táncok ellen, amelyeket eltiltott. Helyettük a csárdás, körmagyar, palotás s egyéb régi szép magyar táncok kultiválását ajánlja.”²² A rövidhír nem maradt sokáig visszhang nélkül. A lap szerint a cikk hatására Veszprémben több testület is állást foglalt a modern táncok ellen: a Veszprémi Torna Club, a fajvédő Ébredő Magyarok Egyesülete, az Ipartestület, a Katholikus Legényegylet, a Keresztény Tisztviselőnők Veszprémi Egyesülete kereste meg a rendőrséget, hogy tiltsák be e táncokat a városban.²³ A veszprémi államrendőrség „a kérelmeknek helyt adott és különösen a serdülő ifjúságra erkölcsromboló hatással bíró, érzékiség ingerlő nevezett táncok kultiválását betiltotta.”²⁴ A rendőrkapitányi határozat szerint az említett egyesületek felölelték Veszprém város keresztény társadalmának szinte teljes egészét, a rendőrség kérésüket emiatt közóhajnak tekintette.²⁵

Források hiányában nehéz megítélni, hogy mennyire tartotta be Veszprém lakossága a tilalmat a privát terekben. A nyilvános mulatságokon, viszont minden bizonnyal nem táncolhattak sem one step-et, sem foxtrott, mivel a nagyobb alkalmakon egy rendőrtisztviselő, a kisebbeken egy rendőrbiztos vagy altiszt

²⁰ *Veszprém Vármegyei Hivatalos Lap*, 1922. dec. 14. „Körrendelet a táncvígalmak engedélyezésének korlátozása tárgyában” 682–683.

²¹ *Veszprémi Hírlap*, 1922. febr. 12. 2. o.

²² *Veszprémi Hírlap*, 1920. szept. 30. 2. o.

²³ *Veszprémi Hírlap*, 1920. okt. 3. 3. o.; *Veszprémi Hírlap*, 1920. okt. 14. 2. o.

²⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1920. okt. 14. 2. o.

²⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1920. okt. 14. 2. o.

ügyelt a rendre.²⁶ A táncvigalmakon ekkoriban leginkább csárdást, keringőt járhattak, valamint a századforduló után népszerűvé váló bostont és polkát.

A táncok betiltása nem volt teljesen váratlan ez időben. Az ekkor kibontakozó keresztény-nemzeti kultúrpolitikának egyik alapvetése volt ugyanis az, hogy a trianoni békediktátumhoz vezető okok egyike a magyarság lelki és erkölcsi válsága volt. A korszak szélsőjobboldali politikusai a tömegkultúrának az olyan idegen elemeit, mint a modern tánc és a zene, a zsidósághoz kötötték.²⁷ A többi politikai oldal nyíltan nem képviselte ezt az antiszemita álláspontot, viszont a Nyugatról beáramló új divatokat inkább tekintették ők is destruktívnak a magyar nemzet szempontjából, mint építőnek. Számos területen és helyszínen – például a mozikba kerülő filmekről az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság döntött²⁸ – korlátozták a nyugati kulturális termékek terjedését, de nem szüntették meg őket, sőt elsősorban valamiféle kompromisszumos megoldásra törekedtek. Erre volt példa a modern táncok egységes tanítása. A problémás kultúrelemeket így kontroll alatt lehetett tartani teljes tiltás nélkül, megelőzve a széles körű társadalmi elégedetlenségeket.

Tánciskolák a XIX. század közepétől eleinte városokban működtek, majd a századfordulón kisebb településekre is jártak vándor táncmesterek. A tánciskolák falai között a tanulók szervezett intézményi keretek között tanulhattak a hivatásos tánctanároktól, akik polgári divattáncokat tanították mind a városokban, mind a falvakban. Utóbbiakban főleg az iparosság és a módosabb gazdák gyermekei látogatták az intézményt. A parasztság sokáig elutasító volt a tánciskolákkal szemben.²⁹ A városokban a társadalom szélesebb körei iratkoztak be tánctanfolyamokra. Az úri és a polgári középosztály részéről elvárás volt, hogy fiaik és lányaik tánciskolába járjanak; a tánclépések mellett (leginkább báli) illetet is tanultak, ami elengedhetetlen volt a kifinomult társasági élethez.³⁰ A legelőkelőbb rétegek, ellenben nem nyilvános tánciskolába küldték a fiatalokat, hanem otthonra fogadtak hivatásos táncmestert, hogy társastáncot oktasson.³¹ A társadalmi ranglétrán felfelé törekvő kispolgárság, valamint a jobb módú kereskedők, iparosok és szakmunkások ifjúsága sem maradt el a tánciskolákból, amelyek általában a külvárosokban, lakóhelyeik közelében voltak. A legszűkebb és legszegényebb csoportok viszont egyáltalán nem fordultak meg a táncinté-

²⁶ MNL VeML V.191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye. II. 36. Nyilvános mulatságok

²⁷ VONYÓ 2012. 94. o.

²⁸ A Horthy-korszak filmcenzúrához lásd: ZÁHONYI-ÁBEL 2012.

²⁹ PESOVÁR 1982. 178–179. o.

³⁰ BLÁŠKOVÁ 2015. 475–476. o.

³¹ BOLVÁRI-TAKÁCS 2014. 36. o.

ményekben. Ők elsősorban egymástól, illetve a „nagyágától” és a „kisasszonyoktól” lesték el az új mozdulatokat.³²

Veszprémben 1921 őszén Bakonyiné Sipos Etelka okleveles tánctanár hirdett tánckurzust a piarista főgimnáziumba a veszprémi családok gyermekei számára miután visszatért külföldi tanulmányútjáról. Iskolán kívüli táncoktatást a Katholikus Kör nagytermében vállalt. A kurzus héthetes volt, a hangsúlyt a test esztétikai kiképzésére fordította.³³ Mivel a keresztény szervezetek elítélték országszerte a modern táncokat, így a tánctanítónő valószínűleg nem oktatta őket sem a piarista intézményben, sem a Katholikus Kör nagytermében, illetve a rendőrség tiltása ekkor még érvényes lehetett. 1922 áprilisában, viszont egy Veszprémben játszó színházi társulat tánckomikusa hirdetett négyhetes táncanfolyamot, ahol az összes modern és szalon táncot tanította, továbbá számos színpadi táncot is, valamint balettet.³⁴ A két háború közötti időszak agilis táncmestere volt Popladek János,³⁵ aki a Korona-szálló helyiségében tartott tánciskolát, valamint táncvizsgákat.³⁶ Popladek hathetes kurzusain polkát, bostont, menüettet és magyar táncokat (szaloncsárdás, sormagyar, körmagyar, leventetánc, palotás) tanított, modern táncokat a sajtó szerint nem.³⁷ Popladek ellenben ismerte az új táncok lépéseit is, hiszen később vállalta már a modern táncok betanítását Balatonalmádiban a Pannónia Étterem és Kávéházban, ahol leginkább jazzband zenélt.³⁸

1925-től országosan szabályozták a táncmesterképzést, valamint a nyilvános táncoktatás körülményeit. Ennek értelmében csak olyan egyén oktathatott táncot, aki a képesítését még 1918. november 1. előtt, tehát az őszirózsás forradalmat megelőző időszakban szerezte meg. Azok, akik 1918 és 1922 között szereztek meg táncmesteri oklevelüket, csak abban az esetben oktathattak, ha a belügyminiszter felülvizsgálta és elfogadta képesítésüket. Az 1922 után képzett tanároknak pedig már egy belügyminiszter által kiküldött vizsgabizottság előtt kellett bizonyítaniuk. A rendeletet követően a Magyar Tánctanítók Országos Szövetsége (MTOSz) képzését kellett elvégezni ahhoz, hogy valaki táncot

³² *Friss Újság*, 1929. dec. 15. 7–8. o.

³³ *Veszprémi Hírlap*, 1921. szept. 25. 2. o.

³⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1922. ápr. 30. 4. o.

³⁵ Popladek János 1934-ben magyarosította nevét Pallósra. (*Veszprémvármegye*, 1934. dec. 23. 6. o.) 1973-ig, 78 éves koráig oktatott táncot Veszprém megyében. Évtizedeken keresztül főrendezője volt a füredi Anna-báloknak, tagja volt a táncpedagógusok országos elnökségének. (*Veszprémi Napló*, 1974. febr. 9. 16. o.)

³⁶ *Veszprémvármegye*, 1922. jan. 27. 3. o.; *Veszprémvármegye*, 1923. márc. 4. 4. o.; *Veszprémvármegye*, 1925. ápr. 12. 5. o.

³⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1921. nov. 17. 2–3. o.

³⁸ *Veszprémvármegye*, 1931. jún. 28. 4. o.

oktathasson. A felvehető személyekről egy felvételi bizottság, végső soron pedig a belügyminiszter dönthetett.³⁹ Popladek János 1919 februárjában szerezte meg táncmesteri oklevelét.⁴⁰ A rendelet értelmében kénytelen volt szüneteltetni a tánctanítást, oklevelét felülvizsgálták. 1927 farsangján, viszont már ő tanította be a táncokat az Evangélikus Nőegylet estjére.⁴¹ 1930-ban pedig a Veszprém vármegyei vitézek „Vitézi bálján” rendezett táncokat.⁴² Az országszerte megrendezett vitézi bálakat mindenütt úgy jellemezték, hogy az „összes bálók között legnépszerűbb, legmagyarosabb és leglátványosabb mulatságok”.⁴³ Ezeken az alkalmon csak magyar táncokat járhattak a vendégek.

*Bakony jazz egy veszprémi jelmezbálon,
1936. Forrás: EKMK képeslapgyűjtemény, ltsz: 2482*

A szabályozás időhatárai összefüggenek a korszak politikai határaival, ugyanakkor a modern táncok megjelenésével és terjedésével is összecsengenek, hiszen éppen a világháborút követő időszakban tombolt a „táncláz” a kontinen-

³⁹ A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 229.230. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásáról.

⁴⁰ *Veszprémi Napló*, 1969. márc. 2. 1. o.

⁴¹ *Veszprémvármegye*, 1927. jan. 30. 5. o.

⁴² *Veszprémvármegye*, 1930. jan. 19. 7. o.

⁴³ KEREPESZKI 2013. 127. o.

sen és Magyarországon. Az új táncok elsajátítása iránti igény miatt valószínűleg nemcsak a tánciskolák száma emelkedett, hanem azoknak a kontároknak a száma is, akik oklevél nélkül oktattak.⁴⁴ Ezek megfékezésére, illetve a korabeli közkereskedési normák megőrzése miatt fokozottabb ellenőrzésre és központosításra volt szükség. A politikai helyzet konszolidációjával az ellenőrzés végrehajtása is hatékonyabban valósulhatott meg. A rendőrhatalomnak minél gyakrabban, de minimum havonta egyszer ellenőriznie kellett a tánciskolákat, továbbá figyelemmel kellett kísérniük a bálók, a táncestélyek és a mulatóhelyek táncosait is.⁴⁵ A „táncörület” lecsengésével a szabályozásokon is lazítottak; 1931-ben már nem kellett mellékelni a tanítandó táncok jegyzékét, illetve a hatóságoknak sem kellett jelentést küldeniük a belügyminiszternek.⁴⁶

Nem csupán a táncmesterek oktatását és működését tudták ekképpen szabályozni, hanem a tanítható táncokat is. A rendelet ugyanis kimondta, hogy „a táncmester köteles azonban tánciskolájában a magyar (nemzeti) táncokat (csárdás, körmagyar, palotás stb.) legalább is a külföldi táncokkal egyenlő óraszámban tanítani [...] Olyan táncok tanítása, melyeknek irányzata nyilvánvalóan a jóízlésbe ütközik, nem engedélyezhető”.⁴⁷ A nyilvánvaló szándék az volt, hogy a külföldről érkező divatos táncokat minél jobban visszaszorítsák.

Veszprémben kevés tánctanár hirdette magát a sajtóban, így kevés információ van arról, hogy milyen típusú táncokat lehetett tanulni a városban a „tánc-láz” idején. A keresztény szemléletű *Veszprémi Hírlap* és a *Veszprémvármegye* gyakran beszámolt Popladek János tánctanár táncvizsgáiról, ahol a résztvevők csak magyar táncokat mutattak be. 1930-ban – amikor már lazultak a táncokkal kapcsolatos szabályozások és a társadalom hozzászokott a modern táncokhoz – új tánciskola nyílt Veszprémben a Zuschmann szálloda nagytermében. Itt a budapesti Kőrösi V. nevű tánctanár tartott órákat jazzband mellett.⁴⁸

⁴⁴ A Magyarországi Tánctanítók Egyesülete, amely kisebb megszakításokkal és névváltozásokkal a második világháborúig működött, 1891-ben alakult meg. Ettől kezdve hivatalosan csak okleveles táncmesterek oktathattak táncot. Eredeti foglalkozásukra nézve többnyire iparosok voltak. A táncmesterséget is iparszerűen üzték, annak tekintette a hivatalos szemlélet is. Az oklevél nélküli tánctanítót kontárnak nevezték. (*Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játékok*. Bp., 1990. 210. o.)

⁴⁵ A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 229.230. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásáról.

⁴⁶ A m. kir. belügyminiszter 1931. évi 191.219. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásáról szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről.

⁴⁷ A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 229.230. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánctanítás szabályozásáról.

⁴⁸ *Veszprémvármegye*, 1930. szept. 28. 5. o.

A közönség az új táncokat nemcsak a tánciskolákban sajátíthatta el, hanem a vendéglátóhelyeken, a moziban vagy akár a rádión keresztül is. A világháború után a legtöbb vidéki városban ugyanis állandó, olcsó mozi működött, ahol elsősorban az amerikai filmek domináltak, így az ott látott mintákat igyekeztek utánozni. Emellett a gramofon terjedésével, valamint a rádió megjelenésével széles körben teret hódított az új tánczene. Rádión keresztül is adtak táncleckét,⁴⁹ ily módon olyan külvárosi részekre, peremterületekre is⁵⁰ eljutott a jazz vagy éppen a foxtrott, ahol korábban csak hírből ismerték.⁵¹ Az új technikáknak köszönhetően a zene a mindennapok és a tömegkultúra részévé vált a korszakban, főleg a középosztály tagjai számára, hisz ők már megengedhették maguknak, hogy saját otthonukba is vásároljanak ezekből a készülékekből; de a vendéglátóhelyek is szívesen vásároltak belőlük, hogy így lendítsék fel a forgalmat. Kávéházakban, éttermekben és szállodák tánctermeiben egyre gyakrabban rendeztek táncos teadélutánokat és táncmultságokat: „Mivel pedig a hangulat úgy hozza magával, hogy a vendéglő, a nyári helyiség, kávéház stb. sokkal alkalmasabb a táncra, mint mondjuk, valami oktatóterem, vagy boncolószoba, esetleg múzeum, világos, hogy a mi szakmáinknak kellett elsősorban felkészülniük arra, hogy alkalmat és módot adjanak a közönségnek a táncolásra.”⁵²

A közönség a vendéglátóhelyeken egymást utánozva és tanítva sajátította el a legjobb mozdulatokat különösebb kötöttségek

VESZPRÉMVÁRMEGYE

Balatonalmádi

Pannónia étterem
és kávéház

Hajdu Antal vendéglős
Jó konyha! Kitűnő bor!

Waldmann-jazz!
Popladek táncitanár tanít! — Táncol!

Polgári árak.
Szórakozás! Tánc! Hangulat!

Azta!rendelés: Balatonalmádi 1.

*Balatonalmádi Pannónia étterem
hirdetése. Veszprémvármegye,
1931. júl. 12. 6. o.*

⁴⁹ „A rádióval közvetített táncclekkék igen nagy népszerűsége tettek szert világszerte. Berlinből már jóideje rendszeres táncclecke-sorozatot közvetítenek és a hallgatóság köréből érkezett levelek szerint máris jelentős eredményeket értek el a modern táncok elsajátításában. Berlin után most már Lipcse is műsorába iktatta a rádió- táncclekkéket, amelyeket minden este a tánczene közvetítésének megkezdése előtt szoktak tartani.” (Dunántúl, 1927. dec. 11. 14. o.) A rádiós táncclekkék menetéhez lásd: Színházi Élet, 1930/3. 91. o.; Kis Újság, 1930. márc. 23. 14. o.

⁵⁰ Itt elsősorban kocsmákra, munkásotthonokra, művelődési házakra stb. kell gondolni, hiszen az alsóbb társadalmi csoportok ritkán engedhették meg maguknak, hogy rádiót szerezzenek be saját háztartásukba.

⁵¹ A rádió gyors terjedését mutatja, hogy 1925-ben vidéken még csak 8093, a következő évben pedig már 28 652 volt a rádióengedélyesek száma. 1930-ban ez a szám 199 748-ra emelkedett. (Lásd: GLATZ 1975. 85. o.)

⁵² Vendéglősök Lapja, 1926. máj. 5. 3. o.

nélkül, ami miatt az MTOSz tagjai, a megélhetésüket féltve, tiltakozásba kezdtek, és a hatóságokhoz fordulva elérték, hogy a vendéglátóhelyeken korlátozzák az ún. „rögtönzött” táncokat: „Az ilyen »rögtönzött« táncokon csak 18 éven felüli egyének vehetnek részt. A tánc délután 5 órától ½ 8-ig és este 9 órától éjféle 12 óráig tartható. Ezen táncok rendőri ellenőrzés alatt állanak. Ilyen tánc helyeken szerződéses (hivatásos) táncosok és táncosnők nem alkalmazhatók. A felügyeleti, illetőleg ellenőrzési szolgálatot teljesítő hatósági közeg szolgálatának ellátásánál legyen különös figyelemmel arra, hogy az ezen rendelet alapján kiadott engedélyek tánc tanításra fel nem használhatók. A jó ízlésbe ütköző táncoknak, valamint a táncoknak a közérkölcenség és a jó ízlés követelményeinek meg nem felelő módon való táncolása tilos.”⁵³ Veszprém város tanácsa is tudomásul vette a rendeletet, a veszprémi szórakozóhelyeket ennek megfelelően kellett működtetnie a tulajdonosoknak.⁵⁴

Egy két évvel korábbi rendelet értelmében⁵⁵ tánciskolát csak a 18. életévüket betöltött férfiak és a 16. életévüket betöltött nők látogathattak (a gyerekeket külön csoportban oktatták), de a kávéházak és a vendéglők táncos rendezvényeire a fenti szabályozást megelőzőleg nem volt ilyen megkötés, így a fiatalabbak minden akadály nélkül részt tudtak venni ezeken az eseményeken akár záróráig, ami sok helyen a hajnali órákat jelentette. A szigorítást valószínűleg nem csupán az ifjúság nehezményezte, hanem a felnőtt közönség is, hisz alig egy hónappal a rendelet kiadása után szükséges volt egy kiegészítést közölni arra hivatkozva, hogy az „egyesületekben és klubokban különböző címeiken (táncos teadélutánok stb.) újabban rendőrhatalósági engedély nélkül rendszeresen olyan tánc-

⁵³ A m. kir. belügyminiszter 1927. évi 206.000/1926. számú körrendelete, az úgynevezett „rögtönzött” táncok engedélyezéséről

⁵⁴ MNL VeML V.172.a. Tanácsulési jegyzőkönyvek. 180. tü. 1951/1927. Rögtönzött táncok B.M.

⁵⁵ A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 229.230. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánc tanítás szabályozásáról.; 16 és 20 év közötti nők csak szülői kísérettel vehettek részt. (A m. kir. belügyminiszter 1926. évi 159.544. számú körrendelete, nyilvános tánciskolákban a közös gyakorló leckeórák megtartásáról.) 1931-től ezt a korhatárt leszállították 15 évre. (A m. kir. belügyminiszter 1931. évi 191.219. számú körrendelete, a táncmesterképzés és a nyilvános tánc tanítás szabályozásáról szóló rendeletek egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről.) 1934-ben a korhatárt egységesen visszaemelték 17 évre (A m. kir. belügyminiszter 1934. évi 198.098. számú körrendelete, a nyilvános tánciskolákban tartani szokott közös gyakorló leckeórára (ú. n. össztáncra) vonatkozó rendelkezések módosításáról.) Ezt 1937-ben ismét módosították. Budapesten és a törvényhatóságú városokban az 1925-ös rendelet volt irányadó, a többi településen pedig a férfiaknak el kellett érniük a 16 éves kort, a nőknek pedig minimum 15 évesnek kellett lenniük. (A m. kir. belügyminiszter 1937. évi 112.600. számú rendelete, a nyilvános tánc tanításra, valamint a közös gyakorló leckeórára (ú. n. össztáncra) vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról.)

kat rendeznek, amelyeken nemcsak az egyesület, illetve klub tagjai és azok legközelebbi hozzátartozói, hanem más vendégek is részt vehetnek, és ily alkalmakkor különböző címen még díjakat is szoktak szedni”.⁵⁶ Ez később sem oldódott meg; 1932-ben megismételték a rendeletet.⁵⁷ Homoky Béla, veszprémi rendőrtanácsos kérésére a Veszprémvármegye is leközölte a rendelet szövegét, feltehetőleg amiatt, mert a városban hasonló problémák merültek fel.⁵⁸

Minthogy a társadalom szabadidős és szórakozási szokásai, illetve a hatalmi szervek ideológiai elképzelései rendre szemben találták magukat egymással, az évtized végére – a konszolidációs időszakkal párhuzamosan – az utóbbi mérsékelten engedni kezdett, és többek között növelte a rögtönzött tánc tartására jogosult, nagyobb idegenforgalmat lebonyolító szállodák számát,⁵⁹ illetve engedélyezte az ütőhangszerek és a gramofon használatát a tánciskolákban.⁶⁰

A modern zene és tánc a mindennapok részévé vált, de a tánc- és jazzőrületnek a gazdasági világválsággal vége szakadt a világban. Az 1920-as évek gazdasági növekedése megtorpant, széles tömegek számára a háború óta először ismét nagy gondot okozott a mindennapi megélhe-

*Táncoló párok
a balatonalmádi Pannónia étteremben.
Forrás: FORTEPAN/Weygand Tibor 24821*

⁵⁶ A m. kir. belügyminiszter 1927. évi 107.475. számú körrendelete, az úgynevezett „rögtönzött” táncok szabályozása tárgyában kiadott körrendelet kiegészítéséről.

⁵⁷ A m. kir. belügyminiszter 1932. évi 118.125. számú körrendelete, az egyesületekben (klubokban, kaszinókban) táncok rendezéséről, táncmulatságok tartásáról.

⁵⁸ Veszprémvármegye, 1932. aug. 7. 4. o.

⁵⁹ A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 183.132. számú körrendelete, az ún. rögtönzött táncok tartásáról szóló rendelet kiegészítéséről.

⁶⁰ A m. kir. belügyminiszter 1930. évi 129.361. számú körrendelete, tánciskolákban a közös gyakorló leckeórákon használható zenekíséretéről.

tés, így a szórakozás is. Magyarországon emellett az évtized végére elfogadóbb lett a közvélemény a modern zenével és tánccal kapcsolatban. A veszprémi lakosok is megszokták az új mozdulatokat és zenét. Az évtized második felére – az országos tendenciáknak megfelelően – azonban újból felerősödtek a negatív hangok a városban: „Az őszi idők beálltával, mint mindenütt, Veszprémben is kezdetét veszi a báli idény és se szere, sem száma nem lesz majd azoknak a kisebb-nagyobb táncestélyeknek, batyubáloknak és más társas alkalmaknak, amikor a táncos fiatalság működésbe hozza szívét és lábait és hódol a tánc kedves örömeinek. Rosszul mondtam az imént. Nemcsak a lábak és a szív, de a nyak, fej, derék és minden testrész működésbe jön, mert így kívánja azt a sok, ízlésesnek nem éppen mondható divatos táncfigura. Van ezek között néger, kínai és ki tudná elsorolni, milyenféle egzotikum, ami talán egy cirku-szi művésznek vagy a színtársulatok táncos komikusának megfelel és szükséges is, de a józan gondolkozásé magyar ifjúságnak aligha.”⁶¹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

MNL VeML V.172.a. Tanácsülési jegyzőkönyvek (1872-1950)

MNL VeML V.173. Veszprém város polgármesterének iratai

MNL VeML V.191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye

Magyarországi Rendeletek Tára, 1925–1931. (https://library.hungaricana.hu/hu/collecti-on/ogyk_rendeletek_tara/ – Utolsó letöltés: 2022. július 20.)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

BLÁŠKOVÁ Eleonóra (2015): Táncmesterek és tánciskolák a kassai polgári társadalomban 1848 és 1938 között. Ford.: Farkas Csaba Balázs. In: KOVÁTS Dániel (Szerk.): *Széphalom*. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, 25. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely. 475–489. o.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor (2014): *Táncosok és iskolák. Fejezetek a hazai táncművészképzés 19–20. századi intézménytörténetéből*. Gondolat Kiadó, Budapest.

FEDERMAYER Éva (2017): Milleniumi Budapest és ragtime: a faj, a nem és az osztály (rendiség) mintázatai a korai magyar jazzkorszakban. *Replika*, 2017/101–102. o., 41–66. o.

F. DÓZSA Katalin (1898): *Letűnt idők, eltűnt divatok*. Gondolat Kiadó, Budapest.

⁶¹ Veszprémvármegye, 1936. szept. 13. 2. o.

- GLATZ Ferenc (1975): Kultúrpolitika, hivatalos ideológia és Rádió (1927–1937). In: FRANK Tibor (Szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből, 1925–1945*. Tömegkommunikációs Központ, Budapest. 49–101. o.
- KEREPESZKI Róbert (2013): *A Vitézi Rend, 1920–1945*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő.
- Magyar néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játékok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- MOHÁCSI Gergely (2002): Szép, Erős, Egészséges. Szabadidő és testkultúra Budapesten a 20. század első felében. *Korall*, 2002/7–8. 34–55. o.
- PESOVÁR Ferenc (1982): Tánciskola. In: ORTUTAY Gyula (Szerk.): *Magyar néprajzi lexikon, 5. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 178–179. o.
- VONYÓ József (2012): *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944*. Tanulmányok, dokumentumok. Kronosz Kiadó, Pécs.
- ZÁHONYI-ÁBEL Márk (2012): Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszakban. *Médiakutató*, 2012/2. (https://mediakutato.hu/cikk/2012_02_nyar/12_filmcenzura_magyarorszagon/ – Utolsó letöltés: 2022. július 2.)
- ZEIDLER Miklós (2009): *A revíziós gondolat*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- ZIPERNOVSZKY Kornél (2017): „Ki fog győzni – a jazz vagy a cigány – nehéz megjósolni”: a cigányzenészek megvédik a magyar nemzeti kultúrát. *Replika*, 2017/101–102. o., 67–88. o.

70 éves az Eötvös Károly Megyei Könyvtár

BALOGH FERENCNÉ

Épület- és könyvtártörténeti kiállításra invitálta az érdeklődőket 2022. október 5-én a Megyei Könyvtár, amelyet 70. születésnapja alkalmával készített a helytörténeti részleg. Én, mint könyvtáros a kiállítás könyvtártörténeti vonatkozásairól beszéltem, melynek szerkesztett változata ez az írás. Természetesen ez a történet három ikonikus épülethez kapcsolódik, amelyek meghatározták a működés feltételeit.

A 2042/13/1952 sz. minisztertanácsi határozat 5. pontjában¹ az olvasható, hogy „1952 végéig minden megyében a megyei tanács intézményeként megyei [...] könyvtárat kell szervezni”, melynek a közvetlen könyvtári tevékenység mellett feladata a városi és járási könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása is. A közművelődési szabályzat szerint² a különleges feladatok között szerepelt a megye területére és arra a tájra vonatkozó irodalom gyűjtése is, melybe a megyeszékhely tartozik. A gyűjtés könyvekre, folyóiratokra, térképekre, apró-nyomtatványokra, kéziratokra terjedt ki.

A Bakonyi Múzeumban

Az 1952-s rendelet természetesen nem a semmiből teremtette meg a Megyei Könyvtárat Veszprémben. 1902-ben hozták létre a Vármegyei Múzeumi és Könyvtári Egyletet, amely szorgalmazta és szervezte a múzeum és könyvtár létrejöttét. 1924-ben nyitották meg az új múzeumépületet (rajta a felirat ma is: MÚZEUM ÉS KÖNYVTÁR), benne a könyvtárat 1926-ban. Az utóbbi akkor elsősorban múzeumi segédkönyvtár volt, és Laczkó Dezső, majd Rhé Gyula igazgatók kezelték. Bár 1934-től a lakosság számára is hozzáférhető lett, valójában dr. Nagy László munkássága nyomán 1935-től vált tíz év alatt a kor igényeinek

¹ *Népművelési Közlöny*, Budapest, 1952. május 14. 58. o.

² *Népművelési Közlöny*, Budapest, 1953. december 30. 865-43-166/1953 A megyei könyvtárak működési szabályzata. 167. o.

megfelelő intézménnyé: tudatos állománygyarapítással, modern katalógussal, tizedes osztályozással, kölcsönzési rendszerrel. Ebben az időben 400 olvasója volt a könyvtárnak.

A világháború után megváltoztak a társadalmi körülmények, a kultúra terjesztését is (a könyvkiadást, a népművelést és a könyvtárakat) felülről irányították. Varga Béla életrajzi könyvében³ felhívja a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy míg az akkori diktatórikus rendszer a társadalom megrendszabályozására, átnevelésére törekedett, addig a kultúra, különösen a könyvtárak területén óriási erők és források mozgósítására volt képes. Nagy László előkészítése nyomán Veszprémben nyílt meg 1949-ben az országban először körzeti könyvtár (Rácz Aranka vezetésével), melynek a feladata a falvak könyvellátása volt. Ugyanabban az évben avatták fel az ország első falusi népkönyvtárát is, Mezőszentgyörgyön (akkor Veszprém megye), Eötvös Károly szülőfalujában. A könyvtár 1950-ben vált szervezetileg külön a Bakonyi Múzeumtól, ahonnan mindössze 2000 kötet könyvet örökölt, melyet a körzeti könyvtár egészített ki 5000 kötettel. A gyűjtemény értékeesebb része (a régi irodalom és a kézikönyvek) a múzeumnál maradt.

A rendelet megjelenésekor tehát a Bakonyi Múzeumban már két könyvtár is működött: egy „városi érdekű” nyilvános könyvtár és egy körzeti könyvtár. Ezek összevonásából jött létre a Veszprémi Megyei Könyvtár, majd 1952–58 között a közigazgatással párhuzamosan megalakultak a járási könyvtárak (Pápa, Keszthely, Devecser, Tapolca, majd Sümeg és Zirc), Ajkán, Balatonfüreden, Várpalotán pedig a városi könyvtárak. A falusi népkönyvtárakat előbb szabadművelődési könyvesládákkal látták el, majd a járási letétekkel, egészen a hatvanas évekig, a tanácsi kezelésbe adásukig. Miért beszélek erről ilyen részletesen? Azért, mert ez a rendelet teremtette meg az egységes, állami közművelődési könyvtári hálózatot, melyet a gyakorlatban a korabeli könyvtárosok valósítottak meg. Törvények, közigazgatási és fenntartói változások, átszervezések alakították a rendszert, de a mai napig ezek a könyvtárak, illetve jogutódai működnek. Nagy szerencsénk, hogy a közművelődési könyvtárak jövőjét akkor Sallai István és Sebestyén Géza munkálták ki, akiknek gondolataiban a kötelező szovjet népkönyvtári minta mellett/helyett már a valódi public library lebegett.

Az elkövetkező néhány év a könyvtárszervezések időszaka volt. 1952. szeptember 10-én avatták fel a Veszprémi Megyei Könyvtárat, melynek Horváth Géza lett az vezetője. 1955-től már Páldy Róbert,⁴ aki a könyvtár szervezeti és szakmai megerősítése mellett törekedett arra is, hogy a könyvtár a megye szelle-

³ VARGA 2021.

⁴ A helyismereti olvasóterem 2004 óta Páldy Róbert nevét viseli.

mi és kulturális központja legyen. Megindította a *Veszprémi Szemlét*,⁵ a *Veszprémi Könyvek* kiadványsorozatát, és a bibliográfiákat. Páldy és Gróf Ervin tevékenysége révén kezdődött el az intézmény igazi könyvtárrá válása. Sorra alakultak a csoportok: elsőként a feldolgozó csoport, melyet évtizedekig Onika Olga vezetett. Megindult a számszerűen és minőségileg is megfelelő gyűjtemény kialakítása, hozzákezdtek a „tájirodalom” visszamenőleges beszerzéséhez és feltáráshoz. „Veszprém megyei különgyűjtemény” bélyegzővel látták el ezeket a könyveket. Az olvasószolgálat az ablakos könyvkiadás helyett 1960-ban bevezette a szabadpolcos kölcsönzést, hamarosan TIT előadásokra, író-olvasó találkozókra, ankétokra is sor került. A korabeli tájékoztató 31 000 kötet könyvet ajánl, 150 féle folyóiratot, műszaki és mezőgazdasági szaktájékoztatót, napi 6 órában. A gyerekek ellátása 1959-től már külön részlegben történt az Ifjúsági Házban, amely valójában a Püspöki Jóságkormányzóság épületében volt.

A módszertani csoport – akkor Varga Béla vezetésével – a vidéki hálózatot szervezte. 1955-re már 1 megyei, 6 járási, 2 városi, 1 önálló községi, 197 tiszteletdíjas, 72 letéti könyvtár működött, és 1 művelődési autó látta el a 18 legkisebb kölcsönzőállomást.⁶ Ez utóbbiakkal nemcsak könyveket, hanem filmeket (vetítővel és árammal), ismeretterjesztő előadásokat is vittek esténként. Erről az izgalmas és színes időszakról gyakran mesélt Hadnagy Imre és Sándor József a könyvtári összejöveteleken. Ide érkeztem én módszertanosnak 1963-ban, amikor már két éve Varga Béla volt a könyvtár igazgatója. Akkorra több szinten megindult a könyvtárosok képzése, szakmává vált a könyvtárosság. Varga Béla jó érzékkel gyűjtötte össze az új könyvtárosokat: helyben és a hálózatban is kialakult egy lelkes, szakképzett gárda, amely évtizedekig vitte a hátán a megye könyvtárügyét.⁷ Elkötelezettségükre jellemző, hogy valamennyien a könyvtárakból mentek nyugdíjba, néhányan pedig ma is aktív kutatók.

Az ötvenes-hatvanas években jelentősen megnőtt a város lakossága, létrejött a Vegyipari Egyetem, a MÁFKI, NEVIKI. Ezzel párhuzamosan megnőtt a könyvtárhasználók száma is. Közel 4000 beiratkozott olvasót tartottak már számon. Így egyre nehezebben fért el a múzeum és a könyvtár a közös épületben, egymás munkáját és fejlődését akadályozták.

⁵ A *Veszprémi Szemle* – ami nem azonos folyóiratunkkal – első száma 1957. december 21-én jelent meg.

⁶ A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 37–38. o.

⁷ Néhány ismerős név közülük: Varga Béla, Bécsi János, Tóth Dezső, Jelencsik Sándor, Rosta Róbertné, Tilhof Endre, Kovács Emil, Keller Antal, dr. Kiss Györgyné, Hadnagy Imre, Boros Zsuzsa, Onika Olga, Könczöl Imre, dr. Kőszeghy Miklósné, Halász Béla, Kertész Károly.

A Püspöki Jóságkormányzóság épületében

Varga Béla elképzelései és a KMK szakmai támogatásával, Molnár Pál építész tervei alapján alakították át könyvtári célokra az épületet, melyet 1968. augusztus 20-án avattak fel. Ekkor vette fel Eötvös Károly nevét.⁸ Ez már igazi public library volt, az a bizonyos angolszász típusú, nyilvános könyvtár, melyet közpénzből működtetnek, amit bárki igénybe vehet és szabadon használhat. A földszinten a ruhatár és a klubövezet egész nap nyitva volt, 9–20 óráig, még vasárnap délelőtt is lehetett újságokat olvasni. A gyermekkönyvtárban csoportos foglalkozásokat, zenehallgatást, kézikönyv és könyvtár használatot, mesedélutánokat szervezett Kiss Györgyné Magdi néni, majd később Vargáné Erzsike és munkatársai. Diafilmeket, lemezeket is lehetett kölcsönözni. Az emeleten hatalmas szabadpolcos kölcsönző, olvasóterem, folyóirat olvasó (500 féle folyóirattal) állt a használók rendelkezésére naponta 11–20 óráig.⁹

Az állomány elhelyezését háromszintes tömör raktár is segítette. Jelentősen megnőtt a szolgáltatások száma, erről a korabeli tájékoztatók adnak hírt: katalógusok, többféle szaktájékoztató, könyvtárközi kölcsönzés, témafigyelés. Hamarosan bevezették a számítógépes kölcsönzést is. Rendszeresen látogatták a könyvtárat általános- és középiskolás osztályok, fakultációs csoportok, itt tartották könyv- és könyvtárhasználati foglalkozásaikat a könyvtárosok közreműködésével. Tíz éven keresztül szerveztünk nyári olvasótáborokat szakmunkástanulóknak Bakonyoszlopon. Ebben az időben Halász Béla, majd Madarász Margit vezette az olvasószolgálati csoportot. Megkezdődött a megyére vonatkozó cikkek bibliográfiai feltárása. Dr. Csiszár Miklósné¹⁰ helyismereti szaktájékoztató összegyűjtötte a városból az üzem- és helytörténeti kutatókat, klubot, előadásokat és kiállításokat szervezett, majd lehetőséget nyújtott a bemutatkozásokra. Éveken keresztül készített kiadványokat, többek között öt alkalommal a Gizella napokhoz kapcsolódóan.¹¹

Hamarosan kialakult a zenei részleg, mely Újhelyi Tiborné Kuczy Ildikó szervezésében lemezeket, folyóiratokat, zenehallgatási és átjátszási lehetőséget kínált. Népzenei témájú előadások és bibliográfiák is készültek. Később önálló zene- és médiatári részlegként – helyhiány miatt – elköltözött a főépületből.

A megfelelő elhelyezés és a korszerű felszereltség nagy vonzeró volt. Hamarosan 7000, néhány év múlva 8000 fölé emelkedett a beiratkozott olvasók szá-

⁸ Egy olyan időszakban, amikor az intézményeket Dimitrovról, Togliattiról és Thelmannról „illet” elnevezni.

⁹ Soha máskor ekkora nyitva tartás nem volt!

¹⁰ Emléktáblája a régi épületen látható.

¹¹ CSISZÁR 2004. 85. o.

ma, de jelentősen nőtt a helyben használat, a tájékoztatás, a rendezvények iránti igény. Ma is sokan emlékeznek pl. a Felolvasó Színpadi estekre (Siklós Olga), a kisgrafikai, képzőművészeti és irodalmi kiállításokra, pl. Udvardi Erzsébet Arany balladáinak bemutatására, melyen Sinkovits Imre szavalt nagy átéléssel *A walesi bárdokat*.

A könyvtárosok országos és részben saját olvasáskutatási felmérésekben, elemzésekben vettek részt a tájékoztatás, az olvasói érdeklődés, az ízlés, a befogadás, a társadalmi rétegek könyvtárhasználata témákban. Gyakran publikáltak szakmai folyóiratokban, és munkájuk nyomán sok kiadvány is született. Ezek részben szakmai jellegűek (pl. Onika Olga: *Veszprém megye irodalma 1945–1969*, Tóth Jánosné szerkesztésében a *Mit írnak megyénkről?*, könyvtári híradók, évkönyvek, Horizont Közművelődési Kiskönyvtár), személyi bibliográfiák készültek (Eötvös, Zákonyi, Udvardi, később Lőrincze). Másrészt megjelent Harmath István-Katsányi Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai* három kiadása, a *Veszprém megye földrajzi nevei* sorozat a 4 járásból, később a *Bakony-balatoni kalendáriumok* Varga Béla szerkesztésében, majd a *Veszprém megyei életrajzi-, a Veszprém megyei kortárs- és a Veszprémi lexikonja*, előbbieket anyaggyűjtésébe a megyei könyvtár és a hálózat több munkatársa is részt vett. 1984-ben „tudományos könyvtár” minősítést kapott az intézmény.¹²

A megyei könyvtár tapasztalataira és a rendszeres továbbképzésekre – melyeket többnyire Halász Béla osztályvezető szervezett Sümegen és Bakonyoszlapon – támaszkodva a városi könyvtárakban is sorra alakultak a gyermekkönyvtári- és a zenei részlegek, megindult a helytörténeti gyűjtemények kialakítása. A megye mindig elől járt a kísérletezésben, hogyan lehetne a kis községeket a leghatékonyabban ellátni. A tapolcai járásban a kiskörzeti könyvtárakkal próbálkoztak, míg Devecserben egy újszerű letéti ellátással, ahol már nemcsak könyveket, hanem más szolgáltatásokat is vittek a községekbe.

Ez a 20–30 év a közvetlen, személyes, kapcsolatok időszakára volt, mind az olvasók és a könyvtárosok, mind a megyei és a vidéki könyvtárosok között. Beszélgettek egymással, kérdeztek és válaszokat, segítséget kaptak. Jól érezték magukat. Az én emlékezetemben ez az ideális könyvtári kép.

A 80-s években és a 90-s évek elején még tartani tudták a könyvtárak az elért eredményeket. A rendszerváltást követően azonban olyan társadalmi-gazdasági változások kezdődtek, melyek kedvezőtlenül befolyásolták a könyvtárak működését. Csökkent a gyarapításra fordítható összeg, visszaesett az olvasók száma és szétesett a hálózat. Ugyanakkor ebben az időben az informatika, a

¹² *Művelődési Közlöny*, 1984. augusztus 24. Egyes könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítése. 750. o.

számítástechnika robbanásszerűen alakította át a mindennapok gyakorlatát, és betört a könyvtárak életébe is.

1992-ben Halász Béla vette át a könyvtár vezetését, és szembesült a változó elvárásokkal. A könyvtárlátogatók egyre kevesebb szépirodalmat olvastak, viszont növekedtek a gyors és praktikus információk és a telematika iránti igények. Megnövekedett az audiovizuális gyűjtemények és a digitális adatbázisok szerepe. A könyvtárban fő törekvés lett az informatikai háttér kiépítése (gyorsmásolók, faxok, számítógépek, internet). Ezzel egyidőben a könyvtárosoknak is meg kellett tanulni a számítógépek és információs rendszerek használatát. Sorra szerveztük a számítógépes tanfolyamokat, evvel is segítettük a megye könyvtárosait. Ebbe az irányba bővültek tovább a helyi szolgáltatások: a földszinti térben közhasznú, majd vállalkozói információs központ (Maliszka Károlyné szervezésében), valamint könyvesbolt jött létre, a gyermekkönyvtárban ZX spektrummal, Commodore-val lehetett próbálkozni. Innen indultunk. 1994-ben vezette be a könyvtár a dokumentumok feltárására az Aleph integrált rendszert. Ezt a munkát Madarászné Szakmáry Katalin fogta össze.

1997-ben megjelent a kulturális törvény,¹³ mely az új elvárásokhoz igazította a könyvtári ellátás rendszerét, a fenntartói és finanszírozási kötelezettségeket. Ekkor került a megyei könyvtár a városi önkormányzat fenntartásába. Tovább lazult és változott a hálózattal korábban kialakított kapcsolatrendszer. Ugyanakkor új közvetíthető szolgáltatások jöttek létre, mint az ODR, pályázati együttműködések, központi adatbázisok, helyismereti- és vállalkozási információk. A Központi Szolgáltatási Rendszer keretében 35 községi könyvtár közvetlen ellátása is a könyvtár feladatkörébe került.

Már korábban látszott, hogy ezt az épületet is kinőjük. Varga Béla – Papp István és Urbán László (KMK) közreműködésével – tervet készített az épület bővítésére, ennek emlékét egy makett őrzi. Sajnos megvalósítására nem került sor, noha részben anyagi fedezet is volt rá. Közben szemlátomást romlott az épület külső és belső állaga: az 1990-s évek végén elkerülhetlenné vált a könyvtár rekonstrukciója. Nem részletezem most azt a hosszú és keserves előkészítő munkát, melyet a megyei tanács és a könyvtár folytatott a címzett támogatás (849 millió forint) megszerzéséért, a pályázat kiírásáért és értékeléséért. Az átépítés terveit az A és D stúdió (Lázár Antal és Szécsi Zoltán) készíthette el és a ZÁÉV kivitelezte azokat. Nagyvonalú megoldásokat álmodtak a tervezők és a könyvtárosok: 1000 m² földalatti raktárat, színvonalas főbejáratot, jól kapcsolódó olvasószolgálati övezeteket. Meglepetésünkre a fő funkciókat a bővítménybe

¹³ Az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről, és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtárakról és a közművelődésről.

terveztek az építések. 1996. december végén nyitották meg az építési naplót. Menet közben több kényszerű változtatásra került sor: a földalatti raktár kiásásánál kút fakadt fel, ezért el kellett vetni a mély-raktár gondolatát. Növekedtek a költségek. Ekkor került áttervezésére a zeneműtár a régi épületbe. Az új berendezés finn és dán tapasztalatokra, és részben beszerzésre épült, számtalan újszerű hazai ötlettel: gördülő raktári állványokkal, modern polcokkal, ülőbútorokkal, a konferencia terem technikai berendezésével.

Megfeszített munkával számoltuk fel a szabadpolcos teret. A raktári állományt átmenetileg a laktanyába költöztettük, a bútorokat pedig részben értékesítettük. Halász Béla kérelmelhetetlenül ragaszkodott hozzá, hogy csak minimális ideig szüneteljen a könyvtári szolgáltatás, ezért 1988. augusztusban megnyitottuk az elkészült új fogadóteret, a gyermek- és ifjúsági kölcsönzőt, az olvasótermet, decemberben a főépületben a zene- és médiatárát, a kölcsönképtárat, konferencia-termet. Hivatalosan 1998. január 25-én Hámori József kulturális miniszter és Kuti Csaba, a megyei tanács elnöke adta át a felújított könyvtárat hazai és testvérvárosi könyvtárosok, veszprémi érdeklődők népes serege jelenlétében. Városképi jelentőségű épület született, amely 2000-ben „építőipari nívódíjat” kapott.

A jelenlegi (régi és új) épületben

Az olvasói tájékoztató szerint a megújult könyvtár 5 363 m²-en 26 féle szolgáltatást kínált, közülük több újat: 12 féle adatbázist, online katalógust, szabadpolcos helyismereti részleget, számítógép- és internet használatot, általános tájékoztató- és információs irodát, európai információs pontot, játék-könyvtárat, amerikai sarkot, fax küldését és fogadását, nyomdai szolgáltatásokat. A nagy érdeklődést bizonyítja, hogy 1998 csonka évében 13 000 volt a beiratkozottak száma és 128 700 látogató járt itt, a következő évben pedig 222 729. Sajnos az új könyvtár a működtetéshez már nem kapta meg a szükséges, beígért anyagi támogatásokat, ezért több szép terv is megvalósíthatatlan maradt. Halász Béla végig részt vett a rekonstrukció tervezésében, az építés és költözés folyamatában. Sajnos betegsége miatt nem sokáig dolgozhatott az új lehetőségeken.¹⁴

2003-ban már dr. Praznovszky Mihály pályázta meg és nyerte el az igazgatói posztot. A használat során tovább árnyalódtak az igények és a lehetőségek: a helyismereti részleg a szabadpolcra zárt raktárba került, elsősorban állományvédelmi okokból, a zenemű- és médiatár átköltözött az új épületrészbe, megszűnt a könyvesbolt, a játékkönyvtár és a nyomdai szolgáltatás. 2002-ben angol nyelvi forrásközpontot avattak, melyet idővel az „amerikai kuckó” váltott fel a földszinten.

¹⁴ A régi épületen márványtábla őrzi az emlékét.

Megjelent a könyvtár új, összegző évkönyve Balogh Ferencné szerkesztésében, „benne olyan témák, mint információs társadalom, marketing, teleház, vállalkozás, mecenatura- olyan fogalmak, amelyekkel eddig a könyvtárügyben nemigen találkoztunk”.¹⁵ Átrendeződött a könyvtári használat is: míg a beiratkozott olvasók száma évi 10–12 ezernél állandósult, a látogatók száma 150 000 körül, addig a távhasználat 2021-re 200 000-ról 1 300 000-re emelkedett. Különösen az online szolgáltatások iránt nőtt meg az érdeklődés, hiszen a saját építésű adatbázisokon kívül a társintézmények, valamint országos adatbázisok is elérhetők a könyvtár honlapján keresztül. Mindehhez természetesen az kellett, hogy széles körben elterjedjen a használók számítógépes ellátottsága és informatikai kultúrája.

Talán a tanulás-információ-szabadidő fogalmakkal lehetne legjobban jellemezni ezt a könyvtárhasználati korszakot. Népszerűek a helyismereti részleg szolgáltatásai: a hagyományos dokumentumokon kívül a képeslap- és fotógyűjtemény, a bibliográfiák, a *Mit írnak megyénkről*, az 1994 óta épülő *Napló* adatbázis, az életrajzi lexikonok, *Emlékhelyek Veszprém megyében*, stb. Jelenleg a dokumentumok digitalizációja áll a helyismereti munka középpontjában. A gyermekkönyvtárban megerősödött az érdeklődés a szabadidős foglalkozások: táborok, vetélkedők, kézműves tevékenységek iránt. Népszerűek a könyvtár rendezvényei, klubjai, kiállításai, valamint a befogadott programok (az MKE összejövetelei, a *Veszprémi Szemle* bemutatói, a VEMAFI alkalmi, a nyugdíjas klubok stb.) Időközben kétszer igazgatóváltás is történt: Pálmann Juditot dr. Baranyai Tamás követte.

70 éves a megyei könyvtár, de megállás nincs! Új kihívások előtt áll a könyvtár: az épület részleges felújítása, a tudományos munka, a kutatások újraindítása, aktívabb együttműködés a megye könyvtáraival stb. Az intézmény nemrég nyerte el a „Minősített könyvtár” címet, ez bizonyítja és biztosítja a további eredményes munkát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962.

CSISZÁR Miklósné (2004): *A helyismereti munka története Veszprémben az 50 éves EKMK-ban.*

A veszprémi EKMK évkönyve 1987–2003. Veszprém.

Művelődési Közlöny

Népművelési Közlöny

PRAZNOVSZKY Mihály (2004): *A veszprémi EKMK évkönyve 1987–2003.* Veszprém.

VARGA Béla (2021): *Életem.* Veszprém. Veszprémi Szemle Könyvek 19.

¹⁵ PRAZNOVSZKY 2004. 3. o.

Történelem a terepasztalon

SASHALMI DÁVID

2009-ben megismerkedtem a Warhammer táblajátékkal. A játék játszható akár festetlen figurákkal is, mivel elsősorban a stratégiai játék a lényeg. Persze egy festetlen figuráról nehéz megmondani kihez, milyen egységhez, úgynevezett frakcióhoz tartozik. A festésnek vannak szabályai, de ezek pontosan olyanok, mint a *Karib tenger kalózái* című filmben a törvény: nem kötelezőek, inkább csak irányadók. A festésnek és a figurák összeállításának csak a fantáziánk szab határt, a seregünk nagyságát pedig csak a pénztárcánk határozza meg. Egy történelmi dioráma¹ készítése azonban nagyon más dolog.

Egy történelmi esemény bemutatása akkor a legkönnyebb, ha az képként jelenik meg előttünk. Még ennél is jobb, ha ezt egy háromdimenziós terepasztalon látjuk. Persze, ahhoz, hogy a terepasztalt meg tudjuk építeni, forráskutatásra van szükségünk. Fel kell kutatni minden olyan írott és képi anyagot, amely segíthet nekünk az adott esemény pontos megjelenítésében. Ehhez türelem kell, mert néha nagyon hosszú időt vesz igénybe. A későbbiekben bemutatásra kerülő három dioráma megépítése, a figurák korhű elkészítése, átalakítása, két és fél évet vett igénybe a forráskutatással együtt.

A felhasznált festéket és technikákat minden diorámánál külön ismertetem, viszont néhány dolog az összes diorámánál megjelenik. A bemosók olyan nagyon híg festékek, amelyekkel önmagukban nem lehet egy figurát kifesteni. Azonban más színekre felvíve mélységet ad nekik.

A Geen Stuff (zöld cucc) egy kétkomponensű, levegőn szilárduló gyurma, amellyel a figurákon található réseket lehet kitölteni, vagy akár új részeket, részleteket alkotni rájuk. Textúrapasztát olyan festék, amelyben szemmel is jól látható szemcsék vannak, így megszilárdulva homok, hó, sár és egyéb talajfeleségek látszatát keltik.

A lovak mind pontozófestéssel készültek. Ennél a technikánál erősen lehígított festékeket használunk, így egyik réteg sem fed le teljesen az előtte lévő. Úgy vettem észre, ez a technika remekül működik a lovak szőrzeténél. A lo-

¹ A diorámák egy tájat, jelenetet, tevékenységet, történelmi eseményt stb. mutatnak be, három dimenzióban. Alapját a különféle, többnyire műanyagból készült, építhető makettek adják.

vak festésénél, tekintettel arra, hogy abban a korban a katonai alakulatoknál a barna színt pártolták, főleg e szín különböző árnyalataival dolgoztam. Kivételt képeznek a kürtösök lovai, amelyek világos színűek voltak. Ennek az volt az oka, hogy a parancsnok a lovassági harc forgatagában is könnyen megtalálja a kürtösét, ezáltal irányítani tudja alakulatát. Kun Béla lóva kivételes színű állat volt. Az osztrák lovassági alakulatok csak minimális számú szürke színű ló használatát engedték a lovasságnál. A szürke szín különleges jelentésű, mert a lovas nyelv a fehér színt a táltos lovak részére tartja fenn.

A terepet fél centiméter vastag XPS szigetelő lapokból alakítottam ki rétegenként. Erre került rá a „terepépítő mix”, ami egy gipszből és papírkeverékből álló vízzel kevert massa. A terep apróbb egyenetlenségeit a Pentart Textúrapasztáinak használatával oldottam meg. A vizenyős területek kialakításánál két-komponensű Epoxi műgyantát használtam. A terep végső formáját a növényzet elhelyezése után nyerte el.

A Vilmos huszárok hazatérése

Esemény rövid leírása

1848. október 27-én este a hazahívó szóra válaszolva a 10. „Vilmos” huszárezred² alezredesi osztályának második századához tartozó 130 huszár elindult

² 1769-ben alakul Bethlen-Huszárezred néven 35. hadrendi számmal. A huszárezredek nevüket az ezred tulajdonosáról kapták, az ezredtulajdonosi címet a Császár adományozta szövetségeseinek rendkívüli haditettet, nagy szolgálatot tett tábornokainak. A szabadságharc kitörésekor a 10. huszárezred tulajdonosa IV. Frigyes Vilmos porosz király. Az ezred rövid elnevezése 10. „Vilmos” huszárezred.

a Tarnopoli járáshoz tartozó Zbarazi laktanyából Hermann János őrmester³ vezetésével. A lengyel hazafiak kérésére fél nappal később, kalauznak csatlakozott a huszárokhoz az ezred kilépett hadnagya, Zsurmay Lipót. Vezetőjük szerette volna, ha a lehető legkevesebb feltűnést keltik, ezért nem örült, amikor Rácz István tizedes az ezredesi osztály első századából 43 huszárral egy nappal az indulást követően csatlakozott. Zsurmay a 175 fős létszámot soknak találja, ezért Hermann Jánossal közösen úgy döntenek, a csapatot hét 25 fős szakaszra osztják. Egy-egy szakasz képezi az elő- és utóvédet. Folyamatosan váltva őket, a főerőt képező öt szakasz viszonylagos nyugalomban vonulhatott. A lakosság körében fogadtatásuk vegyes. A lengyelek egy része támogatja őket, mások a hatalomtól való félelmükben ellenségesen viselkednek, félreverik a harangokat, jelzik a huszárok vonulási útvonalát a hatóságok és a velük rokonszenvező helyi milíciák számára. Hermann János visszaemlékezése szerint olyan is megtörtént, hogy az orosz pap által fellázított parasztok felszedték a falu hidját és a túlparton felfegyverkezve, harcra készen várták a huszárokat. Zsurmay és Hermann nem engedi, hogy a katonáik fegyverrel nyissanak utat maguknak a megtévesztett parasztok közt. Inkább kerülő utat keresnek. Sikerül elkerülniük az ellenük mozgósított katonaságot, többször szinte az utolsó pillanatban. A természet is megdolgoztatja huszárokat. Két nagy és több kisebb folyón kelnek át. Mocsáron, félreeső utakon, hegyiösvényeken, öt és fél nap alatt több, mint 450 kilométert tesznek meg. November 2-án érkeznek az erdélyi Felsővisó-Fajnatelepre. Az elővéd első legénye 10 óra körül érkezett meg, az utóvéd utolsó huszára pedig négy órával később.

³ Hermann János 1822. szeptember 15-én született Veszprémben. Édesapja, Johannes Hermann mesterségét kívánta folytatni. 1841-ig szülővárosában élt és szabó mesterséget tanult. 1841-ben besorozzák. Mivel nem túl magas, de jó kiállású, erős legény volt, a huszárokhoz kerül. 1842. elején már biztosan a 10. „Vilmos” huszárezred állományában teljesített szolgálatot Galíciában. Szolgálati előmenetele szokásosnak mondható, 1841-től 1846-ig közvitéz, 1846-tól 1848. június 5-ig tizedes. Majd 1848. június 6-án őrmesternek nevezték ki a megbízható altisztet az ezrednél. Zsurmai Lipot hadnaggal 1848. október 27-én indulva egy 175 fős huszáregységet vezet Erdélyig. 1848. novembertől kiképző a később a 10. huszárezred 2. őrnagyi osztályává alakuló önkéntes lovasságnál. Az egységet áthelyezik, ezrede Kmetty-hadosztályban szolgáló 4 százada mellé. Csornánál hősi halált halt az osztály két századparancsnoka Münster Ede és Vladiszláv Dvonkowski százados. Főhadnagyként megbízott századparancsnok lett. Az említett hadosztály maradványával az oroszok előtt teszi le a fegyvert Borosjenón. 1850 februárjában besorozzák a császári-királyi 10. huszárezredhez. 1852-ben szerelik le. 1867-ben gabonakereskedő Veszprémben, a helyi honvédegyelet tagja. 1870-től szabadságolt állományú honvéd főhadnagy, 1873-tól százados. Egy hadgyakorlaton lovával felbukik, súlyos gerincserülést szenved. Fájdalmai fokozódnak és félve attól, hogy magatehetetlen rokkanttá válik, öngyilkosságot követ el Szamosújváron 1879. május 21-én.

Az alakulat hazatérés közben veszteséget nem szenvedett. Az, hogy ez milyen komoly teljesítmény, azt jól mutatja a másik két „Vilmos” alakulat mérlege. Az ezredesi osztály első századának 50 huszára indul elsőként László János tizedes vezetésével. Közülük 36 huszár érkezik meg 1848. október 16-án Máramaros megyei Tarack-közre. Az alezredesi osztály első századának 195 huszára Szontágh Frigyes hadnagy vezetésével 1848. október 24-én éjfélkor indult haza. Már a Dnyeszteren való átkelésért harcot kell vívnia a csapatnak. Az egység 83 főre olvad le a kegyetlen küzdelemben. A megmaradtak 1848. október 27-én 11 órakor érnek Kőrös-mezőre.

Hermann János visszaemlékezésében leírt kalandos hazavezető út történetét mindenki jól ismeri. Jókai Mór „A kőszívű ember fiai” című regényében ezt a történetet használja fel a Baradlay század hazatéréseként. Erre ő maga is felhívja a fegyelmet: „És mindez nem költemény, nem képzelet; ama fiatal huszár, most már öreglegény, jegyezzeté föl ezt sorban; s ma is tanúskodik róla, hogy ez így történt.”

Pál úr alakjában az idősödő Hermann János veszprémi gabonakereskedőre ismerhetünk.

FORRÁSKUTATÁS SORÁN FELHASZNÁLT MŰVEK ÉS KÉPANYAG:

- Barcy Zoltán–Somogyi Győző: *A szabadságharc hadserege*. Corvina Kiadó. Budapest, 1986.
Eötvös Károly: *A nagy év apró emlékei*. Viritis Aureus. Veszprém, 2009.
Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai*. Osiris Kiadó. Budapest, 2018.
Csoóri Sándor: *80 huszár*. Ötlettől a filmig. Csóri Sándor és Sára Sándor filmje. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1980.
Sashalmi István: *Nyergelj! Fordulj! Veszprémi Huszár Hősök*. Veszprém, 2016.
Ságvári György–Somogyi Győző: *Nagy huszárkönyv*. Magyar Könyvklub. Budapest, 1999.
Somogyi Győző: *The honvéd army 1848–1849. A honvédsereg 1848-1849*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2016.

Terepasztal kialakítás

A három dioráma közül itt volt egyedül arra lehetőség, hogy – adott keretek között – szabadon válasszuk meg a terep kialakítását. Mivel nem ismerjük a hazatérés pontos útvonalát, így leginkább Hermann János útleírására támaszkodhatunk. Ennek megfelelően alakítottam ki a terepet oly módon, hogy az visszaadja, milyen akadályokat kellett leküzdenie a huszároknak. Megjelenik a nehéz terep mellett az üldöző császári katonaság és a ritkán járt terület jellemzőjeként egy medve is.

Felhasznált figurák

A „Vilmos” huszárok csákó színe fűzöld, a mente, dolmány és nadrág világoskék. Ez egy sárga gombos ezred. Ezért az ezred legénységi állományának a zsinórzata feketével kevert sárga, a tisztek esetében pedig aranszínű. A szíjazat színe legénységi állománynál fehér, míg a tisztek esetében fekete színű.

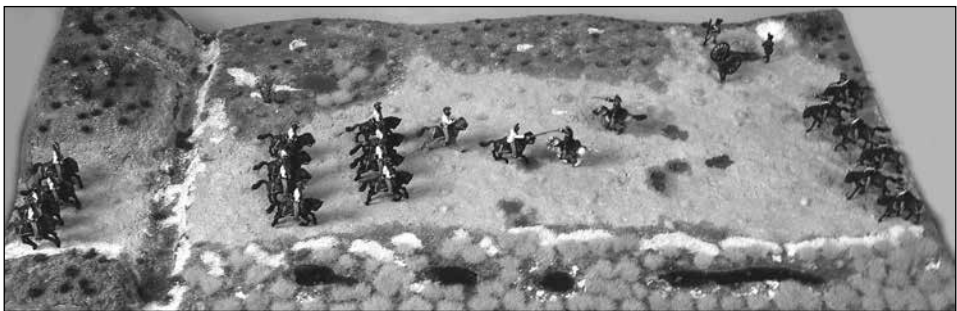
A 10. „Vilmos” huszárezred katonái a Perry Miniatures AN 100 Napoleonic Austrian Hussars 1805–15 készletéből készültek el. Egy készlet 14 db 1:56 méretarányú műanyag figurát tartalmaz. A figurákon csak kis átalakításokat kellett végrehajtani, mégpedig a csákódísz lerövidítését.

Az őket üldöző 2. Oláh-, hadrendi számozás szerint 17. határőr gyalogezred három megjelenített figurája három különböző forrásból származott.

A parancsnokuk a Perry Miniatures AN 13 Hungarian Fusilier command advancing készletéből származott. Ez a készlet 6 db 1:56 méretarányú fémfigurát tartalmaz, melyből a parancsnokot használtam fel. A gyalogló határőr a Perry Miniatures AN 14 Hungarian Fusiliers march-attack készletének figurája, amely készlet szintén 6 db 1:56 méretarányú fémfigurát tartalmaz. A fegyverét újra töltő határőr pedig egy után gyártott darab.

A medve a Mantis miniatures animals-set 8 készletéből származott. A diorama megépítésénél a nagyobb méretű kölyök került felhasználásra, mint felnőtt medve. Az általa kifogott halak Green Stuff-ból készültek.

Párbaj Dávid napján Mórnál

Esemény rövid leírása

Perczel Mór vezérőrnagyot Szekulits István alezredes a Drávai hadtesthez tartozó 3. hadosztály parancsnoka arról tájékoztatta, hogy az osztrák csapatok veszedelmesen gyorsan nyomulnak előre. A tartalék hadosztály parancsnoká-

nak jelentésében felhívja a hadtestparancsnok figyelmét, az egység nehéz helyzetére: „...*ha az ellenség Mórnál fent nem tartatik [...] az ellenséggel egy órában érkezend Fehérvárra*”. Perczel felderítést végző huszárai azt jelentették parancsnokuknak, hogy a Drávai hadtestet egy császári gyalogdandár közelítette meg. Valójában az első osztrák hadtest 14 000 katonája masírozott feléjük. Így Perczel nem volt tisztában a veszély valós mértékével, nem rendelkezett pontos információval a vele szemben álló erők tényleges nagyságáról, harcértékéről. Ezzel követte el az első hibát. Második hibája – talán ez volt a súlyosabb –, hogy nem tájékoztatta Görgeit szándékáról, miszerint felveszi a harcot Mórnál az őt követő császári erőkkel. Elmulasztotta tájékoztatni Karger Ferdinánd alezredest is, Görgei seregéhez az összeköttetést biztosító dandár parancsnokát. Így a Görgei által erősítésül küldött erő – Horváth János alezredes dandárja – csak az elővéd csatározás alatt érkezett meg. Az Osztrák Első hadtest csapatai reggel öt órakor indultak el Mór felé. A hadtest elővédjét a banderális huszárezred négy százada alkotta. Mögöttük a három gyalogsági zászlóalj, a tüzérség – ez volt a Grammont dandár –, valamint Jellačić törzse közeledett. Az Ottinger Ferenc⁴ vezette lovasdandár nagyjából egy mérföldnyi – 8 kilométer – távközzel követte az első dandárt. A Hartlieb hadosztály és a tüzértartalék az elővédtől két mérfölddel volt lemaradva – időben mérve nagyjából háromórányi távolság – a hadtest többi részétől. Jellačić parancsa alapján az elővédhez kellett volna csatlakoznia a 3. dragonyosezrednek is. A Drávai hadtest utászai a kisbéri erdei úton az ellenség gyors észrevétlen előrenyomulását meggátolandó, kivágott fatörzsekből torlaszokat emeltek. A munka végzése közben jelentek meg az első ellenséges egységek. Jellačić, aki a magaslatról úgy olvasható Perczel hadrendjéből, mint egy nyitott könyvből, úgy határozott – előnyösnek és jól védhetőnek értékelve az ellenség hadállását –, hogy a három zászlóalját fedett állásban tartja, amíg az erősítés meg nem érkezik. Futár útján utasította Ottingert, hogy amilyen gyorsan csak lehet, siessen a csatatérre. Hartliebet is ekkor értesítette, hogy erőltetett menetben induljon támogatására Móra. Jellačić elképzelése az volt, hogy gyalogságával áttöri a magyar jobbszárnyat, elvágja a magyar fél visszavonulási vonalát, s a magyar balszárnyat lovaságával támadja meg. A Drávai hadtest csapatai reggel hat óra körül a piactéren

⁴ Ottinger Ferenc (Sopron, 1793. szeptember 28. – Bécs, 1869. április 8.) császári és királyi altábornagy, 1810.-ben tizennyolc évesen lépett be a császári seregbe. 1813.-tól a 8. huszárezredben szolgált, mint hadnagy. Katonai pályafutása, kiemelkedő katonai tudása és kiváló helyzetfelismerő képessége miatt, szépen haladt előre. Az 1. „Császár” huszárezred 1842–1848. közti időszakban hazai területen, Eszék környékén állomásozott. Ottinger az ezred parancsnoki tisztét 1840.-ben kapta meg elismeréseként annak a ténynek, hogy a császári sereg talán legjobb lovassági parancsnokát látták benne feljebbvalói. Ezt Szabadságharc során bizonyította is, sajnos a magyar oldallal szemben.

sorakoztak, majd egy órán keresztül itt várakoztak. Az átfázott katonákat aztán hét óra után nem sokkal szállásukra engedték. Fél kilenc körül, amikor gyülekezni kezdtek a misére, az áhítatos csendet a magyar lövegek bömbölése törte meg. A szabályos tüzelést, jelezve a helyzet súlyosságát, hamarosan csatatűz – minden löveg a tőle telhető legnagyobb tűzgyorsasággal tüzelt – váltotta fel. A tüzérség Jellačič előre nyomuló gyalogságát kezdte megdolgozni. Az elővédre támadó, majd azt visszaszorító Grammont dandár heves tűzcsapást kapott. Így még az erdőből sem tudott kitörni. A honvédtüzérség ismét kitett magáért. Így az osztrákoknak nem maradt más lehetőségük, mint a visszavonulás. Perczel az 50. zászlóalj 4. és 5. századát, illetve a 35. zászlóalj 7. és 8. századát indította az erdő megtisztítására. A hadiszercence azonban gyorsan fordult. Az előrenyomuló alakulatok heves ellenállásba ütköztek. Az erdei harc során érvényesült az osztrák gyalogság túlereje, kiszorították a magyarokat az erdőből. A szemben álló osztrák csapatok nagyobbrészt határőr-gyalogság, az erdei harc mesterei. Számukra ennél ideálisabb harctér el sem képzelhető, szemben velük a lelkes, de tapasztalatlan honvédgyalogság. Jellačič, hogy az ismét előretörő gyalogságát segítse, egy üteggel a kisbéri erdei úton előrenyomult. Az utat azonban a magyar tüzérség zárótűz alatt tartotta. Az osztrák üteg nem is bírja sokáig, kénytelen meghátrálni. Most egy olyan állapot állt elő, amit úgy szoktunk jellemezni: „Törököt fogtam, de nem ereszt”. Fél tizenegy körül ismét fordult a hadiszercence, megérkezett az Ottinger Ferenc vezette lovasdandár. A dandárparancsnok gyorsan átlátja a harcteret, és máris kész a terve, hogyan oldja meg a patthelyzetet. Utasítja a 6. „Wallmoden” vértések alezredesi osztályát – parancsnok: Leopold Sternberg alezredes –, hallgattassa el a centrumban álló magyar üteget. Ezzel egy időben ezredesi és őrnagyi osztályok feladata, Fejérváry ezredes parancsnoksága alatt, a magyar balszárnyon lévő lovasság széttűzése. A rövid, de heves tüzérségi párbajt a pillanatnyi erőfölényben lévő osztrák ütegek nyerik. A „Wallmoden” vértések, Fejérváry ezredes vezette ezredesi és őrnagyi osztályai, rajvonalba indultak a gyengülő magyar arcvonala felé. A magyar balszárnyon álló fél VI. lovas üteg felmozdonyozott, s egy leszerelt lövegét hátrahagyva Mór felé vonult vissza. Perczel ekkor észleli, hogy komoly baj van. Utasítja Gáspár András ezredet, hogy a balszárny lovasságával tartóztassa fel az előrenyomuló vértéseket.

A diorámával bemutatott esemény leírása

A huszárok – látván a nehézlovasság fölényét – húzódoznak a csatától. A példamutatásnál semmi sem hathatósabb eszköz. Gyepesi Kun Béla hadnagy szürkéjét nekifordítja a komótos, vértés tempóban közeledő ércfalnak. Magányosan indul rohamra.

Wepler, aki hasonlóan hadnagyához harcra buzdítja huszárait, a szeme sarkából szürke villanást lát. Meglepetten észleli, mit tesz a védenca. Első gondolata: „Megőrült ez a kölyök!” A következő pillanatban combjával megszorítja lova oldalát és utána iramodik. Hiába próbálja kiáltásával megállítani, a hadnagy nem reagál. Nem csökken, egyre nő köztük a távolság. Kun már jó száz lépéssel előtte jár, pedig a kapitány lovát sebes vágta ugrasztotta. A hadnagy már csak a célt látja maga előtt, a támadó ércfalat vezető parancsnokot. A vértés tiszt alakja egyre nő, közletről már valóságos óriás. Megdőbönt arcvonásai is jól kivehetőek. Még néhány ugrás, már előtte is van. Kun megemelkedik a nyeregben és vág.

Wepler látja a huszárkentaurot eltörpülő alakját a hatalmas lovag előtt. Mintha a Biblia ősi legendája, Dávid és Góliát küzdelme elevenedne meg, ki tudja hányadszor, újra. Az apró legény vágása ellenfele sisakjára súlyt. A sisak és koponya érett dinnyeként hasad ketté. Ugyanekkor a kis szürke csődör a vértés ló nyakába mar. A néhány ezredmásodpercet késő vértés tiszt vágása elcsúszik a huszárcsákón, Kun csak megszedül. Ekkor azonban tucatnyi vértés veszi körül, és vágják, ahol érik, parancsnokuk halála miatt érzett elkeseredett dühükben. Wepler robban közéjük, majd néhány másodperc késéssel érkezik Frank hadnagy. De nincsenek egyedül, sorban érkeznek a legények. Verekszik mind, mint az ördög. Felbőszülve vesznek elégtételt hadnagyuk lemészárlásáért. Frank hadnagy egyedül két vértessel végez.

Az ellenfelek azonban nem akarnak fogyni, sőt egyre nő a számuk, újabb és újabb vértés szakaszok érkeznek a küzdelembe Lafferte százados és Friedrich Yates főhadnagy vezetésével. Mind több huszár hagyja ott a küzdőteret. Már csak alig néhányan vannak, Frank Károly hadnagy több sebtől vérezve esik fogságba. Weplert sebesülten, néhány legénye menekíti ki a küzdelemből. A másik oldalon is súlyosak a veszteségek. A Kun hadnagy által levágott gróf Rudolf Schaffgotsch százados, századparancsnok mellett elesik egy tucatnyi vértés. Súlyosan sebesül Lafferte százados – tizennégy vágást kap, amibe később belehal –, és a huszárok legalább egy szakasznyi vértést csúnyán összekaszabolnak. Schaffgotsch százados halála miatt a századparancsnoki tisztet átvevő Yates főhadnagy is súlyosan megsebesül Tisza Lászlóval, a „Miklós” huszárezred főhadnagyával vívott párviadalban. Yates és Tisza állítólag egymást támogatva mentek a kötözőhelyre. Tisza László seblázában ellenfelét kérte, vigye meg menyasszonyának halálhírért és üzenetét, amelyben felmenti fogadalma alól. Szerencsére az üzenetet nem kellett átadni. A „Császár” huszárok⁵ tisztjeik elvesztése, harcképtelenné válása után rendezetlenül elhagyják a csatateret. Ennek következménye, hogy a három század teljesen szétszóródik. Egy szakasza így keveredett el Mezőszentgyörgyre, ahol a katonák elkeseredésükben joggal állí-

⁵ Az 1. huszárezredet 1756-ban állította fel Mária Terézia császárnő férje, I. Ferenc császár,

tották Eötvös édesapjának: parancsnokuk, Kun Béla hadnagy elesett. Az 1. huszárezred ezredesi osztályának első százada bele sem avatkozik a küzdelembe. Ennek oka, hogy egyetlen megmaradt tisztjük, a századparancsnoki feladatot ellátó Scheiter György főhadnagy egyszerűen átlovagol az ellenséges táborba.

FORRÁSKUTATÁS SORÁN FELHASZNÁLT MŰVEK ÉS KÉPANYAG:

- Barcy Zoltán–Somogyi Győző: *A szabadságharc hadserege*. Corvina Kiadó. Budapest, 1986.
 Eötvös Károly: *A nagy év apró emlékei*. Viritis Aureus, Veszprém, 2009.
 Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai*. Osiris Kiadó. Budapest, 2018.
 Csoóri Sándor: *80 huszár*. Ötlettől a filmig. Csoóri Sándor és Sára Sándor filmje. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1980.
 Sashalmi István: *Nyergelj! Fordulj! Veszprémi Huszár Hősök*. Veszprém, 2016.
 Ságvári György–Somogyi Győző: *Nagy huszárkönyv*. Magyar Könyvklub. Budapest, 1999.
 Somogyi Győző: *The honvéd army 1848–1849. A honvédsereg 1848–1849*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2016.

Terepasztal kialakítása

A terep alapvetően megváltozott a szabadságharc óta, ezért a fő kiindulási alapot a *Magyar Királyság (1819–1869) – Második katonai felmérés* adatai szolgáltatta. Azért ezt használtam, mert ez volt az első olyan felmérés, amely a modern földmérési szabályokat követte, így pontos képet tud mutatni Magyarországon korabeli földrajzi viszonyairól. A terep kialakításánál figyelembe vettem az alábbi három, az eseményekről készült korabeli képet. „1848. december 30. Mór”, könyomat.⁶

Talán ez a kép mutatja be legpontosabban a történeteket. Annak ellenére, hogy nem színes, a képen jól látható a huszár lovának világos (fehér) színe.

„Egy magyar üteg elfoglalása 1848. december 30. Mór”.⁷

Néhány nappal az események után készült kép. Fő motívumként itt is megjelenik a fehér színű ló. A festő a lószíne miatt kürtösnek gondolja

a magyarországi birtokainak jövedelméből. Tulajdonosa a mindenkori uralkodó. Hadrendi száma után az uralkodó nevét viselte. A szabadságharc kitörésekor neve: I. Ferdinánd császár nevét viselő 1. huszárezred. Röviden nevezték „Császár” huszárezrednek, 1. huszárezrednek, illetve 1. „Császár” huszárezrednek.

⁶ „A móri ütközet emléke” – elérhető: mormost.hu <https://mormost.hu/2023/01/16/a-mori-utkozet-emleke-egy-masik-osztrak-tiszt-elesterol-is-tud-a-nephagyomany/>

⁷ Elérhető: Wikipédia: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1b/M%C3%B3ri_%C3%BCtk%C3%B6zet_1848.jpg

Kun Bélát, ezért piros a csákódísz színe. A festmény készítője nem volt tisztában az események szereplőivel, illetve a résztvevő alakulatokkal magyar oldalon, ezért a színek megjelenítése nem pontos.⁸

„1848. december 30.” Bensa, Alexander Ritter von II. (Bécs, 1820 – Bécs, 1902): A móri csata

Fő motívumként itt is megjelenik a fehér színű ló. A képen a 9. „Miklós” huszárezred összecsapását látjuk dragonyosokkal. Dragonyosok ugyan voltak az osztrák részen, de csak a harc befejezését követően értek a harcterre, így a kép ábrázolása ilyen módon pontatlan. A tényleges harc a 9. huszárezred és a Walmoden vértés ezred közt zajlott.

Felhasznált figurák

A Huszárok a Perry Miniatures AN 17 Hussars wearing pelisses (campaign dress) attacking készletének felhasználásával készültek. A készlet 3 db 1:56 arányú fém figurát tartalmaz. Csupán csak minimális változtatásokra volt szükség, a csákó dísz lerövidítésére, és a tisztekként felhasznált figurákon a karabélyok eltávolítására.

A „Császár” huszárok csákó színe fekete, a mente, dolmány és nadrág sötétkék. Ez is egy sárga gombos ezred. Ezért az ezred legénységi állományának a zsinórzata feketével kevert sárga, a tisztek esetében pedig aranyszínű. A szíjzat színe legénységi állománynál fehér, míg a tisztek esetében fekete színű.

A vértések a Perry Miniatures AN 80 Austrian Napoleonic Cavalry készletéből készültek, amelyet vértésekként és svalzisérekként is össze lehet állítani. A készlet 14 db 1:56 méretarányú műanyagfigurát tartalmaz.

A nyeregtakarók színe és díszítése mindkét oldalon egyforma volt. Ez később a huszárezredek esetében megváltozott.

A tüzekek két forrásból származtak. Lövegük és a töltőrudat tartó tüzér a Perry Miniatures AN 7 Artillery firing 7pdr Howitzer készletéből származó fémfigurák. Még a másik két tüzér, kollégám, Homoki Gyula által készített műanyagfigurák.

⁸ Bensa, Alexander Ritter von II. – A móri csata és a komáromi csata – párkép – elérhető: Nagyházi Galéria: <http://teszt.nagyhazigaleria.hu/bensa-alexander-ritter-von-ii-a-mori-csata-es-a-komaromi-csata-parkep/>

A haldokló oroszlán és az orosz medve

A Fel-dunai hadsereg oldal-véd szerepét betöltő I. honvédhadtest (12.000 fő, 43 löveg) 1849. augusztus 2-án vívta élet-halál harcát az orosz főszereg (63.000 fő, 298 löveg) ellen. 14 órára felfejlődött az orosz haderő, tüzérsége alaposan megdolgozta az addig kiválóan teljesítő magyar hadtest arcvonalát. Különösen kemény csapást szenvedett a gyenge, főleg népfelkelőkből álló magyar jobbszárnyat alkotó Korponay hadosztály. Majd őket a Bebutov herceg vezette irreguláris (muzulmán és cserkesz) lovasság legázolta, maradványait Debrecen utcáin üldözte. A centrumban eddig bátran és a túlerő ellenére eredményesen harcoló Bobich hadosztály kénytelen meghátrálni. Szemből két orosz gyalogoshadosztály támadta, jobbról az orosz ulánusok fenyegették átkarolással. Tüzérségi támogatása már nem volt, az 1. huszárezred keresztültörve az orosz lovasságon kimenekítette a megtépzott ütegeket, de ezzel sorsára hagyta a gyalogságot. Szerencséjükre a balszárnyat alkotó Máriaassy hadosztály csak lassan hátrált, megakadályozva ezzel teljes bekerítésüket.

A Bobich hadosztály zászlóaljai a szőlőskertek felé vonultak vissza. A 6. „Veszprémi” honvédzászlóalj négyszögét végig tartva hátrált egy bejutást biztosító kiskapu felé. Az elsőként beérkező két század lövései jobbra-balra nyitódva a sövény mögött felfejlődve fedező tüzet biztosítottak az alakulat számára. Az elsőként rohamozó ulánus ezredet meglepetésként érte a kemény ellenállás, meghátráltak. Az alig lélegzetvételnyi szünetet követően egy kozák ezred támadt, de ők is kénytelenek voltak visszavonulni. Otthagyták ezt a mérges társaságot, könnyebb ellenfelet kerestek. Ezt követően újra az elsőként támadó ulánusok kíséreltek meg egy rohamot. Parancsnokuk, egy tábornok gyávának nevezte őket, és ezt nem tudták elviselni. Annyira, hogy az egyik század lóról szállva gyalog próbált betörni a szőlőskertbe. Ahogy egy orosz szemtanú írta, csak néhányan jutottak be, velük a védők szuronya végzett, a többiek a honvédpuskák tűzében estek el. Ezt követően Gorcsakov herceg az orosz főszereg vezér-

kari főnöke a további veszteségek elkerülése érdekében, tüzéséget vetett be. A tarthatatlanná vált védelmi vonalat a 6. „Veszprémi” honvédszászlóalj feladta és a többi alakulatot követve zászlóalj kötelékben visszavonult.

A FORRÁSKUTATÁS SORÁN FELHASZNÁLT MŰVEK ÉS KÉPANYAG:

1848–49. A szabadságharc katonáinak egyenruhái. Honvéd Levéltár és Múzeum, Múzeumi Osztály. Budapest, 1950.

Barcy Zoltán–Somogyi Győző: *A szabadságharc hadserege*. Corvina Kiadó. Budapest, 1986.

Andrej Fatyjejev: *Világostól – Krímig* (Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből), Noran Libro. Budapest, 2011.

Katona Tamás (szerkesztő): *A magyarországi hadjárat 1849*. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1988.

Sashalmi István: *Nyergelj! Fordulj! Veszprémi Huszár Hősök*. Veszprém, 2016.

Somogyi Győző: *The honvéd army 1848–1849*. A honvédsereg 1848-1849. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2016.

Than Mór festményei

A terepasztal kialakítás

A terep alapvetően megváltozott a szabadságharc óta, ezért a fő kiindulási állapot itt is a második katonai felmérés szolgáltatta.

Felhasznált figurák, elemek:

A honvédek a Perry Miniatures ACW 115 American Civil War Union Infantry 1861–65 készletének felhasználásával készültek. Ezeknek a figuráknak a ruházata hasonlít legjobban a '49-es honvéd gyalogság nyári egyenruhájához, emiatt könnyen átalakítható. A készlet 40 db 1:56 méretarányú műanyagfigurát tartalmaz. A készletben található unionista gyalogságot, többféle fejfedővel (vagy akár anélkül) is össze lehet állítani. Én sipkákkal raktam őket össze. Ezek után a figurák derékszíján található gyutacstáskát egy hobbikéssel eltávolítottam, majd magát a derékszíjat is kitöltöttem Green Stuffal. A tisztek panyókás sapkáit is ezzel az anyaggal alakítottam ki. Kivéve a Petőfi Istvánt reprezentáló figuráét, ő tüzér kalapot kapott, ami szintén az ACW 115 készletből származott. A rajta található strucctoll pedig a Perry Miniatures WR20 Plastic 'Mercenaries', European Infantry 1450-1500 készletéből került ki. Szalkai Gergely őrnagy, zászlóaljparancsnok a Perry Miniatures ACW3 Union Generals mounted készletéből származott. A hozzá használt figura lovának szíjazata és nyerge nem volt korhű. Egy sokkal később rendszeresített amerikai mintájú volt, így lecseréltem

egy, a Gripping Beast által forgalmazott lóra, amelynek felszerelését én tudtam kialakítani a kornak megfelelően. A mén nyeregtekercsét Green Stuffból készítettem el.

A kozákok a Perry Miniatures RN 39 Don Cossacks (summer dress), couched lances, galloping készletéből származnak, ez 3 db 1:56 méretarányú fémfigurát tartalmaz. Ugyan az eredeti figuráknak vannak dzsidái, én ezeket lecseréltem a WR 20 készletben található lándzsákra, mivel azok sokkal hosszabbak és vékonyabbak voltak, így jobban tükrözték a kozákok által a valóságban is használt fegyvereket.

A diorámán található még egy prэшáz, ennek alapját a Renedra B 33 Ramshackle Barn, Late 16th century-Modern day (forgalmazza a Perry Miniatures) szolgáltatta, amely 1:56 méretarányú elem. A csűr falain tátongó nagyobb lyukakat Green Stuffal tömtem be majd, hogy a falaknak döngölt vályoghatást adjak, a falakat vastagon bevontam a Pentart Homokkő Textúrapasztájával. Ez egyúttal meg is adta az épületnek, a jellegzetes vályog színt. Hogy a ház alján elérjem a felázás hatását, barna festéket hígítottam le erősen, és mint bemosót felkentem a ház alsó, nagyjából egy tizedére. Majd, hogy meszelés hatását keltsem, egy különleges technikához folyamodtam, a száraz-ecseteléshez. A száraz-ecsetelésnél az ecseten lévő festéket egy papírtörő vagy zsebkendő segítségével az ecset sörtéi közé dolgozzuk, amíg csak nagyon kevés festék marad az ecseten, innen a technika neve. Így amikor végighúzzuk az ecsetet, a festék csak a figura legkiállóbb részein marad meg.

Miután a ház falai elkészültek, a tető felé fordítottam figyelmem. A házikó nád teteje cirokseprűből készült, amelynek szálait apró darabokra vágtam fel, majd egy karton lapra ragasztottam, ezzel szimulálva a nád kötegeket.

A szőlőkarókon és a hídon, hogy a természeti elemek hatásának jeleit érzékeltessem, többféle zöld bemosót használtam.

Az elkészült diorámáimat elsősorban a közösségi oldalakon mutatom be. Számomra a legnagyobb elismerés az volt, amikor 2022. augusztus 1-én – megemlékezve a debreceni ütközet évfordulójára –, a készülő diorámám képeit bemutatva, azt Hermann Róbert hadtörténész is ajánlotta ismerőseinek.

Remélem, ezek a diorámák hozzájárulnak a veszprémi, a Veszprém megyei honvédek 1848–49-es haditetteinek megismeréséhez.

Szeretném megköszönni Homoki Gyula barátomnak azt a sok szakmai segítséget és tanácsot, amellyel hozzájárult a diorámák elkészültéhez.

KÖNYVSZEMLE

Kovács Győző Gyula:
Veszprém időjárása és éghajlata I–III.

A Veszprémi Szemle Könyvek (2. – 2010, 4. – 2011, 8. – 2013) sorozatában három speciális témájú könyv jelent meg Kovács Győző Gyula tollából. Szerzője, nyugalmazott honvéd őrnagy, repülés-meteorológiai előrejelző. Életútja nem szokványos. Frissen befejezett főiskolai tanulmányok után vállalta, hogy újból „iskolapadba” üljön, s beiratkozzon az Eötvös Loránd Tudományegyetem Meteorológus II. szaktanfolyamára. Ez a döntés életre szóló volt, mivel nyugdíjazásáig, mint repülés-meteorológus dolgozott a Magyar Honvédség keretében. A nyugállományba vonulással az időjárás-előrejelző klimatológus kabátot öltött, s nekiült összeszedni, amit Veszprém éghajlatáról tudni

lehet. A három elkészült kötet közül az első a veszprémi megfigyelések kezdeteivel foglalkozik, a második a piarista gimnáziumban 1884 és 1890 között folytatott megfigyelésekkel, míg a harmadik az 1890-től kezdődő öt év időjárási szélsőségeiről és elemi csapásairól szóló írásokat szedi csokorba.

Az időjárások leírásának rendszer nem más, mint maga az „éghajlat”. Ezekben a könyvekben egy nyugalmazott „időjós” vállalkozik arra, hogy szűkebb hazájának, Veszprémnek az éghajlatát egy rövid szakaszon összeszedje, rendelkezésre álló feljegyzéseket olvasható formában közreadja. Talán az első kötet a legérdekesebb, mivel ebben az archaikus feljegyzéseket és a kezdeti, a mai elvárásoknak is megfelelő korai észleléseket gyűjtötte össze. A feljegyzésekből megtudhatjuk, hogy az első időjárási feljegyzéseket Kecsethy Márton veszprémi püspök naplójában találjuk: „1539. október 24-én magas hó volt”. Ha ezt összevetjük a 2022/23-as téllal igencsak meglepődünk. Ha az időjárás „rendben” alakult, az nem váltott ki érdeklődést. Ha a rendkívüli időjárás kártétellel járt együtt, akkor a kár következményeinek leírásaként maradt fenn az „időjárás-jelentés”, miként történt az 1813. október 17-én: „Tekintettel arra, hogy az ország igen sok részében az állampolgároknak nagy káruk esett javaikban a hatalmas vízáradások következtében, a veszprémi egyházmegye utasítja a plébánosokat, hogy a templomi

szentbeszédekben buzdítsák híveiket alamizsnálkodásra.” Akárcsak ma, a régi idők embere is azt mondta, hogy ilyenre még a legöregebb emberek se emlékeznek, ahogyan ezt Veszprémben az 1819. június 7-i jégzivatar tette, amely a vetéseket elpusztította. A feljegyzések szerint: „... ilyen jégverésre a legöregebb emberek sem emlékeznek.” A zord időjárással sokszor jártak együtt tragikus események is. Az 1881-ből származó tudósítás sajnos akár napjainkból is származhatna: „Február 27. Frasty József veszprémi lakos, f. hó 26-án éjjel részeg állapotban egy kapu alatt lefeküdt és reggelre megfagyott.” Ahogy az első kötetben olvashatjuk egy régi írásból idézve: „A meteorológia mindig egyik fő feladatának a levegő hőmérsékletének lehető legpontosabb meghatározását tekintette.” A korabeli mérések során a legfőbb probléma abból adódott, hogy a legnagyobb körültekintéssel sem igen találtak a hőmérő számára olyan helyet, ahol mind a közvetlen, mind a visszavert napsugaraktól, illetve a környezet sugárzó melegétől védve van, és ahová a levegő mozgása is akadály nélkül eljut, vagyis ahol a hőmérő csupán csak a levegő hatásának van kitéve. Ebből következik, hogy a hőmérőt árnyékban, védőernyő alatt kellett tartani. A meteorológiai állomásokon (Veszprémben is) erre a célra szellős bádogernyőt használtak, mely a ház északi oldalán az ablak elé volt felállítva. Ma már nem bádogernyő alatt végezzük a méréseket, de az alapelvek semmit se változtak, miközben a meteorológia a léghőmérséklet mérése mellett még számos légköri elem mérését is fő feladatának tekinti. Aki többet szeretne tudni Veszprém éghajlatáról, vagy csak szívesen olvasgat régi históriákat, annak különösen a harmadik kötetet ajánljuk, amiben több érdekes leírás szerepel. Találkozhatunk szélsőségesen hideg helyzet leírásával, amikor a nagy hideg, mai kifejezéssel élve, ellátási gondokat okozott Balatonfüred községben. Van példa nagy hóhullámra is: „Három nap óta afrikai hőség éget-sorvaszt embert, állatot, növényt egyaránt. Az emberek lihegve-zilálva menekülnek a tropikus hőség elől fedél alá; de itt sincsenek védve a rettentő hőség ellen. 47 fok Celsius!” A pontos számok kedvelői is megtalálják számításukat, mivel a szerző erre az időszakra közli a megfigyelési adatok táblázatát.

A szerző nemcsak szűkebb hazájában elismert meteorológus – az ismertetett három köteten kívül számos meteorológiai jellegű írása jelent meg a *Veszprémi Szemlében* – a Környezetvédelmi Miniszter 2009-ben „Pro Meteorológia” emléklaplakkal méltatta pályafutását.

DUNKEL ZOLTÁN

„Ne sírj, édesanya, hazajön édesapa”. Brusznjai Árpádné naplója. Szerkesztette: Imre Frigyesné, Kiss Réka, Nagy András, Brusznjai Árpád Alapítvány – Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Veszprém–Budapest, 2022, 2. kiadás, 211 p.

Immáron második, javított-bővített kiadásban is kézbe vehetjük Brusznjai Árpádné Honti Ilona naplóját 1957–1958-ból. Az első kiadás hamar elfogyott, és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága jóvoltából most szebb kivitelben, számos képpel bővítve vehetjük kézbe. (Az első kiadás még 2017-ben jelent meg.)

Brusznjai Árpádné is az 1956-os forradalom és szabadságharc névtelen hősei közé tartozott, akit nem ítélték el, aki ellen nem született jogerős bírói határozat, de férjét a veszprémi forradalomban játszott szerepéért halálra ítélték. A napló az 1957. július 29-től 1958. január 2-áig tartó időszak lelki történéseinek hű tükröje. Sorai nem utólag íródtak az igazolás igényével, hanem az események sodrában – egy halálos ítélettel fenyegetett férj feleségének tollából. Mert azt a mérhetetlen szenvedést, ami rázúdult, valahogy ki kellett beszélni, el kellett mondani – hátha egyszer a férj is olvashatja. Amire már, mint tudjuk, nem kerülhetett sor. S éppen az a „jelenidejűség” adja a napló különös forrásértékét, különös drámai erejét. Amit a reményei szerint a börtönből kiszabaduló férjének szánt.

Az első sorok még vádemelési javaslat idején, 1957 nyarán születtek, az utolsók pedig a halálos ítélet kimondása előtt öt nappal. Ekkor a Veszprémből elűzött család már Vácott él, ott kell átélniük a rendőri zaklatásokat, a házkutatásokat.

A napló szerkesztői arra törekedtek, hogy írójának gondolatait a lehető leg-hitelesebben adják vissza, csak minimális mértékben, az apróbb elírásokat korrigálva változtattak azon.

Az előszót követően Brusznjai Árpádné Honti Ilona rövid életrajzát olvashatjuk, akinek édesapja eredetileg katonatiszt volt, de az 1950-es években csak kántor lehetett a váci székesegyházban. Ott ismerte meg Brusznjai Árpádot, akit meghívott magukhoz sakkozni. Lánya, Ilona ekkor már eljegyzett menyasszony volt, de hamar fölfigyelt a különös képességű vendégre. A jegyességet hamar visszamondta és Brusznjai felesége lett. Házasságkötésük után Veszprémben telepedtek le. Férje a Lovassy Gimnáziumban tanított, ő pedig a Nehézvegyipari Kutatóintézetben kapott állást. Veszprémben született kislányuk, Margit.

A forradalom leverését követően a család Vácra költözött, ahol a férj csak rövid ideig taníthatott. Felesége, egy jóakaró segítségével, a helyi siketnéma intézetben kapott élelmezésvezetői állást. Ám szívbetege miatt ötvenegy éves korában leszázalékolták.

A férje emlékére rendezett estekre, koncertekre, előadásokra nem szívesen ment el, mert, mint mondta, újra és újra kénytelen átéli azokat a rettenetes, to-rokszorító napokat, melyeket az ítéletre várva élt át. 2004. július 16-án hunyt el.

Honti Ilona életrajza után Brusznyczi Árpádnak a veszprémiek által jól ismert életrajzát olvashatjuk a kötetben.

Ezt követően kezdődik a napló, melynek első sorai a következők (1957. július 29.): „Azért írok ebbe a füzetbe, hogy annak, amit mindannyiunk hibáján kívül elvesztettél, annak legalább egy parányi, pici részecskéjét visszakapd egyszer, amikor ezt a füzetet olvasni fogod.

Nem tudom, hogy fognak alakulni a dolgok, nagyon nehéznek és reménytelennek látom a jövőt. Még akkor is, ha Te csodálatos erőddel mosolyogsz a rácsok mögött. 1957. július 25-én beszéltem Veled először Győrben. Olyan élmény volt, amit nem felejték el soha! Nem tudom, Drága kis Fiam, Te olyan erős voltál, mint mutattad? Azt mondják rám az emberek, hogy erős vagyok, csoda, hogy így bírom ezeket a dolgokat. Közben pedig olyan gyengének érzem magam, hogy néha igazán csak Margitka tartja bennem a lelket.”

És a napló a következő sorokkal zárul (1958. január 2.): „ Ne aggódj, édes jó apácska, nem lehet rosszabb, mint most! Várom a beszélőcédulát, ma már csütörtök van. Azon esetleg nem csodálkoznék, ha nem jönne, mert hétfőn van a tárgyalás, hogy előtte való nap mégse beszélhessünk. Csak édesapádat sajnálom, aki számít erre a beszélőre! Megsegít a jó Isten, meglátod, csak ne tedd tönkre magad a tárgyalásig. Én tudom, hogy nehéz nem arra gondolni, hisz én is olyan ideges vagyok, hogy szinte állandóan remegek belül a gondolatra, hogy most végérvényesen eldőlt minden, de igyekezz a tárgyaláson nyugodt maradni, kisfiam! Nagyon fontos! Úgy kell viselkedned, mint az elsőn, ha lehet, még nyugodtabban! S az utolsó szó jogán pedig a szívekhez beszélni, nem a bíróhoz!

Épp megjött a postás, s hozta a beszélőcédulát! Úgy örülök neki! Hamar írok édesapádnak, hogy jöhet!” – A napló itt véget ér, és, mint tudjuk, ezek után már csak a halálos ítélet és a kivégzés következett.

A kötetben Brusznyczi Árpádnak a 301-es parcelláról írt dolgozata is helyet kapott, melyet a Szabad Európa Rádió számára készített (1985). Ezt követően Brusznyczi Margit Veszprém-ben, 2014. január 11-én elhangzott beszéde olvasható.

A kötetet Kahler Frigyes írása zárja: *Egy vallatás anatómiája. Brusznyczi Árpád a vizsgálótisztek előtt* címmel.

A kötetet számos fényképet és dokumentumot is tartalmaz, köztük Brusznyczi Árpád halálos ítéletének jegyzőkönyvét is.

A könyv bemutatójára a Városháza Kossuth-termében került sor, 2021. december 7-én. A megjelenteket Brányi Mária alpolgármester köszöntötte, majd Rigó Róbert, a NEB kutatási osztályvezetője beszélt a napló sorsáról. Ezt követően Sebő József középiskolai tanár a Bruszniai-életműről beszélt, majd *Kahler Frigyes* jogtörténész a Bruszniai-perről osztotta meg gondolatait. Közreműködött Veszprém Város Vegyeskarának vokálja, Erdélyi Ágnes művészeti vezető irányításával.

Az igényes külcsín a Gelbert Eco Print Kft. munkáját dicséri.

SEBŐ JÓZSEF

NEKROLÓG

Varga Béla (Szany, 1930. február 10. – Zirc, 2022. december 24.)

BALOGH FERENCNÉ

Fájó szívvel állok itt, kedves barátom, egykori főnököm, Varga Béla ravatalánál, hogy a Megyei Könyvtár, a megye könyvtárosai, de valójában a teljes könyvtári szakma nevében elbúcsúzzunk tőle.¹ Szép kort érte meg, februárban lett volna 93 éves, és ha nem éri baleset, akkor talán maradhatott volna még néhány évig. Jó volt tudni, hogy a szakma nagy öregje-

ként egy letűnt kor élő tanúja velünk van. Mindig érdeklődéssel, felelősségtudattal figyelte a könyvtárak életét egészen haláláig. Igen mozgalmas, sok és sokféle változással teli majdnem egy évszázadot élt meg. Gyakran mondogatta, hogy 16 éves volt, amikor a falujában, Mezőlakon kigyúlt a villany, az unokája pedig már a fúziós energia hasznosítását kutatja.

Hogy is írta Kosztolányi a Halotti beszédben? *„Az élet egyszer csak őrája gondolt, mi meg mesélni kezdtünk róla: »Hol volt...«*” Mert sorsa mesészerűen alakult: nagyon mélyről indult, és nem sokon múlt, hogy a mezőlaki cseléd fia traktoros maradjon a kis, Pápa-közeli faluban. Páldy Róbert figyelt fel a sokat olvasó, érdeklődő fiatalemberre. Ez volt a fényes szelek időszaka, amikor keresték és támogatták a tehetséges falusi fiatalok előbbre jutását. Így került az első könyvtáros-tanfolyamra Budapestre (1950), onnan egyéves békéscsabai kerülővel vissza Pápára, Veszprémbe, Balatonfüredre, majd 1956-ban végleg Veszprémbe, a megyei könyvtárba, szervező könyvtárosnak. Gyakran és elérékenyülve emlegette azt a hősi időszakot, amikor fiatalos lelkesedéssel, lendülettel, motorral, mikrobusszal járták a

¹ Elhangzott Veszprémbe, a Vámosi úti temetőben, 2023. január 5-én Varga Béla temetésén.

megyét, és szervezték a járási és falusi könyvtárakat. Amikor egymástól tanulták a szakmát és az életet a megye fiatal könyvtárosai.

Páldy Róbert indította őt, és a megyei könyvtárat is abba az irányba, amelyet egész életében követett: hogy a megyei könyvtár ne csak szolgáltató intézmény legyen, hanem a helyi vonatkozású irodalom gyűjtője és kutatója, a város és a megye szellemi központja. Béla maga is állandóan tanult, elvégezte a főiskolát, sokat olvasott, hogy utolérje azokat, akik hazulról hozták a műveltséget. De ő is hozta a paraszti jó tulajdonságokat: a kitartást, az egyszerre makacs, de formálható személyiséget, az egyszerű emberek hűségét, tisztességét. Sosem tagadta meg a múltját, az őt fölemelő társadalmat, és mindig büszke volt könyvtárosságára. Egy életre jegyezte el magát a könyvtárossággal. Abba az első, nagy könyvtáros nemzedékbe tartozott, amelyik az ötvenes években a közkönyvtári hálózatot megszervezte az országban, s akik közül ma már kevés az élő tanú. Generációja hitt abban, hogy a kultúra, a könyvtárak fontosak, hogy nélkülük nem lehet megvalósítani „*az ember szépbe szőtt hitét*”.

36 évig dolgozott a Megyei Könyvtárban, 30 évig volt az igazgatója, és felelős a megye könyvtárügyéért. A múzeummal közös társbérletben kezdte a munkáját, majd 1968-ban létrehozott a püspöki jószágkormányzóság épületében egy igazi nyilvános könyvtárat, angol-amerikai típusú public libraryt: szabadpolcos kölcsönzővel, olvasóteremmel, gyermekkönyvtárral, zenei részleggel, nyomdával, rendszeres kutatásokkal, könyvkiadásal. Nagy hangsúlyt fektetett a helyismereti munkára és kiadványokra, az olvasókkal és a társintézményekkel való együttműködésre. A '70–90-s években a könyvtár valóban a város dolgozószobája volt. Vezetése alatt nyerte el a könyvtár a „tudományos” minősítést.

Jó vezetői képességei voltak. Nagyszerű emberismerettel választotta meg munkatársait és alakított ki egy kiváló munkatársi gárdát a megyében, melyre harminc évvel később, a lexikonok szerkesztésénél is támaszkodhatott. Emlékezetesek számunkra a sümegi és bakonyoszlopi továbbképzések, amelyek amolyan „csapatépítő táborok voltak”, (bár akkor nem úgy hívták őket). A szakmai témák után a megyei könyvtár és a vidék csapata focizott, versenyeztünk szellemi kvizekben, úszásban, tekében, esténként pedig egy kis jó bor mellett felhangzott az ének: *Kőrösfői kertek alatt...* Béla főként a népdalokat szerette. Kirándulásainkon is gyakran énekelt.

Szigorú főnök volt, de nagy lehetőségeket biztosított munkatársai kibontakozásának. bízott bennük és nagy önállóságot adott nekik. Nem volt féltékeny a tudásukra, segítette, biztatta tehetséges munkatársait. Értük kritikus időkben és helyzetekben is kiállt. Empátiával állt oda mindig azok

mellé, akik segítségre szorultak, betegséggel, családi vagy egzisztenciális gonddal küszködtek. Nagy természetességgel élte meg az élet jó és rossz dolgait, örömeit és gondjait. Jó ember volt, békességre törekvő. Családias szellemű, baráti közösséget hozott létre a megyei könyvtárban, társaival munkaidőn kívül is szívesen volt együtt. Tekintélyt szerzett a megyében és országosan is. Kilenc megérdemelt kitüntetéssel (köztük a szakma legmagasabb díjával, a Szabó Ervin emlékéremmel, majd a Magyar Köztársaság Csillagrendjével) ismerték el munkáját. Tiszteletre és szeretetre méltó, bölcs emberként él barátai, munkatársai emlékezetében.

Nyugdíjasként szinte egy második könyvtárosi pályát épített fel. Tíz éven keresztül szerkesztette a Bakony-Balaton Kalendáriumokat, felkuttatta és bemutatta a megyében az értékeket és tehetségeket. Majd a Veszprém megyei életrajzi-, a Veszprém Megyei Kortárs- és a Veszprémi lexikonokba gyűjtötte össze a megye szellemi kincseit. Haláláig figyelte, és naponta kiegészítette az adatsorokat. Ez adott tartalmat magányos éveinek. Az utóbbi évtizedekben már nem úgy emlegették, mint nyugdíjas könyvtárigazgatót, hanem a „lexikonos” Varga Bélát. *„Nekem szép életem volt”*, mondogatta gyakran. Idősen is szeretett élni.

Három éve felesége halála megrokkantotta. Nem ment többet közösségbe, nem állta meg sírás nélkül. Régi kollégái javaslatára megírta élete történetét, melyben meleg szeretettel és irigylésre méltó emlékezettel állított emléket a családjának, gyermekkorának és könyvtári pályájának. Fájjalta, hogy egyre kevesebben nyitják rá az ajtót, keresik telefonon. – Elfelejtettek! – mondogatta, és nagyon hálás volt, ha meglátogattuk. Lassan elfáradt a lelke és a kórházi megpróbáltatások között a teste is. Felesége mellé vágyott már.

Életrajzi könyvének a végén Dsida Jenő: *Az öreg óra* c. versével üzenté:

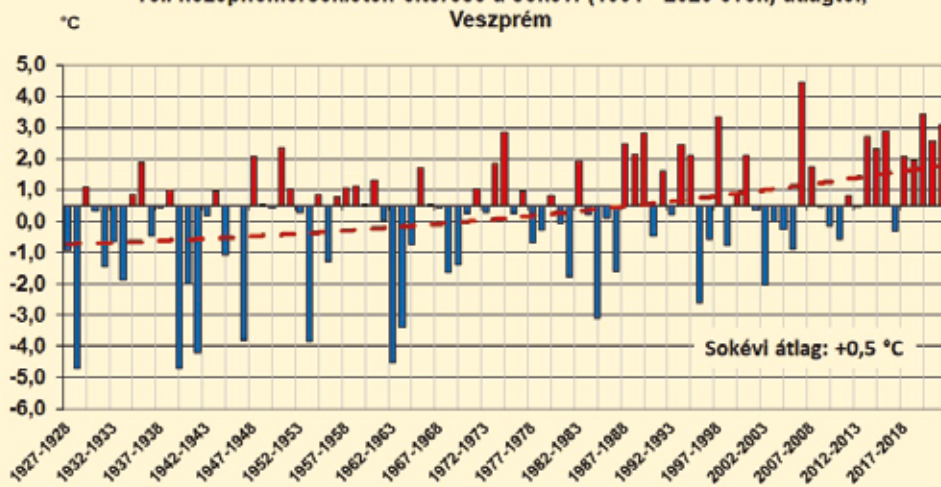
Az én sorsom is más volt hajdan,
Míg ifjú voltam és vidám,
Sok cifra betű fénylett rajtam,
Csupa öröm volt nézni rám.
Ma már a gépem csupa rozsdá,
Surlódnak bent a kerekek,
Aranyozásom rég lekopva
S az elmúlásról ketyegek.

Kedves Béla, nekünk, régi társaidnak, különösen nehéz a búcsú, de köszönettel, szeretettel őrizzük feledhetetlen emlékedet.

Nyugodj békében!

Téli középhőmérsékletek eltérése a sokévi (1991 - 2020 évek) átlagtól,
Veszprém

A piros szaggatott vonal a téli középhőmérsékletek egyre emelkedő tendenciáját (értékét) mutatja